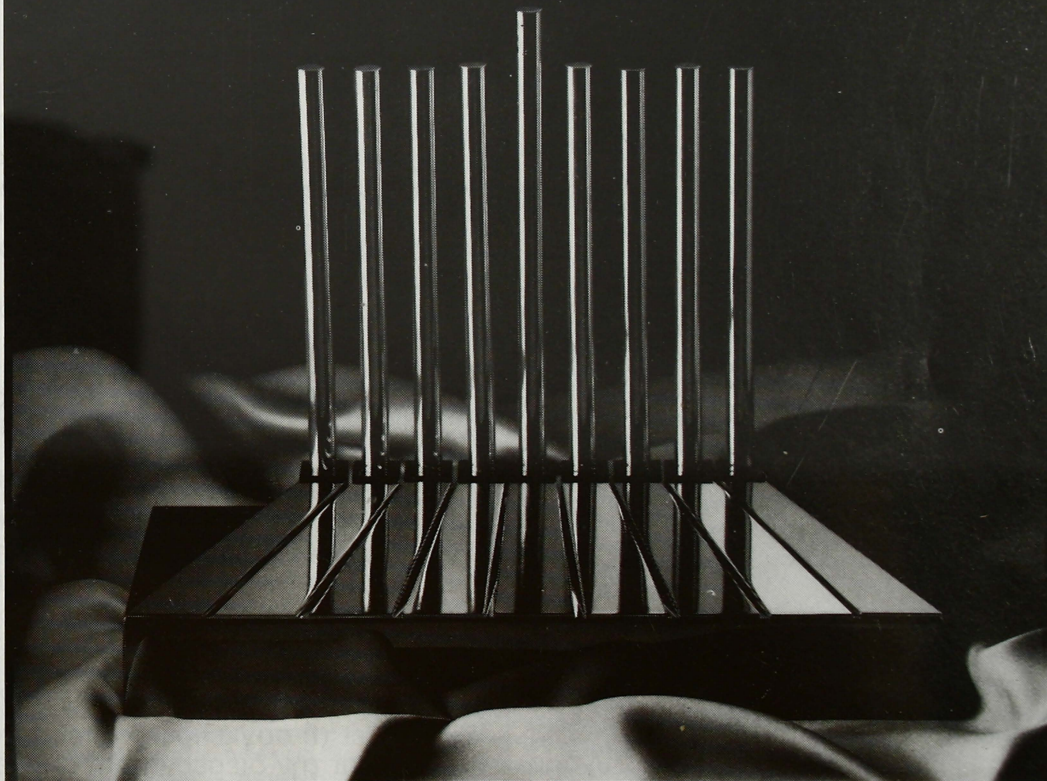

Ο ΙΟΥΔΑΙΣΜΟΣ ΕΙΝΑΙ ΦΩΣ

כ נר מצוה ותורה אור ודרך חיים תבחות מוסר

«Διότι λύχνος είναι ἡ ἐντολή καὶ φῶς ὁ νόμος
καὶ ἔλεγχοι τῆς παιδείας ὁδὸς ζωῆς», (Παροιμ. 6:23)

ΟΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΑΞΙΕΣ ΤΟΥ 'ΙΟΥΔΑΪΣΜΟΥ

ΣΤΟ ΤΕΥΧΟΣ ΑΥΤΟ δημοσιεύονται δύο ιδιαίτερου ενδιαφέροντος κείμενα που βοηθούν τον αναγνώστη να προσεγγίσει τις παραδοσιακές αξίες και αρχές του 'Εβραϊσμού. Πρόκειται για απόσπασμα της μελέτης του Σεβ. Μητροπολίτου πρ. Παραμυθίας Φιλιατών και Γηρομερείου κ. Τίτου Ματθαϊάκη για τις περί Ειρήνης 'Ιδέες των προφητών του 'Ισραήλ και τη μελέτη για την 'Εβραϊκή Πολιτιστική Κληρονομιά.

ΟΙ ΘΕΟΠΝΕΥΣΤΕΣ ΘΡΗΣΚΕΙΕΣ, όπως είναι κυρίως οι Μονοθεϊστικές που έχουν κοινό Πατέρα τόν "Ένα Θεό, διαθέτουν τό μεγάλο προσόν να αντλούν τις 'Αλήθειες τους από τις 'Εντολές του 'Ιδιου του Δημιουργού. (Αυτή είναι άλλωστε ή πνευματική τους δύναμη!) Οί 'Αλήθειες αυτές έχουν μεταφερθεί στους ανθρώπους μέ τήν Παλαιά και τήν Καινή Διαθήκη, τό Κοράνι και τά άλλα ιερά κείμενα. 'Η μετουσίωση αυτών των 'Αληθειών σέ Κανόνες και 'Αρχές της καθημερινής ζωής έχει γίνει στό διάβα των αιώνων από τούς Προφήτες, τούς 'Αποστόλους, τούς 'Ιμάμηδες, τούς Διδασκάλους, τούς Πατέρες, τούς Ραββίνους.

ΟΙ ΚΑΝΟΝΕΣ ΖΩΗΣ διέπουν — ή τουλάχιστον πρέπει νά διέπουν — τή διαβίωση των πιστών της κάθε θρησκείας ώστε όχι μόνο νά είναι αυτοί αγαπητά τέκνα του Θεού, αλλά συνάμα και χρηστοί άνθρωποι, έντιμοι πολίτες, αγαθοποιά άτομα. Σέ μιά μάλιστα κοινωνία, αλληλεξαρτωμένα όπως ή σύγχρονη, οί κανόνες αυτοί αποτελούν νόμους που ή παραβίασή τους

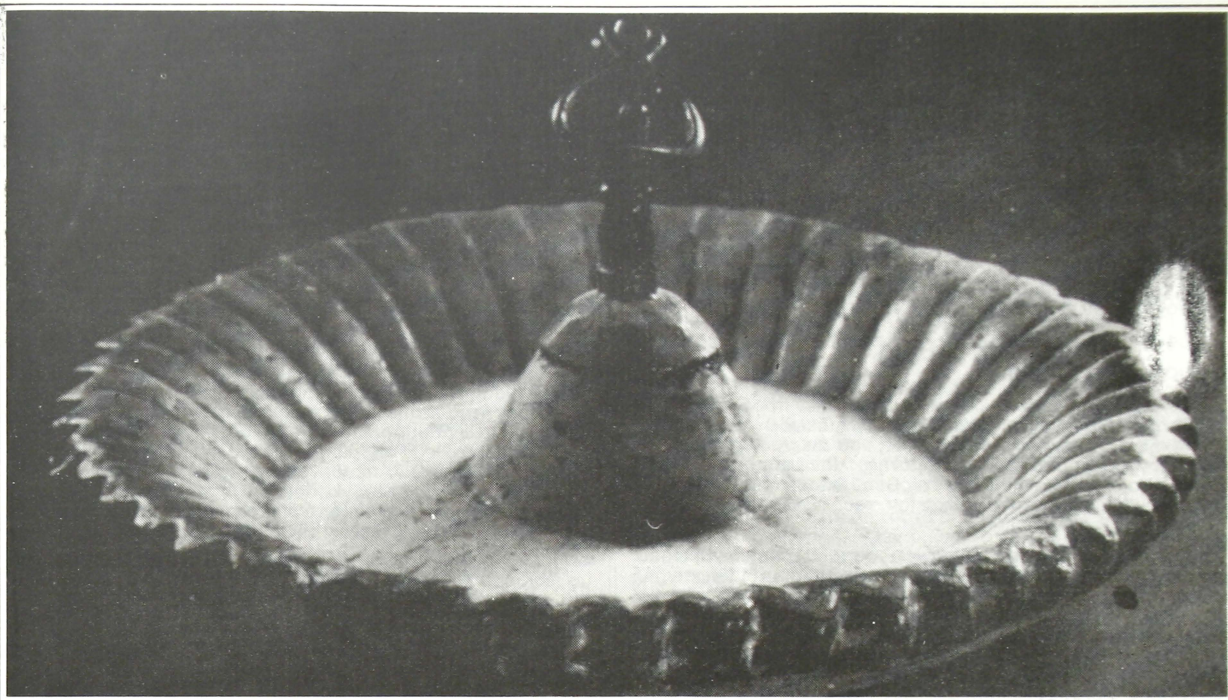
δημιουργεί προβλήματα ή μπορεί ακόμη νά οδηγήσει και σέ διάλυση της συμβιωτικής κοινωνίας. 'Ιδιαίτερα μάλιστα σήμερα που ή κοινωνία είναι περισσότερο σύνθετη, εύρεια και διεθνοποιημένη, ή τήρηση αυτών των Κανόνων δέν αποτελεί μόνο θρησκευτική ύποχρέωση αλλά και κοινωνική έπιταγή.

ΤΑ ΣΥΓΧΡΟΝΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ (πού είναι όμως και χθεσινά, όπως θά είναι κι αύριανά) της ειρήνης, της κοινωνικής δικαιοσύνης, της ισότητας, της κοινωνικής πρόνοιας, της ιερότητας της ανθρώπινης ζωής, της ελευθερίας κ.ά. αποτελούν πάντα θέματα των διαφόρων κοινωνικών συστημάτων, των αρχών του Δικαίου και των νόμων της καθημερινής διαβίωσης. "Όλες όμως αυτές οί ανθρώπινες ρυθμίσεις, στηρίζονται — άμεσα ή έμμεσα — κυρίως στό Νόμο του Θεού. «'Εν αρχή ήν ό Λόγος».

ΣΤΗ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΚΟΙΝΩΝΙΑ οί περισσότεροι άνθρωποι άγνοούν τή θέση, και τις έπιταγές της 'Ιουδαϊκής θρησκείας πάνω στα προβλήματα που αναφέραμε. Αυτή ή έλλειψη έπιτρέπει ήθελημένες ή και καλοπροαίρετες παρερμηνείες και παρεξηγήσεις. Δυσκολεύει τήν άπάντηση σέ έρωτήματα που τυχόν υπάρχουν. 'Εμποδίζει τή συγκεκριμενοποίηση θέσεων και τήν διερευνητική σύνθεση απόψεων.

Μέ τήν πρόθεση, λοιπόν, νά καλύψουμε μερικώς αυτή τήν έλλειψη, μεταφέρουμε στους αναγνώστες μας τά δύο αυτά αξιόλογα κείμενα.

ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΑ ΕΞΩΦΥΛΛΟΥ: "Έργο σύγχρονης τέχνης του Johanan Vitta.

Καντίλα για τό Σαμπάτ. 'Από ὄνυχας, 'Υμενὴν (19ος αἰώνας)

Αἱ περὶ εἰρήνης ἰδέαι τῶν προφητῶν τοῦ 'Ισραήλ¹

ΤΙΤΟΥ ΜΑΤΘΑΙΑΚΗ

Μητροπολίτου πρ. Παραμυθιάς, Φιλιατῶν καὶ Γηροκομείου

ΠΡΟΛΕΓΟΜΕΝΑ

Η ἰδέα τῆς εἰρήνης, ὡς ἐν τῶν ὑψίστων ἀγαθῶν, ἀνέκαθεν ἀπασχόλησε τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα. Οἱ πόλεμοι ὑπῆρξαν πάντοτε ὀλέθριοι εἰς τὴν ἀνθρωπότητα. 'Οπουδήποτε οὔτοι διεξήχθησαν, ἀπέβησαν λίαν καταστρεπτικοί, ἐξάφανίσαντες ἀναριθμήτους ἀνθρωπίνους ὑπάρξεις καὶ ὅσα καλὰ ἐπετεύχθησαν σὺν τῇ παρόδῳ τοῦ χρόνου εἰς τὸν πολιτισμόν. Αἱ ἐξ αὐτῶν προκληθεῖσαι δυσάρεσαι συνέπειαι ὑπῆρξαν μεγάλαι καὶ ὀδυνηραὶ ἀνυπολογίστου συμφορᾶς. Οὕτως ἀφανισμοὶ μυριάδων ἀνθρώπων, ἀνάπηροι καὶ τραυματίαι, ἐρημώσεις μεγάλων ἐκτάσεων καὶ πόλεων, ὡς καὶ ὅσαι ἄλλαι καταστροφαί, προκαλοῦνται ἐκάστοτε ἐκ τῶν πολεμικῶν συρράξεων τῶν λαῶν. 'Οσονδήποτε δέ τελειότερα εἶναι τὰ μέσα διὰ τῶν ὁποίων οἱ πόλεμοι διεξάγονται, τοσοῦτον ὀλεθριότερα καὶ τὰ ἐκ τούτων προκαλούμενα κακὰ.

Εὐλόγως, λοιπόν, διερωτᾶται ὁ κόσμος, διατί ἄραγε οἱ λαοὶ καταφεύγουν εἰς τοὺς πολέμους; Τίς ὁ λόγος διὰ τὸν ὁποῖον ἀδυνατοῦν νὰ εὕρουν τὴν ἐπίλυσιν τῶν διαφορῶν αὐτῶν; Πόθεν προέρχονται οἱ πόλεμοι καὶ διατί ἡ ἀνθρωπότης παρ' ὅλην τὴν ἐπιτευχθεῖσαν καταπληκτικὴν πρόοδον τῆς τε ἐπιστήμης, μηχανικῆς καὶ τεχνικῆς, δέν κατάρθωσε νὰ ἐξασφαλίσῃ τελικῶς τὴν εἰρήνην ἐπὶ τῆς γῆς; Τίς ὁ λόγος διὰ τὸν ὁποῖον μάχονται καὶ ἀλληλοσυγκρούονται οἱ λαοί; Ποία δύναμις θά ἤδυνάτο ν' ἀναχαιτίσῃ τοὺς λαοὺς ἐκ τῶν λίαν ἐξοντωτικῶν πολέμων;

Τῷ ὄντι εἶναι λυπηρόν, ὅτι καὶ μετὰ τοὺς δύο διεξαχθέντας

τελευταίους παγκοσμίους πολέμους, ὄχι μόνον δέν συνετίσθησαν οἱ ἀνθρώποι, ἀλλὰ προετοιμάζουν ἄλλους νέους τοιοῦτους, οἵτινες ἐάν ἐπέλθουν, θά ἐξαφανίσουν τὰ πάντα ἀπὸ προσώπου τῆς γῆς. 'Η ἐξ αὐτῶν συμφορὰ θά εἶναι ὀλοσχερῆς καὶ ἀνεπανόρθωτος. Καὶ ναὶ μέν διακηρύσσεται ἡ εἰρήνη, ὡς ὑψιστον ἀγαθόν, πλην ὅμως πόλεμοι διεξάγονται εἰς πολλὰ μέρη τῆς ὑφ'ἡλίου, ἐπεὶ καὶ οἱ μετὰ τὸν δεῦτερον παγκόσμιον πόλεμον συσταθέντες διεθνεῖς ὁργανισμοὶ ἀπέβησαν ἐντελῶς ἀνίσχυροι πρὸς ἐξασφάλισιν τῆς ἐλευθερίας, ἀκεραιότητος καὶ ἀνεξαρτησίας τῶν κρατῶν. 'Ο,τι δηλαδὴ συνέβη μετὰ τὸν ἐπελθόντα πρῶτον παγκόσμιον πόλεμον διὰ τῆς συστάσεως τοῦ διεθνoῦς ὁργανισμοῦ τῆς Κοινωνίας τῶν 'Εθνῶν, τό αὐτὸ νῦν ἐπαναλαμβάνεται καὶ μετὰ τὸν δεῦτερον παγκόσμιον τοιοῦτον, ἐπεὶ ἡ ἰδέα τῆς εἰρήνης καὶ ὁ σεβασμὸς τῶν ἀνθρωπίνων δικαιωμάτων ἐκλαμβάνονται κατὰ ὅλως διάφορον ἀντίληψιν ἐκ μέρους τῶν ἡγετῶν τῶν κρατῶν, ἀποφαινομένων ἀναλόγως τῶν προθέσεων καὶ συμφερόντων τῶν λαῶν, τῶν ὁποίων οὔτοι ἡγούνται. 'Ενεκα τούτου ἐπιζητεῖται ἐκάστοτε τρόπος ἐπιβολῆς τῶν ἰσχυροτέρων οὐχὶ κατὰ τὴν ἀληθὴ ἐννοίαν τοῦ Δικαίου, ἀλλὰ βάσει τῶν ἐπιδιώξεων τῶν ἐπεκτατικῶν αὐτῶν σχεδίων. Συνέπεια δέ τῆς τοιαύτης ἐπικρατοῦσης ἀνομοιογενoῦς ἀντιλήψεως, εἶναι ὁ παρατηρούμενος κατὰ τοὺς συγχρόνους καιροὺς γενικὸς ψυχικὸς ἀναβρασμός, ἡ διαρκὴς ἀνησυχία καὶ ἀβεβαιότης, ὡς πρὸς τὴν διατήρησιν τῆς ἐλευθερίας καὶ ἀσφαλείας, ἐπεὶ δὴ συνεχίζεται ἐντατικῶς καὶ ἀνευ διακοπῆς τινος ἡ προετοιμασία τῆς ἀντιμετωπίσεως μιᾶς νέας καὶ πάλιν παγκοσμίου συρράξεως.

Εἰς τὴν τοιαύτην γενικὴν ἀναταραχὴν καὶ σύγχυσιν τῶν ἰδε-

¹ Ἀνδημοσίευση ἀπὸ τὸ περιοδικὸν *Νέα Σιών* (ἐκδόσεις 'Ιερὰ Κοινῶ τοῦ Παναγίου Τάφου, 'Ιερουσαλὴμ, 1982)

Αἱ περὶ εἰρήνης ιδέαι τῶν προφητῶν τοῦ Ἰσραὴλ

ὡν καὶ τῶν ἀντιλήψεων τῶν ἀνθρώπων προβάλλεται ἡ ἰδέα τῆς εἰρήνης «ὡς μεγάλαν ἡσυχίαν», ἡ ὑπὸ τοῦ Πινδάρου ἐξυμνηθεῖσα². Τὰ περὶ αὐτῆς ἐν τῇ Ἁγίᾳ Γραφῇ διαλαμβανόμενα, εἶναι πάντοτε διαφωτιστικά καὶ ἐποικοδομητικά πᾶσιν ἀνθρώποις.

Εἰδικότερον ἐν τῇ παρούσῃ ἐργασίᾳ ἐκθέτουμεν τὰς περὶ εἰρήνης ιδέας τῶν προφητῶν τοῦ Ἰσραὴλ, τὰς μνημονευόμενας ἐν τοῖς προφητικαῖς τούτων βιβλίοις, τοῖς ἐν τῷ βιβλίῳ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης περιληφθεῖσιν. Ἐν αὐτοῖς ἐκτίθενται θεσπέσιοι περὶ εἰρήνης διακηρύξεις αὐτῶν, τὰ ἀποτελέσματα τῶν πολέμων, ὡς καὶ αἱ δίκαιαι τοῦ Θεοῦ κρίσεις καὶ τιμωραὶ τῶν παρβαίνοντων τὸν Νόμον Αὐτοῦ³.

Α

Ἡ κοινωνικὴ εἰρήνη

Εν πρώτοις λεκτέον, ὅτι εἰς τὰ βιβλία τῶν προφητῶν ἡ ἰδέα τῆς εἰρήνης σχετίζεται μετ' ἄλλων ἰδεῶν τοῦ ἀγαθοῦ τῆς ἀληθείας, τῆς ἐλευθερίας, τοῦ Δικαίου, τῆς ἀγάπης, ἀλληλεγγύης, ἀντιπαράστασιν ἰαν χαρακτηριστικῶς πρὸς πᾶσαν ἀνομίαν καὶ ἀπὸ τοῦ Θεοῦ ἀποστασίαν, τὴν ἀμαρτίαν, ἀδικίαν, ἐχθρότητα καὶ κακίαν, τοὺς πολέμους καὶ τὴν καθόλου διαφθοράν.

Ἡ εἰρήνη, ὡς ὕψιστον ἀγαθόν, προσπορίζει τοῖς ἀνθρώποις τὴν πλήρη μετ' ἀλλήλων ἀρμονικὴν σχέσιν καὶ διαβίωσιν, ἐξ αὐτῆς δὲ προέρχεται ἡ ἐν πᾶσι τοῖς ἀγαθοῖς ἀνάπτυξις καὶ πρόοδος τῶν λαῶν. Αὕτη, ὡς ἰδεῶδες, ἀνήκει εἰς τὰς δημιουργικὰς καὶ ρυθμιστικὰς ἀξίας. Τὰς περὶ εἰρήνης ιδέας συναντῶμεν τόσον παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Ἑλλήσιν, ὅσον καὶ παρὰ τοῖς Προφήταις τοῦ Ἰσραὴλ. Συγκεκριμένως ἀναφερόμεθα ἐνταῦθα οὐχὶ πρὸς ὅλους τοὺς καλούμενους Προφήτας παρ' αὐτὰ, ἀλλὰ τοὺς γράψαντας τὰ ἐν τῇ Παλαιᾷ Διαθήκῃ διαλαμβανόμενα προφητικά βιβλία καὶ χαρακτηριζομένους ὡς κυρίως Προφήτας, ἀσκήσαντας ἐν τῇ Ἰσραηλιτικῇ κοινωνίᾳ τὸ μέγα καὶ ὑψηλὸν ἔργον τῆς ἀποκαλύψεως τῶν αἰώνων βουλῶν τοῦ Θεοῦ, τὸ καὶ ἄλλως προφητικὸν ἔργον καλούμενον. Ἐν αὐτῷ περιέχεται σὺν τοῖς ἄλλοις τὸ θεσπέσιον μήνυμα τῆς αἰωνίου εἰρήνης. Τοῦτο ἀπευθύνεται μὲν πρὸς τὸν περιούσιον λαὸν τοῦ Θεοῦ, τούτῃ σὺν τὸν Ἰσραηλιτικόν, πλὴν ὅμως ἐπεκτείνεται ἐν ταύτῃ καὶ πρὸς τὰ λοιπὰ τῆς ὑψηλῆς ἐθνῆς. Ὡς ἐκ τούτου αἱ περὶ εἰρήνης θεσπέσιοι τῶν προφητῶν διακηρύξεις περιλαμβάνουν τὴν κοινωνικὴν καὶ παγκόσμιον ἡ διεθνήν εἰρήνην, τὴν προσδοκωμένην διὰ τῆς ἐλευστοῦ τῶν Μεσσηίου.

Οἱ Προφῆται ἐνδιαφέρονται πρωτίτως διὰ τὴν κατὰ Θεὸν προκοπὴν τοῦ Ἰσραηλιτικοῦ λαοῦ, αἱ δὲ περὶ εἰρήνης παρ' αὐτῶν ἐξαγγελλλόμεναι παραινήσεις ἀπευθύνονται πρὸς αὐτόν, τὸν περιούσιον λαὸν τοῦ Θεοῦ, τὸν ὅποιον προώρριον, ὅπως καταστῇ πρότυπον ἐν πᾶσι τοῖς ἔθνεσι. Μετὰ τὴν ἐν αὐτῷ ἐπικράτησιν τῆς εἰρήνης, προσβλέπουσι τὴν ἐπέκτασιν αὐτῆς καὶ εἰς τὰ ἄλλα ἔθνη. Ἡ περὶ εἰρήνης πρόρρησις τῶν Προφητῶν περὶ τὸν ἄξονα τούτων ἐκτείνεται, ὑπομνησκουσα τοῖς ἀνθρώποις τὰ σωτήρια διδάγματα τοῦ λόγου τοῦ Θεοῦ, τοῦ διαλαλουμένου δι' αὐτῶν. Ἡ θεοκρατικὴ ἀντιλήψις διέπει τοὺς προφητικούς τούτων λόγους, τὰ πάντα δὲ ἀνακρίνονται ὑπὸ τὴν βασικὴν ταύτην ἀρχήν, τὴν διέπουσαν τὴν Ἰσραηλιτικὴν θρησκείαν. Ἐκ τῆς τῆς προφητείας τοῦ Νόμου τοῦ Θεοῦ ἐξετάζεται παρ' αὐτῶν ἡ ὅλη πορεία τοῦ Ἰσραηλιτικοῦ λαοῦ. Αἱ ἐπιδόσεις, ἐπιθέσεις καὶ καταδυναστεύσεις αὐτοῦ ὑπὸ τῶν πολεμίων, κρίνονται παρ' αὐτῶν ἐξ αὐτῆς τῆς ἀπόψεως.

Ἡ εἰρήνη, ὡς Θεία βουλὴ, ἀποτελεῖ κατὰ τοὺς Προφήτας θεμελιώδη ἀρχὴν τὴν Ἰσραηλιτικὴν θρησκείαν, ἐκδέχονται δὲ αὐτὴν διττὴν, ἅμα μὲν ὡς ἐσωτερικὴν ἢ κοινωνικὴν, ἅμα δὲ ὡς ἐξωτερικὴν ἢ διεθνήν καὶ παγκόσμιον. Ἡ κοινωνικὴ εἰρήνη ἀποτελεῖ τὴν ἀρραγὴν βάσιν τῆς προόδου τῆς Ἰσραηλιτικῆς κοινωνίας. Ὡς ἐκ τούτου ἡ εἰρήνη παρίσταται, ὡς κέντρον νέας τάξεως ἐν τῷ αἰῶνι τῆς εὐτυχίας, ἥτις θὰ στηρίζεται ἐπὶ τῇ δικαιοσύνῃ καὶ τῇ ἀντικαταστάσει τὸν πόλεμον διὰ τῆς συνεργασίας τῆς ἡθικῆς κοινωνίας τῶν ἀνθρώπων, κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὸ παρόν, κατὰ τὸ ὅποιον ἡ πλεονεξία τῶν ἀντιθέτων κρατῶν ἐνσπείρει τὸ μῖσος καὶ τὴν διχόνοιαν. Διὰ ταῦτα ἡ εἰρήνη ἀποτελεῖ τὴν θεμελιώδη ἐννοίαν τῆς ἐλπίδος τοῦ μέλλοντος, περιλαμβανούσης πάντα τὰ ἀγαθὰ τοῦ Θεοῦ. Ἡ κοινωνικὴ ἀλληλεγγύη, τὸ κοινωνικὸν φρόνημα, ἡ δικαιοσύνη, ἡ φιλαλήθεια, ἡ ἀγάπη, ἡ κοινὴ ἐλπίς, ἡ ἡθικὴ συνεργασία τῶν κοινωνικῶν τάξεων, ὡς καὶ οἱ κοινοὶ ἰδανικοὶ σκοποὶ, εἶναι νόμοι διέποντες τὴν ὑπὸ τῶν Προφητῶν προσδοκωμένην εἰρήνην.

Ἄλλ' ἡ πραγματοποιησὶς τῆς ἰδεώδους ταύτης κοινωνικῆς προόδου καὶ εὐτυχίας, ἀπέχει κατὰ πολὺ ἐκ τῆς συγχρόνου

τῶν Προφητῶν καταστάσεως τῆς Ἰσραηλιτικῆς κοινωνίας. Αἱ πόλεις ἐμφανίζουσιν ὄψιν οὐχὶ θρησκευομένου λαοῦ, ἀλλ' ἐθνικοῦ, ἀνόμου καὶ ἀθέου. Ἐνεκα τούτου ὁ μένιστος τῶν Προφητῶν Ἰσαΐας ἐπιπλήτων τὴν ἀνομίαν καὶ ἀποστασίαν τῆς Ἰσραηλιτικῆς κοινωνίας, λαμβάνει πολλακίς ἀφορμὴν, ὅπως ἀνάπτῃ τὰ ὀλέθρια ἀποτελέσματα τῶν διαπληκτισμῶν, ἐρίδων, ἀδικιών, ἐχθροτήτων καὶ πολέμων. Ἡ ὀργὴ τοῦ Θεοῦ ἐξεγείρεται τιμωρὸς πρὸς τοὺς μαχόμενους, συντρίβων τὰς ἀμαρτωλὰς τούτων δυναστείας.

«Καὶ ἐθιμώθη ὀργὴ Κύριος σαβαώθ ἐπὶ τὸν λαὸν αὐτοῦ, καὶ ἐπέβαλε τὴν χεῖρα αὐτοῦ ἐπ' αὐτούς καὶ ἐπάταξεν αὐτούς, καὶ παρωξύνθη τὰ ὄρη, καὶ ἐγενήθη τὰ θνησιμαῖα αὐτῶν ὡς κοπρία ἐν μέσῳ ὁδοῦ καὶ ἐν πᾶσι τοῖς οὐκοῖς ἀπεστράφη ὁ θυμὸς αὐτοῦ, ἀλλ' ἔτι ἡ χεὶρ ὑψηλὴ τοιγαροῦν ἀρεῖ σύσσημον ἐν τοῖς ἔθνεσι τοῖς μακρὰν καὶ συριεῖ αὐτούς ἀπ' ἄκρου τῆς γῆς, καὶ ἰδοὺ ταχὺ κούφως ἔρχονται»⁴.

Ὁ προφήτης Ὡση χαρακτηριστικῶς ἀναφέρει, ὅτι αἰτία τῶν ἀλλεπαλλήλων συμφορῶν εἰς τὸ ἀνθρώπινον γένος, εἶναι ἡ ἀπὸ τοῦ Θεοῦ τούτου ἀπομάκρυνσις καὶ ἡ μεγάλη διαφθορὰ ἡ ἐπελθοῦσα εἰς αὐτό. Ἀπευθυνόμενος πρὸς τοὺς υἱοὺς τοῦ Ἰσραὴλ, ὡς καὶ πάντας τοὺς κατοικοῦντας τὴν γῆν, στηλιτεύει τὴν ἀνομίαν καὶ τὰ μεγάλα κακὰ τὰ ἐπικρατούμενα εἰς τὰς κοινωνίας αὐτῶν. Ἐντεῦθεν ἡ ἐλλείψις τῆς εἰρήνης ἐν αὐτοῖς καὶ οἱ καταστροφικοὶ πόλεμοι.

«Ἀκούσατε λόγον Κυρίου, υἱοὶ Ἰσραὴλ, ὅτι κρίσις τῷ Κυρίῳ πρὸς τοὺς κατοικοῦντας τὴν γῆν, διότι οὐκ ἔστιν ἀλήθεια οὐδὲ ἔλεος οὐδὲ ἐπίγνωσις Θεοῦ ἐπὶ τῆς γῆς» ἀρὰ καὶ ψεῦδος καὶ φόνος καὶ κλοπὴ καὶ μοιχεία κέχυται ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ αἵματα ἐδ' αἵμασι μίσγονται διὰ τοῦτο πνεθήσει ἡ γῆ καὶ σμικρυνθῇ σὺν πᾶσι τοῖς κατοικοῦσιν αὐτήν, σὺν πᾶσι τοῖς θηρίοις τοῦ ἀγροῦ καὶ σὺν τοῖς ἔρπετοις τῆς γῆς καὶ σὺν τοῖς πετεινοῖς τοῦ οὐρανοῦ, καὶ οἱ ἰχθύες τῆς θαλάσσης ἐκλείψουσιν, ὅπως μὴδεὶς μὴτε δικάζεται μὴτε ἐλέγχῃ μὴδεὶς»⁵.

«Πορνείαν καὶ οἶνον καὶ μέθυμα ἐδέξατο καρδίᾳ λαοῦ μου ἐν συμβόλοις ἐπηρώτων, καὶ ἐν ράβδοις αὐτοῦ ἀπήγγελλον αὐτῶν» πνεύματι πορνείας ἐπλανήθησαν καὶ ἐξεπόρνευσαν ἀπὸ τοῦ Θεοῦ αὐτῶν»⁶. Ἐνεκα τούτου ὁ αὐτὸς Προφήτης παροτρύνει τοὺς Ἰσραηλίτας, ὅπως μετανοήσουν καὶ ἐπιστρέψουν εἰς τὸν Θεόν, ἵνα ἀπολαύσουν τὰ ἀγαθὰ Αὐτοῦ, τῆς δικαιοσύνης καὶ τῆς εἰρήνης.

«Σπείρατε ἑαυτοὺς εἰς δικαιοσύνην, τρυγήσατε εἰς καρπὸν ζωῆς, φωτίσατε ἑαυτοὺς φῶς γνώσεως, ἐκζητήσατε τὸν κύριον ἕως τοῦ ἔλθειν γενήματα δικαιοσύνης ὑμῶν ἵνα τὴν παρεισπύσατε ἀσέβειαν καὶ τὰς ἀδικίας αὐτῆς ἐτρυγήσατε; ἐφάγετε καρπὸν ψευδῆ, ὅτι ἤλπισας ἐν τοῖς ἀμαρτήμασί σου, ἐν πλήθει δυνάμεώς σου»⁷.

Κατὰ τοὺς Προφήτας ἡ ὀργὴ τοῦ Θεοῦ ἐκσπᾷ καὶ τιμωρεῖ τὸν ἀσεβεῖς, ἐπειδὴ πορεύονται ἐν ἀδικίαις καὶ ἀμαρτίαις, ἀπομακρυνόμενοι τῆς ἀληθείας καὶ τῆς ἐπίγνωσεως τοῦ Νόμου Αὐτοῦ. Εἰς ὅλους τοὺς προφητικούς λόγους ἀναφέρεται ἡ τιμωρὸς τοῦ παραβάτας τούτου θεῖα δικαιοσύνη.

«Διὰ τοῦτο ἐπὶ τοὺς νεανίσκους αὐτῶν οὐκ εὐφρανθήσεται ὁ Κύριος καὶ τοὺς ὀρφανούς αὐτῶν καὶ τὰς χήρας αὐτῶν οὐκ ἐλεήσει, ὅτι πάντες ἀνόμοι καὶ πονηροὶ, καὶ πᾶν στόμα λαλεῖ ἄδικα. Ἐπὶ πᾶσι τούτοις οὐκ ἀπεστράφη ὁ θυμὸς, ἀλλ' ἔτι ἡ χεὶρ ὑψηλὴ καὶ καυθήσεται ὡς πῦρ ἡ ἀνομία καὶ ὡς ἀγρωστὶς ξηρὰ βρωθήσεται ὑπὸ πυρός; καὶ καυθήσεται ἐν τοῖς δάσει τοῦ δρυμοῦ, καὶ συγκαταφάγεται τῷ κύκλῳ τῶν βουνῶν πάντα διὰ θυμὸν ὀργῆς Κύριου συγκεκαυται ἡ γῆ ὅλη, καὶ ἔσται ὁ λαὸς ὡς κατακεκαυμένος ἀπὸ πυρός» ἀνθρώπος τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ οὐκ ἐλεήσει»⁸.

Ἐλαττήρια τῶν πολέμων κατὰ τοὺς Προφήτας θεωροῦνται ἡ καταπάτησις τοῦ δικαίου, ἡ υπερίσχυσις τοῦ μίσους, τῆς κλοπῆς, τῆς βίας καὶ τῆς ἐλλείψεως ἐμπιστοσύνης μεταξύ τῶν ἀνθρώπων. Εἰς αὐτάς τὰς κακίας συμπαράσυνται καὶ ὁ περιούσιος λαὸς τοῦ Θεοῦ.

«Διὰ τοῦτο τάδε λέγει Κύριος ἄνθ' ὧν ἡ ἀφορμὴ ὑμῶν ἐκ τῶν ἐθνῶν τῶν κύκλῳ ὑμῶν καὶ ἐν τοῖς νομίμοις μου οὐκ ἐπορεύθητε καὶ τὰ δικαιώματά μου οὐκ ἐποίησατε, ἀλλ' οὐδὲ κατὰ τὰ δικαιώματα τῶν ἐθνῶν τῷ κύκλῳ ὑμῶν οὐκ πεποιθήκατε, διὰ τοῦτο τάδε λέγει Κύριος ἰδοὺ ἐγὼ ἐπὶ σὲ καὶ ποιήσω ἐν μέσῳ κρίμα ἐνώπιον τῶν ἐθνῶν καὶ ποιήσω ἐν σοὶ ὅ ὅτι πεποίηκα καὶ ὅ ὅτι ποιήσω ὁμοίᾳ αὐτοῖς, ἔτι κατὰ πάντα τὰ βδελύγματα σου»⁹.

Τὸ δίκαιον πηγάζει ἐκ τοῦ Νόμου τοῦ Θεοῦ καὶ διὰ τοῦτο ὁσῆς οἱ Ἰσραηλίται παραβαίνοντες αὐτήν, ὑφίστανται τὰς τιμωρίας τοῦ Θεοῦ. Ὁ ἀνόμος λαὸς συντρίβεται καὶ ἀγεται εἰς ἀπώλειαν. Τοῦτο ρητῶς τονίζεται ὑπὸ τῶν Προφητῶν.

«Ὁ ἀνόμος ἐκείνος τῇ ἀδικίᾳ αὐτοῦ ἀποθανεῖται, καὶ τὸ αἷμα

Αἱ περί εἰρήνης ἰδέαι τῶν προφητῶν τοῦ Ἰσραήλ

αὐτοῦ ἐκ τῆς χειρός σου ἐκζητήσω. Καί σύ ἐάν διαστείλῃς τῷ ἄνθρωπῳ, καί μή ἀποστρέψῃς ἀπὸ τῆς ἀνομίας αὐτοῦ καὶ ἀπὸ τῆς ὀδοῦ αὐτοῦ, ὁ ἄνομος ἐκείνος ἐν τῇ ἀδικίᾳ αὐτοῦ ἀποθάνειται, καί σύ τὴν ψυχὴν σου ρύσῃ»¹⁰.

Ἐσαυτὼς ὁ Προφήτης Ἡσαΐας μνημονεύει τὰς ἐπερχομένας πρὸς τοὺς πολεμοῦντας καταστροφάς. Οἱ Προφῆται ἐπανελημμένως τονίζουν εἰς τὰ προφητικά αὐτῶν μηνύματα, ὅτι ἐπισύρουν τὴν δικαίαν τιμωρίαν τοῦ Θεοῦ, δι' ὅσα μηχανεύονται κατ' ἀλλήλων κακὰ.

«Τὴν ὀργὴν μου εἰς ἔθνος ἄνομον ἀποστελῶ καὶ τῷ ἐμῷ λαῷ συντάξω καὶ ποιῆσαι σκῦλα καὶ προνομὴν καὶ καταπατεῖν τὰς πόλεις καὶ θείναι αὐτάς εἰς κονιορτόν»¹¹.

«Καί εἰ ἤκουσας τῶν ἐντολῶν μου, ἐγένετο ἂν ὥσεί ποταμὸς ἡ εἰρήνη σου καὶ ἡ δικαιοσύνη σου ὡς κύμα θαλάσσης»¹².

Χάρις εἰς τὴν διακρίνουσαν τοὺς Προφῆτας διορατικότητα, περιγράφονται παρ' αὐτῶν αἱ ἐπαναλαμβανόμεναι εἰς τὴν παγκόσμιον ἱστορίαν αἰματοχυσίαι. Εἰς τὰ βιβλία τούτων ἀναφέρονται τοιαῦτα συρράξεις ἐθνῶν, εἴτε κατὰ τοῦ Ἰσραηλικοῦ λαοῦ εἴτε καὶ μετ' ἀλλήλων συνεπείᾳ τῆς ἀπομακρύνσεως αὐτῶν ἀπὸ τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ.

Οὕτω, λόγῳ χάριν, ὁ Προφήτης Ἰερεμίας ἱστορῶν τὰς ἀλλεπαλλήλους καταστροφὰς τοῦ Ἰσραηλικοῦ λαοῦ, ἀποδίδει αὐτὰς κυρίως εἰς τὴν ἑλλειψιν παρ' αὐτῆς διαπαιδαγωγήσεως τοῦ λαοῦ καὶ τὴν ἐπικρατοῦσαν τῇ καλῇ μεγάλῃν ἀσέβειαν.

«Διὰ τοῦτο ἔπαισεν αὐτοὺς λέων ἐκ τοῦ δρυμοῦ, καὶ λύκος ὥς τῶν οἰκίων ὠλόθρευεν αὐτούς, καὶ πάρδαλις ἐγρηγόρησεν ἐπὶ τὰς πόλεις αὐτῶν» πάντες οἱ ἐκπορευόμενοι ἀπ' αὐτῶν θηρευθῆσονται, ὅτι ἐπλήθυναν ἀσεβείας αὐτῶν, ἰσχυσαν ἐν ταῖς ἀποστροφαῖς αὐτῶν»¹³.

Ἡ εἰρήνη ἐπικρατεῖ, ὅταν εἰς ἕκαστον ἄτομον ὑπάρχῃ ἡ ἐσωτερικὴ εἰρήνη. Τό προφητικὸν κήρυγμα τῆς κοινωνικῆς εἰρήνης προϋποθέτει τὴν ἐν ἐνὶ ἑκάστῳ ἐνυπάρχουσαν ἐνδόμυχον εἰρήνην. Ἐνέχει δὲ πρωταρχικὴν διὰ τοὺς Προφῆτας σημασίαν αἷτη, διότι λόγῳ ἑλλείψεως ταύτης ἐπέρχονται οἱ πόλεμοι. Διό μετὰ δριμύτητος ἐλέγχουν τὴν ἀσέβειαν καὶ ἀπιστίαν πρὸς τὸν Θεόν, καταφέρονται ἐναντίον τῆς λατρείας τοῦ Βάαλ, ψέγουσι τὰς κακίας καὶ ἀθλιότητας τῆς Ἰσραηλιτικῆς κοινωνίας, τὸν ἀνθρώπινον βίον τῶν πολιτῶν αὐτῆς, τὰς πολλὰς ἀδικίας, τὰς ἀθεμίτους σχέσεις τῶν δύο φύλων, τὴν παρέκκλισιν ἐκ τοῦ θεσμοῦ τοῦ γάμου καὶ τοῦ οἰκογενειακοῦ βίου, τὴν ροπὴν πρὸς τὸν πλούτον, τὴν ἀπληστίαν, τὴν πολυτέλειαν, τὴν ἀκόλαστον ζωὴν, τὴν ἠθικὴν κατὰπτωσιν ἀρχόντων, δικαστῶν καὶ λοιπῶν ἡγετῶν τοῦ λαοῦ, παντὶ δὲ σθένει ἐπιδιώκουν διὰ τῶν παραινετικῶν αὐτῶν λόγων τὴν σωφροσύνην καὶ χρηστήν τούτου διαπαιδαγωγίαν. Τὴν στενοχωρίαν δὲ καὶ τὴν θλίψιν αὐτῶν ἐκφράζουν ἐν τοῖς προφητικοῖς αὐτῶν λόγοις διὰ τὰ δεινὰ ἄτινα ὑφίσταται ὁ περιοριστοῦς λαὸς τοῦ Θεοῦ ἐξ αἰτίας τῆς μεγάλης διαφθορᾶς αὐτοῦ.

«Ὡ πόλεις αἱμάτων, ὅλη ψευδής, ἀδικία πλήρης, οὐ ψηλαφηθήσεται θῆρα. Φωνὴ μαστίγων καὶ φωνὴ σεισμοῦ τροχῶν καὶ ἵππου διώκοντος καὶ ἄρματος ἀναβράσσοντος καὶ ἱππέως ἀναβαίνοντος καὶ στιβιδύσης ρομφαίας καὶ ἐξαστραπτόντων ὀπλῶν καὶ πλήθους τραυματιῶν καὶ βαρείας πτώσεως» καὶ οὐκ ἦν πέρας τοῖς ἔθνεσιν αὐτῆς, καὶ ἀσθενήσουσιν ἐν τοῖς σώμασιν αὐτῶν ἀπὸ πλήθους πορνείας»¹⁴.

«Ἀκούσατε λαοὶ λόγους καὶ προσεχέτω ἡ γῆ καὶ πάντες οἱ ἐν αὐτῇ, καὶ ἔσται Κύριος ἐν ὑμῖν εἰς μαρτύριον, Κύριος ἐξ οἴκου ἁγίου αὐτοῦ, διότι ἰδοὺ Κύριος ἐκπορεύεται ἐκ τοῦ τόπου αὐτοῦ καὶ καταβήσεται καὶ ἐπιβήσεται ἐπὶ τὰ ὕψη τῆς γῆς, καὶ σαλευθήσεται τὰ ὄρη ὑποκάτωθεν αὐτοῦ, καὶ αἱ κοιλάδες τακῆσονται ὡς κηρὸς ἀπὸ προσώπου πυρός καὶ ὡς ὕδωρ καταφερόμενον ἐν καταβάσει. Δι' ἀσέβειαν Ἰακώβ πάντα ταῦτα καὶ δι' ἁμαρτίαν οἴκου Ἰσραὴλ»¹⁵.

Τὰ προμηνύματα τῆς ὀλοσχεροῦς καταστροφῆς τοῦ κόσμου, ἄτινα διὰ πυρίνων λόγων ἐξαγγέλλουν οἱ Προφῆται, ἦταν προσαγαί τοῦ Θεοῦ εἰς αὐτούς. Ἡ ἀνάμιξις τοῦ Ἰσραὴλ μετὰ τῶν ἄλλοφύλων, ἡ εἰσδυσίς εἰδωλολατρικῶν στοιχείων ἐν Παλαιστίνῃ, ἡ μεγάλη ἐκλυσίς τῶν ἡθῶν τῶν ὁμόρων αὐτῶν λαῶν, ὡς καὶ αὐτοῦ τούτου, συνετέλεσαν εἰς τὸν ἀφανισμόν παντὸς καλοῦ καὶ ἀγαθοῦ. Ἐντεῦθεν ἡ ἠθικὴ ἐξαθλίωσις ἐπεκτείνεται ἐκ τῆς κοινωνίας τῶν πόλεων εἰς ἅπαντα τὸν γεωργικὸν κόσμον. Ὁ περιοριστοῦς λαὸς τοῦ Θεοῦ τελεῖ διαρκῶς ἐν ἐμπολέμῳ καταστάσει, παρὰ τὰ ἐπανειλημμένα κηρύγματα τῶν Προφητῶν πε-

ρὶ διαφυλάξεως αὐτοῦ ἐντὸς τῶν ἱερῶν θεσμῶν τῶν παραδόσεων. Πολλάκις οἱ Προφῆται ἀποτρέπουν τὰς συμμαχίας καὶ τοὺς πολέμους μετὰ τῶν ἄλλοφύλων, ἀλλὰ δυστυχῶς δὲν εἰσάκουσιν παρ' αὐτοῦ. Διό καὶ αἱ πρὸς τὸν Θεόν ἀναπεμπόμεναι τούτου εὐχαί, εἰς μάτην ἀναφέρονται, ἐπειδὴ, ὡς ἐλεγεν ὁ Προφήτης Ἡσαΐας, «ἐγγίξει μοι ὁ λαὸς οὗτος ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ καὶ ἐν τοῖς χεῖλεσιν αὐτῶν τιμῶσί με, ἡ δὲ καρδία αὐτῶν πόρρω ἀπέχει ἀπ' ἐμοῦ»· μάτην δὲ σέβονται με διδάσκοντες ἐντάλματα ἀνθρώπων καὶ διδασκαλίας»¹⁶.

Οἱ Προφῆται μετὰ πολλοῦ καὶ σφοδροῦ πάθους διεκτραγῶδουν τὸ ἐκλυτον τῆς Ἰσραηλιτικῆς κοινωνίας, ἐπισταμένη δὲ ἀνάγκῃ τῶν βιβλίων αὐτῶν ἐκπλήσσει διὰ τὸν ὥμον τρόπον τῆς περιγραφῆς αὐτοῦ. «Ὅσα οὗτοι διατυπώνουν ἐν αὐτοῖς, ἀποτελοῦν διαρκὴ ὑπόμνησιν τοῦ καθήκοντος τοῦ λαοῦ ἐναντί τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν μεγίστων εὐθυνῶν τῶν ἡγετῶν αὐτοῦ διὰ τὰς ἐπερχομένας ἀλλεπαλλήλους συμφορὰς εἰς αὐτόν. Παραθέτομεν κατωτέρω περικοπὰς τινὰς ἐκ τῶν προφητικῶν βιβλίων, ἐκ τῶν ὁποίων καταφαίνεται τὸ ἐκλυτον τῆς Ἰσραηλιτικῆς κοινωνίας, τὸ ὑπ' αὐτῶν στηλιτευόμενον.

«Καὶ εἰρεῖ» ἀκούσατε δὴ ταῦτα αἱ ἀρχαὶ οἴκου Ἰακώβ καὶ οἱ κατάλοιποι οἴκου Ἰσραὴλ. Οὐχ ὑμῖν ἔστι τοῦ γνῶναι τὸ κρίμα· μισοῦντες τὰ καλὰ καὶ ζητοῦντες τὰ πονηρὰ, ἀρπάζοντες τὰ δέρματα αὐτῶν ἀπ' αὐτῶν καὶ τὰς σάρκας αὐτῶν ἀπὸ τῶν ὀστέων αὐτῶν. ὃν τρόπον κατέφαγον τὰς σάρκας τοῦ λαοῦ μου καὶ τὰ δέρματα αὐτῶν ἀπ' αὐτῶν ἐξεδεύραν καὶ τὰ ὀστέα αὐτῶν συνέθλασαν καὶ ἐμέλισαν ὡς σάρκας εἰς λέβητα καὶ ὡς κρέα εἰς χύτραν, οὕτως κεκραῖονται πρὸς τὸν Κύριον, καὶ οὐκ εἰσακούσεται αὐτῶν»¹⁷.

«Τάδε λέγει Κύριος» ἐπὶ ταῖς τρισίν ἀσεβείαις υἱῶν Ἰούδα καὶ ἐπὶ ταῖς τέτταρσιν οὐκ ἀποστραφήσομαι αὐτόν, ἔνεκα τοῦ ἀπιστοῦσθαι αὐτοὺς τὸν νόμον τοῦ Κυρίου, καὶ τὰ προστάγματα αὐτοῦ οὐκ ἐφυλάξοντο, καὶ ἐπλάνησεν αὐτοὺς τὰ μάτια αὐτῶν, ἃ ἐποίησαν, οἷς ἐξηκολούθησαν οἱ πατέρες αὐτῶν ὀπίσω αὐτῶν καὶ ἐξασπαστέλῳ πῦρ ἐπὶ Ἰούδαν, καὶ καταφάγεται θεμέλια Ἰερουσαλὴμ»¹⁸.

«Καὶ ὁδὸν εἰρήνης οὐκ οἶδασιν, καὶ οὐκ ἔστι κρίσις ἐν ταῖς ὁδοῖς αὐτῶν» αἱ γὰρ τρίβοι αὐτῶν διεστραμμέναι, ἃς διεδούευσιν, καὶ οὐκ οἶδασιν εἰρήνην»¹⁹.

«Αὐτὸς Κύριος εἰς κρίσιν ἤξει μετὰ τῶν πρεσβυτέρων τοῦ λαοῦ καὶ μετὰ τῶν ἀρχόντων αὐτοῦ. Ὑμεῖς δὲ τὴν ἐνεπιούριαν τὸν ἀμπελῶνά μου καὶ ἡ ἀρπαγὴ τοῦ πτωχοῦ ἐν τοῖς οἴκοις ὑμῶν· τί ὕμεις ἀδικεῖτε τὸν λαὸν μου καὶ τὸ πρόσωπον τῶν πτωχῶν καταισχύνετε;»²⁰.

«Ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ καὶ ἀφελεῖ Κύριος τὴν δόξαν τοῦ ἱματίου αὐτῶν καὶ τοὺς κόσμους αὐτῶν καὶ τὰ ἐμπλόκια καὶ τοὺς κοσμήτους καὶ τοὺς μνηίσκους καὶ τὸ κάθεμα καὶ τὸν κόσμον τοῦ προσώπου αὐτῶν καὶ τὴν σύνθεσιν τοῦ κόσμου τῆς δόξης καὶ τοὺς χλιδῶνας, καὶ τὰ ψέλια καὶ τὸ ἐμπλόκιον καὶ τὰ περιδέξια καὶ τοὺς δακτυλίους καὶ τὰ ἐνώτια καὶ τὰ περιπόρφυρα καὶ τὰ μεσοπόρφυρα καὶ τὰ ἐπιβλήματα τὰ κατὰ τὴν οἰκίαν καὶ τὰ διαφανῆ Λακωνικά καὶ τὰ βύσσιννα καὶ τὰ ὑάκινθα καὶ τὰ κόκκινα καὶ τὴν βύσσον, σὺν χρυσῷ καὶ ὑακίνθῳ συγκαθυφασμένα καὶ θέριστρα κατάκλιτα. καὶ ἔσται ἀντὶ ὁσμῆς ἡδείας κονιορτός, καὶ ἀντὶ ζώνης σχοινίῳ ζωσθὶ καὶ ἀντὶ τοῦ κόσμου τῆς κεφαλῆς τοῦ χρυσοῦ φαλάκρωμα ἕξεις διὰ τὰ ἔργα σου καὶ ἀντὶ τοῦ χιτῶνος τοῦ μεσοπορφύρου περιζώσῃ σάκκον. καὶ ὁ υἱὸς σου ὁ κάλλιτος, ὃν ἀγαπᾷς, μαχαίρᾳ πεσεῖται, καὶ οἱ ἰσχύοντες ὑμῶν μαχαίρᾳ πεσοῦνται. καὶ ταπεινωθήσονται καὶ πενήθουσιν αἱ θῆκαι τοῦ κόσμου ὑμῶν, καὶ καταλειφθήσῃ μόνῃ καὶ εἰς τὴν γῆν ἐδαφισθήσῃ»²¹.

Εἰς τοὺς εἰρημένους τούτους στίχους τοῦ βιβλίου τοῦ Προφήτου Ἡσαΐου ἱστορεῖται λεπτομερῶς ἡ μεγάλη τάσις τῆς πολυτελείας τῶν γυναικῶν τῆς Ἰσραηλιτικῆς κοινωνίας, ἥτις ἐγένετο αἰτία ἀπομακρύνσεως αὐτῶν ἀπὸ τοῦ Θεοῦ. Ἡ παρὰ τοῦ Προφήτου Ἡσαΐου ἐκθεσις τῶν πολυτελῶν εἰδῶν καὶ κοσμημάτων τῶν θυγατέρων τῆς Ἰερουσαλὴμ σκοπὸν ἔχει, ὅπως ὑπομνήσκῃ αὐταῖς τὴν κουφότητα καὶ ματαιοδοξίαν τῆς φιλαρεσκειᾶς καὶ τοῦ καλλωπισμοῦ αὐτῶν. Ἐνεκα τούτου σημειοῖ καὶ ταῦτα.

«Τάδε λέγει Κύριος» ὧν ὑψώθησαν αἱ θυγατέρες Σιών καὶ ἐπορεύθησαν ὑψηλῶ τραχίλῳ καὶ ἐν νεύμασιν ὀφθαλμῶν καὶ τῇ πορείᾳ τῶν ποδῶν ἅμα σύρουσαι τοὺς χιτῶνας καὶ τοῖς ποσὶν ἀ-

Αἱ περί εἰρήνης ἰδέαι τῶν προφητῶν τοῦ Ἰσραήλ

Nicolas Poussin, τὸ πέρασμα τῆς Ἐρυθρᾶς Θάλασσας

Ἐθνικὴ Πинаκοθήκη τῆς Μελβούρνης

μὰ παίζουσαι, καὶ ταπεινώσει ὁ Θεὸς ἀρχούσας θυγατέρας Σιών, καὶ Κύριος ἀποκαλύψει τὸ σχῆμα αὐτῶν»²².

Ὁ Προφῆτης Σοφονίας λυπούμενος σφόδρα διὰ τὸν ἠθικὸν ἐκτροχιασμόν τοῦ Ἰσραήλ, ἀποδίδει εὐθύνην εἰς τοὺς ἀρχοντας αὐτοῦ, παραμελήσαντας παντελῶς τὴν καλὴν παιδείαν αὐτοῦ.

«Ὡ ἡ ἐπιφανὴς καὶ ἀπολελυτρωμένη, ἡ πόλις ἡ περιστερὰ οὐκ εἰσῆκουσε φωνῆς, οὐκ ἐδέξατο παιδείαν, ἐπὶ τῷ Κυρίῳ οὐκ ἐπεποιθεῖ καὶ πρὸς τὸν Θεὸν αὐτῆς οὐκ ἤγγισεν. Οἱ ἀρχοντες αὐτῆς ἐν αὐτῇ ὡς λέοντες ὠρυόμενοι οἱ κριταὶ αὐτῆς ὡς λύκοι τῆς Ἀραβίας, οὐχ ὑπελείποντο εἰς τὸ πρῶν οἱ προφῆται αὐτῆς πνευματοφόροι, ἄνδρες καταφρονῆται ἱερεῖς αὐτῆς βεβηλοῦσι τὰ ἅγια καὶ ἀσεβοῦσι νόμον· ὁ δὲ Κύριος δίκαιος ἐν μέσῳ αὐτῆς καὶ οὐ μὴ ποιῇ ἀδικον· πρῶν - πρῶν δώσει κρίμα αὐτοῦ εἰς φῶς καὶ οὐκ ἀπεκρύβη καὶ οὐκ ἔγνω ἀδικίαν ἐν ἀπαιτήσῃ καὶ εἰς νεῖκος ἀδικίαν ἐν διαφθορᾷ κατέσπασα ὑπερηφάνους, ἠφανίσθησαν γυναικαὶ αὐτῶν· ἐξηρημώσω τὰς ὁδοὺς αὐτῶν τὸ παράπαν τοῦ μὴ διοδεύειν· ἐξέλιπον αἱ πόλεις αὐτῶν παρὰ τὸ μὴδενα ὑπάρχειν μὴδὲ κατοικεῖν»²³.

Ὁ Προφῆτης Ἰεζεκιήλ ἀναφερόμενος καὶ αὐτὸς εἰς τὴν συνεισφορά τῆς μεγάλης ἐκλύσεως τῶν ἡθῶν ἐπικειμένην συντριβὴν τοῦ λαοῦ, μεταξύ ἄλλων σημειοῖ ταῦτα.

«Αἷμα καὶ θάνατος ἐν ταῖς πλατείαις σου, καὶ πεσοῦνται τετραυματισμένοι ἐν μαχαίραις ἐν σοὶ περικύκλω σου· καὶ γινώσκονται διότι ἐγὼ εἰμὶ Κύριος»²⁴.

Ἔνεκα τῆς μεγάλης ἠθικῆς καταπτώσεως ἐξαγγέλλουν οἱ Προφῆται τὴν καταστροφὴν τοῦ Ἰσραήλ. Προαναγγέλλουν τὴν διὰ θανάτου, λιμοῦ καὶ αἰχμαλωσίας τούτου, ὡς καὶ τῆς ἁγίας πόλεως τῆς Σιών τοιαύτην.

«Τίς φέισται ἐπὶ σοί, Ἱερουσαλήμ; καὶ τίς δειλιάσει ἐπὶ σοί; ἡ τίς ἀνακάμψει εἰς εἰρήνην σοί; σὺ ἀπεστράφης με, λέγει Κύριος, ὅπως πορεύσῃ καὶ ἐκτενῶ τὴν χεῖρα μου καὶ διαφθερῶ σε, καὶ οὐκέτι ἀνήσω αὐτούς. Καὶ διασπερῶ αὐτούς ἐν διασπορᾷ ἐν πύλαις λαοῦ μου ἡτεκνώθησαν, ἀπώλεσαν τὸν λαόν μου διὰ τὰς κακίας αὐτῶν»²⁵.

Ὁ Προφῆτης Ἡσαΐας ρητῶς ἀναφέρει τὴν παντοδυναμίαν τοῦ Θεοῦ, τοῦ δημιουργήσαντος τὸν κόσμον, τὸ φῶς καὶ τὸ σκότος, τοῦ μόνου δυναμένου ὅπως λυτρώσῃται τὸν λαόν σου καὶ ὁδηγήσῃ εἰς εἰρήνην, ἐφ' ὅσον ἐμπράκτως ἐκάλυψε εἰλικρινῆ πρὸς Αὐτόν μετάνοιαν.

«Ἐγὼ ὁ κατασκευάσας φῶς καὶ ποιήσας σκότος, ὁ ποιῶν εἰρήνην καὶ κτίζων κακὰ· ἐγὼ Κύριος ὁ Θεός ὁ ποιῶν πάντα ταῦτα· εὐφρανθήτω ὁ οὐρανὸς ἄνωθεν, καὶ αἱ νεφέλαι ρανάτωσαν δικαιοσύνην· ἀνατείλατω ἡ γῆ καὶ βλαστησάτω ἔλεος, καὶ δικαιοσύνην ἀνατείλατω ἅμα· ἐγὼ εἰμὶ Κύριος ὁ κτίσας σε»²⁶.

Ἐντεῦθεν μακαρίζονται οἱ μοχθοῦντες ὑπὲρ τῆς πνευματικῆς ἀνανήψεως τοῦ λαοῦ καὶ τῆς ἐπελεύσεως ἐν αὐτῷ τῆς εἰρήνης τοῦ Θεοῦ.

«Κύριε ὁ Θεός ἡμῶν, εἰρήνην δός ἡμῖν, πάντα γὰρ ἀπέδωκας ἡμῖν. Κύριε ὁ Θεός ἡμῶν, κτήσαι ἡμᾶς, Κύριε, ἐκτός σου ἄλλον οὐκ οἶδαμεν, τὸ ὄνομά σου ὀνομάζομεν»²⁷.

Ἡ εἰρήνη, ὡς θεῖον δῶρον, ἄνωθεν πέμπεται τοῖς ἀνθρώποις, κατὰ τοὺς Προφῆτας.

«Ἰδοὺ ἐπὶ τὰ ὄρη οἱ πόδες εὐαγγελιζομένου καὶ ἀπαγγέλλοντος εἰρήνην»²⁸.

«Πάρεμι ὡς ὥρα ἐπὶ τῶν ὁρέων, ὡς πόδες εὐαγγελιζομένου ἀκοὴν εἰρήνης, ὡς εὐαγγελιζόμενος ἀγαθὰ, ὅτι ἀκουστήν ποιῶ τὴν σωτηρίαν σου λέγων Σιών· βασιλεύσει σου ὁ Θεός»²⁹.

Εἰς τὸ βιβλίον τοῦ Βαρούχ γίνεται ἐκτενὴς λόγος περὶ συστάσεως μετανοίας τοῦ λαοῦ καὶ ἐγκωμιάζεται τὸ ἀγαθὸν τῆς εἰρήνης πολλαπλῶς.

«Ἀκουε Ἰσραὴλ ἐντολὰς ζωῆς, ἐνωτίσασθε γυνῶναι φρόνησιν· τί ἐστὶν Ἰσραὴλ; τί ἐστὶ ἐν γῇ τῶν ἐχθρῶν εἰ; ἐπαλαιώθη ἐν γῇ ἄλλοτρια, συνεμιάθη τοῖς νεκροῖς, προσελογίσθη μετὰ τῶν εἰς ἄδου; ἐγκατέλιπες τὴν πηγὴν τῆς σοφίας· τῇ ὁδῷ τοῦ Θεοῦ εἰ ἐπορεύθης, κατῶκεις ἂν ἐν εἰρήνῃ τὸν αἰῶνα· μάθε πού ἐστι φρόνησις, πού ἐστιν ἰσχύς, πού ἐστιν σύνεσις τοῦ γυνῶναι ἅμα πού ἐστι μακροβίωσις καὶ ζωὴ, πού ἐστι φῶς ὀφθαλμῶν καὶ εἰρήνη. Τίς εὗρε τὸν τόπον αὐτῆς καὶ τίς εἰσῆλθεν εἰς τοὺς θησαυροὺς αὐτῆς;»³⁰.

Αἱ περί εἰρήνης ἰδέαι τῶν προφητῶν τοῦ Ἰσραήλ

«Ὁ Προφήτης Ἰερεμίας, ζήσας εἰς χρόνους καταδυναστεύσεως καὶ δεινῆς αἰχμαλωσίας τοῦ Ἰσραηλιτικοῦ λαοῦ καὶ μάλιστα ἐκ μέρους τῶν Βαβυλωνίων, ἀχθεῖς δὲ καὶ αὐτὸς αἰχμάλωτος, θρηνεῖ ὅσον οὐδεὶς ἄλλος διὰ τὴν πληξασαν τὸν λαόν συμφορὰν καὶ δέεται τῷ Παναγάρθῳ Θεῷ, ὅπως λυτρώσῃ αὐτὸν καὶ ἐπαναφέρῃ εἰς τὴν πατρίδα τοὺς ἐν αἰχμαλωσία εὕρισκομένους Ἰσραηλίτας, χάριση δὲ αὐτοῖς τὴν εἰρήνην Αὐτοῦ.

«Καὶ ζητήσατε εἰς εἰρήνην τῆς γῆς, εἰς ἣν ἀπώκισα ὑμᾶς ἐκεῖ, καὶ προσεύξασθε περὶ αὐτῶν πρὸς Κύριον, ὅτι ἐν εἰρήνῃ αὐτῆς ἔσται εἰρήνη ὑμῖν»³¹.

«Ἰδοὺ ἀγὼ ἀνάγω αὐτῇ συνούλῳσιν καὶ ἱάμα καὶ φανερώσω αὐτοῖς εἰσακούειν καὶ ἰατρεύσω αὐτὴν καὶ ποιήσω αὐτοῖς εἰρήνην καὶ πίστιν» καὶ ἀποστρέψω τὴν ἀποικίαν Ἰουδα καὶ τὴν ἀποικίαν Ἰσραὴλ καὶ οἰκοδομήσω αὐτοὺς καθὼς τὸ πρότερον»³².

Ὁ Προφήτης Ζαχαρίας περιγράφων τὴν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ δοθησομένην εὐλογίαν εἰς τὴν Ἱερουσαλὴμ καὶ ἐκθέτων τὰ ἀγαθὰ, ἅτινα ὁ Θεὸς θέλει παράσχει αὐτῇ, σημειοῖ ταῦτα.

«Τάδε λέγει Κύριος παντοκράτωρ· Ἰδοὺ ἐγὼ σώζω τὸν λαόν μου ἀπὸ γῆς ἀνατολῶν καὶ ἀπὸ γῆς δυσμῶν καὶ εἰσάξω αὐτοὺς καὶ κατασκηνώσω ἐν μέσῳ Ἱερουσαλὴμ, καὶ ἔσονται ἐμοὶ εἰς λαόν, καγὼ ἔσομαι αὐτοῖς εἰς Θεόν ἐν ἀληθείᾳ καὶ δικαιοσύνῃ»³³.

«Λαλεῖτε ἀλήθειαν ἕκαστος πρὸς τὸν πλησίον αὐτοῦ, ἀλήθειαν καὶ κρίμα εἰρηνικόν κρίνατε ἐν ταῖς πύλαις ὑμῶν, καὶ ἕκαστος τὴν κακίαν τοῦ πλησίον αὐτοῦ μὴ λογίζεσθε ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν καὶ ὄρκον ψευδῆ μὴ ἀγαπᾶτε, διότι ταῦτα πάντα ἐμίσησα, λέγει Κύριος παντοκράτωρ»³⁴.

«Τὴν ἀλήθειαν καὶ τὴν εἰρήνην ἀγαπήσατε»³⁵.

Ἄνοιξατε πύλας, εἰσελθέτω λαὸς φυλάσσω δικαιοσύνην καὶ φυλάσσω ἀλήθειαν, ἀντιλαμβάνόμενος ἀληθείας καὶ φυλάσσω εἰρήνην» ὅτι ἐπὶ σοὶ ἐλπίδι ἠλπισαν, Κύριε, ἕως τοῦ αἰῶνος, ὁ Θεὸς ὁ μέγας, ὁ αἰώνιος, ὃς ταπεινώσας κατήγαγες τοὺς ἐνοικοῦντας ἐν ὑψηλοῖς»³⁶.

«Βοήσονται οἱ ἐνοικοῦντες ἐν αὐτῇ, ποιήσωμεν εἰρήνην αὐτῷ, ποιήσωμεν εἰρήνην»³⁷.

Ἡ κοινωνικὴ εἰρήνη εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς πιστῆς ἐφαρμογῆς τοῦ Νόμου τοῦ Θεοῦ, ὁσάκις δ' ὁ λαὸς ἀπομακρύνεται τῆς ἀληθινῆς θρησκείας, ἐμπλέκεται εἰς ἐξοντωτικούς πολέμους, ἐν ᾧ ἀντίθετως διὰ τῆς τηρήσεως τοῦ Νόμου καὶ τῶν ἐντολῶν τοῦ Θεοῦ προάγεται εἰς ἔργα ἀγαθὰ καὶ εὐδοκμεῖ.

«Καὶ πάντας τοὺς υἱοὺς σου διδασκούς Θεοῦ καὶ ἐν πολλῇ εἰρήνῃ τὰ τέκνα σου»³⁸.

«Καὶ γνώσονται οἱ πλανώμενοι τῷ πνεύματι σύνεσιν, οἱ δὲ γογγύζοντες μαθήσονται ὑπακούειν, καὶ αἱ γλώσσαι αἱ ψελλί-

Ἡ Ἑσθήρ μεσολαβεῖ γιὰ τὸ λαὸ τῆς στὸν Ἀχασβερώς.

(Λονδίνο, Βρετανικὴ Βιβλιοθήκη)

Οἱ τρεῖς Ἑβραῖοι μπροστὰ στὸν Ναβουχοδονόσωρα μέσα στὴν Κάμινο.

(Λονδίνο, Βρετανικὴ Βιβλιοθήκη)

ζουσαι μαθήσονται λαλεῖν εἰρήνην»³⁹.

Αἱ ἰδέαι αὐταὶ τῶν Προφητῶν περὶ τῆς εἰρήνης ἀποτελοῦν τὸ εὐαγγέλιον τῆς αἰωνίου εἰρήνης οὐ μόνον διὰ τὸ Ἰσραὴλ, ἀλλὰ καὶ διὰ πάντα τὰ ἔθνη τῆς γῆς. Ἡ λύτρωσις ἐκ τῆς σοβούσης ἐν αὐτοῖς πνευματικῆς καὶ ἠθικῆς κρίσεως εἶναι δυνατὴ μόνον διὰ τῆς ἀναζωογονήσεως τῶν θρησκευτικῶν καὶ ἠθικῶν ἀξιών⁴⁰. Ἐφ' ἐξῆς παρατίθενται αἱ περί διεθνούς ἢ παγκοσμίου εἰρήνης ἰδέαι τῶν Προφητῶν τοῦ Ἰσραήλ.

Β'

Ἡ Παγκόσμιος Εἰρήνη

Οἱ Προφῆται ἐν τοῖς βιβλίοις αὐτῶν ποιοῦνται λόγον ἐκτός τῆς κοινωνικῆς εἰρήνης καὶ περὶ τῆς παγκοσμίου ἢ διεθνούς τοιαύτης. Ἐκ τῶν προφητικῶν αὐτῶν λόγων διαφαίνεται ὅτι προϋπὸθεσις ταύτης εἶναι ἡ κοινωνικὴ εἰρήνη. Καὶ μὲν ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐνδιαφέρονται διὰ τὴν Ἑλυσιν τῆς εἰρήνης παρὰ τῷ Ἰσραηλιτικῷ λαῷ, πλην οὐδόλως παραλείπουν τὴν ἐπέκτασιν ταύτης καὶ ἐν ἄλλοις ἔθνεσιν. Ἡ θεοκρατικὴ πάλιν ἀντίληψις ἀποτελεῖ τὴν ἀφετηρίαν τῶν ὁσων ὅτι οὗτοι προφητεύουν περὶ αὐτῆς. Ἡ παντοδυναμία τοῦ Θεοῦ ἐπεκτείνεται ἐφ' ὅλων τῶν ἔθνων, ἡ δὲ δικαιοσύνη Αὐτοῦ ὁμοίως κρίνει τὰς πράξεις πάντων τῶν ἀνθρώπων τῆς γῆς.

«Αὕτη ἡ βουλή, ἣν βεβούλευται Κύριος ἐπὶ τὴν ὅλην οἰκουμένην, καὶ αὕτη ἡ χεὶρ ἡ ὑψηλὴ ἐπὶ πάντα τὰ ἔθνη· ἃ γὰρ ὁ Θεὸς ὁ ἅγιος βεβούλευται, τίς διασκεδάσει; καὶ τὴν χεῖρα αὐτοῦ τὴν ὑψηλὴν τίς ἀποστρέψει;»⁴¹.

Τὰ ἔθνη τὰ μὴ δεχόμενα τὸν Νόμον τοῦ Θεοῦ καὶ μὴ πιστεύοντα εἰς τὸν ἀληθινόν Θεόν, θά καταστραφῶν καὶ θά ἐξαλειφθῶν ἀπὸ προσώπου τῆς γῆς. Αἱ ἁμαρτίαι αὐτῶν ἐπληθύνθησαν, αἱ ἐριδες, διαμάχαι καὶ πόλεμοι ἠυξήθησαν καὶ ἐπεκράτησαν ἐν αὐτοῖς, αἱ ἀδικίαι καὶ οἱ φόνοι ἐπλήρωσαν τὰς κοινωνίας αὐτῶν, διὸ ἡ ὀργὴ τοῦ Θεοῦ θά ἐκσπάσῃ ἐναντίον αὐτῶν.

«Οὐαὶ πλῆθος ἔθνων πολλῶν· ὡς θάλασσα κυμαίνουσα οὕτω παραθῆσθε, καὶ νῶτος ἔθνων πολλῶν ὡς ὕδωρ ἠχῆσει· ὡς ὕδωρ πολὺ ἔθνη πολλά, ὡς ὕδατος πολλοῦ βία καταφερομένου» καὶ ἀποσκορακίει αὐτόν καὶ πόρρω αὐτὸν διώξει καὶ ὡς χνοὺν ἀχύρου λικμώντων ἀπέναντι ἀνέμου καὶ ὡς κονιορτόν τροχοῦ καταγίγας φέρουσα»⁴².

Μετά παρηρησίας καὶ σθένους προλέγουσιν τὰς ὀλεθρίους ἐκβάσεις τῶν μαχῶν πρὸς ἑξαρσιν τοῦ μεγάλου ιδεώδους τῆς εἰρήνης, τῆς ὁποίας ἀπόλυτον ἀνάγκην ἔχουν τὰ ἔθνη τῆς γῆς. Αὕτη οὐδόλως ἐξασφαλίζεται διὰ τῶν ἐξοπλισμῶν καὶ τῶν πο-

Αἱ περὶ εἰρήνης ἰδέαι τῶν προφητῶν τοῦ Ἰσραὴλ

λέμων, ἐφ' ὅσον ἀνωτέρα πάσης πολεμικῆς ὑλικῆς δυνάμεως εἶναι ἡ αἰώνιος καὶ ἀκατάλυτος δύναμις τοῦ Θεοῦ, τοῦ δημιουργήσαντος τὸν κόσμον ὅλον καὶ προνοοῦντος δι' αὐτόν. Ἐντεῦθεν προφητεύουσιν ἐρημώσεις πόλεων, ἐξαφανίσεις ἐθνῶν ἕνεκα τῶν ἀνομιῶν αὐτῶν.

«Ἰδοὺ Κύριος καταφθίρει τὴν οἰκουμένην καὶ ἐρημώσει αὐτὴν καὶ ἀνακαλύψει τὸ πρόσωπον αὐτῆς καὶ διασπερὲς τοὺς ἐνοικοῦντας ἐν αὐτῇ καὶ ἔσται ὁ λαὸς ὡς ὁ ἱερεὺς καὶ ὁ παῖς ὡς ὁ κύριος καὶ ἡ θεράπεινα ὡς ἡ κυρία ἔσται ὁ ἀγοράζων ὡς ὁ πωλὼν, ὁ δανεῖζων ὡς ὁ δανειζόμενος καὶ ὁ ὀφείλων ὡς ὁ ὀφείλει· φθορὰ φθαρῆσεται ἡ γῆ, καὶ προνομή προνομευθήσεται ἡ γῆ· τὸ γὰρ στόμα Κυρίου ἐλάλησε ταῦτα· ἐπένθησεν ἡ γῆ, καὶ ἐφθάρη ἡ οἰκουμένη, ἐπένθησαν οἱ ὕψηλοί της γῆς, ἡ δὲ γῆ ἠνόμησε διὰ τοὺς κατοικοῦντας αὐτήν, διότι παρήλθοσαν τὸν νόμον καὶ ἥλλαξαν τὰ προστάγματα, διαθήκην αἰώνιον»⁴³.

«Καὶ καταλειφθήσονται πόλεις ἐρημοί, καὶ οἰκοὶ ἐγκαταλειμμένοι ἀπολοῦνται, ταῦτα πάντα ἔσται ἐν τῇ γῇ ἐν μέσῳ τῶν ἐθνῶν, ὃν τρόπον ἐάν τις καλαμῆσται ἐλαίαν, οὕτως καλαμῆσονται αὐτοὺς»⁴⁴.

Ἡ σωτήριος νίκη καὶ μόνιμος ἀσφάλεια καὶ εἰρήνευσις συντελεῖται μόνον διὰ τῆς προσεγγίσεως πρὸς τὸν ἀληθινὸν Θεόν, οὐχὶ δὲ διὰ τῆς πολυθείας καὶ τῆς ἀπιστίας. Ὁ Γιαχβὲ εἶναι παντοδύναμος Θεός, ἰσχυρὸς λίαν, συντριβὼν τοὺς ἀσεβεῖς καὶ ἀδίκους. Ὡς ὑπευθύνους τῶν διεξαγομένων πολέμων θεωροῦν οἱ Προφῆται τοὺς ἄρχοντας τῶν ἐθνῶν, διὸ καὶ τὰς θείας βουλὰς ἐξαγγέλλουσιν πρωτίτως εἰς αὐτούς. Ἄρχοντες ἐπιθυμοῦντες τὰς αἰματοχυσίας καὶ τοὺς πολέμους εἶναι ἀνάξιοι, ὅπως διευθύνουν τὰς τύχας τῶν ἐθνῶν. Ἐνεκα τούτου οὐδέποτε ἐδίστασαν νὰ προεῖπουν ὁποῖον οἰκτρὸν τέλος ἀναμένει τοὺς ἀνόμους καὶ ἀναξίους ἄρχοντας, πολλοὶ τῶν ὁποίων φυγαδεύονται καὶ ἐν ἐξορίᾳ ἀποθνήσκουν ἐν ἐσχάτῃ ταπεινώσει.

«Καὶ ὁ ἄρχων ἐν μέσῳ αὐτῶν ἐπ' ὧμων ἀρθήσεται καὶ κερυμμένος ἐξελεῖσθαι διὰ τοῦ τοίχου, καὶ διορύξει τοῦ ἐξελεῖσθαι αὐτόν δι' αὐτοῦ· τὸ πρόσωπον αὐτοῦ συγκαλύψει, ὅπως μὴ ὁραθῇ ὀφθαλμῷ, καὶ αὐτὸς τὴν γῆν οὐκ ὀψεται· καὶ ἐκπετάσῃ

τὸ δίκτυόν μου ἐπ' αὐτόν, καὶ συλληφθήσεται ἐν τῇ περιοχῇ μου, καὶ ἀξῶ αὐτόν εἰς Βαβυλῶνα εἰς γῆν Χαλδαίων, καὶ κατ' αὐτὴν οὐκ ὀψεται καὶ ἐκεῖ τελευτήσει· καὶ πάντα τοὺς κύκλῳ αὐτοῦ διασπερῶ εἰς πάντα ἀνεμον καὶ ρομφαίαν ἐκκένωσῃ ὅπως αὐτῶν» καὶ γινώσκονται διότι ἐγὼ Κύριος ἐν τῷ διασκορπίσῃ με αὐτούς ἐν ταῖς χώραις»⁴⁵.

Εἶναι ἀναπόφευκτος, κατὰ τοὺς Προφῆτας, ἡ τιμωρία τῶν ἀρχόντων, οἵτινες ἐνσπείροντες τὸ μῖσος καὶ τὴν διχόνοιαν, προκαλοῦν τὰς ἀλληλοεξοντώσεις καὶ τοὺς πολέμους.

«Ὡ οἱ ποιμένες οἱ διασκορπίζοντες καὶ ἀπολύοντες τὰ πρόβατα τῆς νομῆς μου»⁴⁶.

Πρὸς τοῦτοις ἐξαίρεται ὑπὸ τῶν Προφητῶν, ὡς μεγάλη εὐτυχία ἡ ἐν εἰρήνῃ ἀπόλαυσις τῶν ἀγαθῶν τῆς γῆς⁴⁷. Ἡ κατάπαισις τῶν πολέμων τότε μόνον θά ἐπακολουθήσῃ, ὅταν εὐρὴ ἀπήχησιν ὁ λόγος «καὶ νῦν βελτίους ποιήσατε τὰς ὁδοὺς ὡμῶν καὶ τὰ ἔργα ὡμῶν»⁴⁸.

«Καὶ δώσω τοὺς ἄρχοντάς σου ἐν εἰρήνῃ καὶ τοὺς ἐπισκόπους σου ἐν δικαιοσύνῃ»⁴⁹.

Κατὰ συνέπειαν, αἱ οἰκονομικαὶ καὶ ἐμπορικαὶ σχέσεις τῶν κρατῶν, τὰ σύμφωνα φιλίας καὶ αἱ μεταξὺ αὐτῶν συμβάσεις δέον νὰ στηρίζονται ἐπὶ τῆς ἀρχῆς ταύτης. Ἡ διεθνὴς εἰρήνη, ὡς καὶ ἀλλαχοῦ, ἀναφέρομεν, ἐπέρχεται, ὅταν οἱ λαοὶ εἰρηνεύωσι μεταξὺ τῶν καὶ αἱ ἐσωτερικαὶ καὶ ἐξωτερικαὶ αὐτῶν σχέσεις καὶ διαφοραὶ ρυθμίζονται βάσει τῶν ἀρχῶν τοῦ δικαίου καὶ τῆς ἀγάπης. Ἐπομένως καὶ ἡ παγκόσμιος εἰρήνη εἶναι καρπὸς τῆς ἰδαιτέρως ἐνὸς ἐκάστου ἔθνους ἡσυχίας, τάξεως καὶ γαλήνης. Εἰδικώτερον δὲ ἡ ἀρχὴ τῆς δικαιοσύνης, ἡ στήριξις τῶν ἀδυνάτων καὶ τῶν πτωχῶν, ἡ υπεράσπισις τῶν ἀδικομένων, ἡ ἀπονόμη τοῦ δικαίου εἰς πάσας τὰς κοινωνικὰς τάξεις, ἡ ρύθμισις τοῦ ἰδιωτικοῦ καὶ κοινωνικοῦ βίου τῶν πολιτῶν, ἡ ἀγαθὴ πρόθεσις πρὸς τοὺς ὁμόρους λαοὺς καὶ ὁ σεβασμὸς τῆς περιουσίας καὶ τῶν δικαιωμάτων αὐτῶν, εἶναι ἀρχαὶ στενωπῶν σχέσεων ἔχουσαι πρὸς τὸ ἰδεώδες τῆς καθολικῆς εἰρήνης, πραγματοποιούμεναι μόνον ἐφ' ὅσον οἱ λαοὶ πορεύονται συμφῶνως πρὸς τὸ θέλημα καὶ τὸν Νόμον τοῦ Θεοῦ».

Ὁ Πρόεδρος τῆς Αὐστρίας τίμησε τὰ ἐγκαίνια ἐβραϊκοῦ Γυμνασίου

ΒΙΕΝΝΗ: Τῇ Δευτέρᾳ 19 Νοεμβρίου 1984 ἐγκαινιάσθηκε στὴ Βιέννη τὸ πρῶτο Ἑβραϊκὸ γυμνάσιο τῆς μεταπολεμικῆς περιόδου μετὰ τὴν ἐπωνυμία «Σχολὴ Τσβὴ Πέρεζ Χάγιες». Στὸ Γυμνάσιο αὐτὸ φοιτοῦν 150 μαθητὲς καὶ στεγάσεται σὲ ἓνα ἐπιβλητικὸ κτίριο, ὅπου ἄλλοτε στεγαζόνταν κοινοτικές υπηρεσίες. Ἀπὸ τὸ κτίριο αὐτὸ ἐκτοπίσθηκαν κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ 1941 - 44 χιλιάδες Ἑβραῖοι τῆς Αὐστρίας μετὰ προορισμὸ τὰ στρατόπεδα τοῦ θανάτου.

Στὴν τελετὴ τῶν ἐγκαίνων παρευρέθηκαν ὁ Πρόεδρος τῆς Αὐστριακῆς Δημοκρατίας κ. Ρούντολφ Κιρσλάγκερ, ὁ ὑπουργὸς Ἑξωτερικῶν καὶ πρῶην Δήμαρχος τῆς Βιέννης κ. Λεόπολτ Γκράττς, ὁ Ἰσραηλινὸς ὑπουργὸς ἄνευ χαρτοφυλακίου δρ. Γιόζεφ Μπούργκ, ὁ πρέσβης τοῦ Ἰσραὴλ στὴ Βιέννη κ. Μάικλ Ἐλντισούρ, ὁ ἀντιπρόεδρος τοῦ Παγκόσμιου Ἑβραϊκοῦ Συνεδρίου Ραββίνος Ἀρθουρ Χέρτζμπεργκ, ὁ δρ. Ἰσραὲλ Σίνγκερ Ἐκτελεστικὸς Διευθυντὴς τοῦ Π.Ε.Σ., ἡ ἡγεσία τοῦ Αὐστριακοῦ Ἑβραϊσμοῦ καὶ πλῆθος κόσμου.

Τὰ ἐγκαίνια τοῦ Γυμνασίου συνέπεσαν μετὰ μιά σειρά ἐκδηλώσεων τῆς Ἑβραϊκῆς Κοινότητος Βιέννης, ὅπου τὸ παρελθόν συναντᾷ τὸ παρὸν καὶ τὸ μέλλον. Στὶς ἐκδηλώσεις συμπερίλαμβανον ἓνα κινηματογραφικὸ φεστιβάλ μετὰ ταινίας Ἑβραϊκοῦ περιεχομένου, ἐκθεση φωτογραφιῶν καὶ προβολὴ σλαΐτς ἀπὸ τῆ ζωῆ τῶν Ἑβραίων τῆς Βιέννης τῆς προπολεμικῆς περιόδου καὶ τὸν Εὐρωπαϊκὸ Ἑβραϊσμὸ, ποὺ διοργανώθηκε μετὰ τὴ βοήθεια τοῦ Ἰνστιτούτου Ἑβραϊκῶν ὑποθέσεων τοῦ Λονδίνου, ἀκαδημαϊκὸ συμπόσιο μετὰ θέμα: «Οἱ Ἑβραῖοι κατὰ τὴ βασιλεία τῶν Ἀψβούργων ἀπὸ τὸ 1915 ἕως τὸ 1945». Σὲ ἄλλη εἰδικὴ ἐκδήλωση στὸ Δημαρχεῖο τῆς Βιέννης μετὰ θέμα: «Ἡ Νύχτα τῶν Κρυστάλλων», ἐπίσημος προσκεκλημένος καὶ ὁμιλητὴς ἦταν ὁ Δήμαρχος τῆς Νέας Ὑόρκης κ. Ἐντ Κόχ.

Σκοπὸς ὅλων αὐτῶν τῶν ἐκδηλώσεων ἦταν νὰ τονισθεῖ ἡ συνεχὴς παρουσία τῶν Ἑβραίων στὴν Αὐστριακὴ πρωτεύουσα καὶ ἡ προσφορὰ τους στὴν πολιτιστικὴ ζωὴ τῆς πόλεως, καθὼς καὶ τὸ τίμημα ποὺ κατέβαλαν κατὰ τὴν περίοδο τοῦ Ναζισμού.

Ὁ ὑπουργὸς Ἑξωτερικῶν κ. Λεόπολτ Γκράττς δήλωσε ὅτι, «ἡ Βιέννη, ὅπως τὴν γνωρίζουμε σήμερα, δέν θά ὑπῆρχε χωρὶς τὴν προσφορὰ τοῦ Βιεννέζικου Ἑβραϊσμοῦ στὸν πολιτισμὸ, τὴς ἐπιστῆμης, τῆς ἀρχιτεκτονικῆς... Οἱ Βιεννέζοι πρέπει νὰ γνωρίζουν ὅτι πολλὰ ἀπὸ τὰ στοιχεῖα ἐκεῖνα γιὰ τὰ ὁποῖα αἰσθάνονται ὑπερήφανοι, ὀφείλονται στὴν ἐπίδραση τῶν Βιεννέζων Ἑβραίων».

Σὲ δηλώσεις του πρὸς τὸν ἀνταποκριτὴ τῆς ἐφημερίδας «Τζούις Κρόνικαλ» ὁ κ. Λ. Γκράττς ἐπανεβεβαίωσε τὴν παραδοσιακὴ θέση τῆς Αὐστριακῆς Μεσανατολικῆς πολιτικῆς ὅτι, ὅπως τὸ Ἰσραὴλ ἔχει ἀπόλυτο δικαίωμα νὰ ὑπάρχει μέσα σὲ ἀσφαλὴ καὶ ἀνεγνωρισμένα σύνορα, ἔτσι καὶ οἱ Παλαιστίνιοι ἔχουν δικαίωμα στὴν αὐτοδιάθεση.

Σὲ ἐρώτηση ἀναφορικὰ μετὰ τὸ ρόλο καὶ τὴν πολιτικὴ τοῦ πρῶην Αὐστριακοῦ καγκελλαρίου δρ. Μπρούνο Κράϊσκυ, ὁ κ. Λ. Γκράττς εἶπε: «Δέν ἐπιθυμῶ νὰ ἐπιδιώξω σὲ λεπτομέρειες, καθὼς ἀσχολεῖται ἀκόμη μετὰ διὰφορες ὑποθέσεις. Θά μπορούσα, ὅμως, νὰ πῶ ὅτι ὁ ἴδιος συνέβαλε, ὅσο κανένας ἄλλος, στὴ μετανάστευση πολλῶν Ἑβραίων ἀπὸ τὴ Σοβιετικὴ Ἐνωση καὶ ἄλλες χώρες. «Σὲ ὅτι ἀφορᾷ τὴν Αὐστρία — πρόσθεσε — θά συνεχίσουμε νὰ ἀποτελοῦμε τὴν πρώτη χώρα φιλοξενίας τῶν Ἑβραίων ποὺ μεταναστεύουν ἀπὸ τὴ Σοβιετικὴ Ἐνωση».

(«Τζούις Κρόνικαλ» — 23.11.1984)

1. 'Επεξεργασία τῆς ἐν τῷ μαθηματι τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης γενομένης ἐν ἔτει 1933 φροντιστηριακῆς ἡμῶν μελέτης τῇ ὁδηγίᾳ τοῦ ἀειμνήστου καὶ λίαν θεοσεβοῦς καθηγητοῦ ἡμῶν **Παναγιώτου Μπρατσιώτου**. Αὐτὴ δημοσιεύεται, ὡς εὐγνωμον τρισάγιον εἰς μνήμην τῆς μακαριστῆς αὐτοῦ ψυχῆς (+ 1983).

'Αναδημοσιεύεται ἀπὸ τὸ ἐκκλησιαστικὸ περιοδικὸν σύγγραμμα **Νέα Σιο-νία**, τ. Α - Β' 1983, τοῦ 'Ιεροῦ Κοινοῦ τοῦ Παναγίου Τάφου.

2. Πύθιον. 8, 1 — 'Απόσπ. ΙΙΙ, Βλ. **Σωκράτους Κουγέα**. Τὸ κήρυγμα τῶν εἰρηνικῶν ἰδεῶν εἰς τὴν 'Αρχαίαν 'Ελλάδα. 'Εν τῷ τεύχει «'Ελληνικὸν 'Ινστιτοῦτον Διεθνῶν 'Υποθέσεων» **Chester D. Pugsley**. 'Αθῆναι 1933, σελ. 34 ἔ. Τοῦ Αὐτοῦ, 'Η ἰδέα τῆς Κοινωνίας τῶν 'Εθνῶν παρὰ τοῖς 'Ελλήσιν. 'Αθῆναι 1928.

3. **Βιβλιογραφία**: Παναγιώτου Ι. Μπρατσιώτου, Εἰσαγωγή εἰς τὴν Παλαιάν Διαθήκην. 'Εν 'Αθῆναις 1938. Τοῦ Αὐτοῦ, 'Ησαΐας. 'Εν Ὀρθοκευτικῇ καὶ 'Ηθικῇ 'Εγκυκλοπαιδεΐᾳ. 6ος τόμος. 'Αθῆναι 1965, σελ. 73 - 76. Τοῦ Αὐτοῦ, 'Ερμηνεία τοῦ 'Ησαΐου. 'Αθῆναι 1956. Τοῦ Αὐτοῦ, Τὸ κοινωνικὸν περιεχόμενον τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης 'Αθῆναι 1953, Τοῦ Αὐτοῦ, 'Ο 'Ιησοῦς Χριστὸς ἦτο Σοσιαλιστῆς; 'Αθῆναι 1925.

Βασιλείου Βέλλα, Ὀρθοκευτικαὶ Προσωπικότητες τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης. β' ἔκδοσις, τόμοι 2. 'Αθῆναι 1957 - 1963. Τοῦ Αὐτοῦ, Θεὸς καὶ 'Ιστορία ἐν τῇ 'Ισραηλιτικῇ Ὀρθοκειᾷ. 'Αθῆναι 1934. Τοῦ Αὐτοῦ, 'Εβραϊκὴ 'Αρχαιολογία. 'Αθῆναι, 1980.

Λεωνίδου Φιλίππιδου, 'Ιστορία τῆς Ὀρθοκειᾶς τοῦ ἀρχαίου 'Ισραὴλ. 'Εν 'Αθῆναις 1938, σελ. 296 - 391. Τοῦ Αὐτοῦ, 'Ιστορία τῆς ἐποχῆς τῆς Καινῆς Διαθήκης, ἐξ ἀπόψεως παγκοσμίῳ καὶ πανθρησκειακῇ. 'Αθῆναι 1958.

Παναγιώτου Τρεμπέλα, 'Υπόμνημα εἰς τὸν Προφήτην 'Ησαΐαν. 'Αθῆναι 1968. Τοῦ Αὐτοῦ, 'Ο 'Ιησοῦς ὁ ἀπὸ Ναζαρέτ. 'Αθῆναι 1928.

Ἰεροθέου Μητροποῦλου, Μητροπολίτου Πατρῶν. 'Ερμηνεία εἰς τὸν 'Ησαΐαν 1884.

'Αρχιμ. **Ἰωὴλ Γιαννακοπούλου**, ἡ Παλαιὰ Διαθήκη κατὰ τοὺς Ο'. Τόμος 18. 'Ο Προφήτης 'Ησαΐας, Θεσσαλονίκη 1970.

Γρηγορίου Παπαμιχαήλ, 'Ο 'Ιησοῦς Χριστὸς ὡς ἱστορικὸν πρόσωπον. 'Αθῆναι 1954.

Ἀρίλκα 'Αλιβιζάτου, 'Αφοπλισμὸς καὶ Χριστιανισμὸς. 'Εν Chester Pugsley. 'Ελληνικὸν 'Ινστιτοῦτον Διεθνῶν 'Υποθέσεων. Περίοδος Β', 1933 - 34. 'Αθῆναι 1934, σελ. 13. Τοῦ Αὐτοῦ, Αἱ σύγχρονοι εἰρηνιστικαὶ τάσεις καὶ τὰ ἐν Στοκχόλμῃ συνέδρια. 'Αθῆναι 1928.

Χρήστου 'Ανδρούτσου, Σύστημα 'Ηθικῆς. 'Αθῆναι 1925.

Δημ. Μπαλάνου, 'Η ἀνάγκη τῆς συνεργασίας τῶν 'Εκκλησιῶν. 'Αθῆναι 1932.

Πέτρου 'Αντωνέσκου, 'Ο Χριστιανισμὸς καὶ τὰ Σοσιαλιστικὰ Συστήματα. 'Αθῆναι 1934.

Εὐαγγέλου Θεοδώρου, Εἰρήνη. 'Εν Ὀρθοκευτικῇ καὶ 'Ηθικῇ 'Εγκυκλοπαιδεΐᾳ. 'Αθῆναι 1964, 5ος τόμος, σελ. 440 - 444.

Νικολάου Λούβαρι, Ἰδέα καὶ Ὀρθοκευτικὰ ἐλατήρια τῆς αἰωνίου εἰρήνης, Chester Pugsley. 'Ελληνικὸν 'Ινστιτοῦτον Διεθνῶν 'Υποθέσεων. 'Αθῆναι 1934.

Κ. Εὐσταθιάδου, Διεθνὲς Δίκαιον Α'. Β' 'Αθῆναι 1963 καὶ Γ'. Δ' 1971.

4. 'Ησ. 5, 25 - 26.

5. 'Ωσ. 4, 1 - 4.

6. 'Ωσ. 4, 11 - 12. 5, 7. 9, 1 - 8.

7. 'Ωσ. 10, 12 - 13.

8. 'Ησ. 9, 16 - 18 'Ιεζ. 5, 6. 8, 9. 10, 11. 7, 3 - 10.

9. 'Ιεζ. 5, 7 - 9.

10. 'Ιεζ. 3, 18 - 19.

11. 'Ησ. 10, 6.

12. 'Ησ. 48, 18.

13. 'Ιερ. 5, 6. Ναούμ 3, 4.

14. Ναούμ 3, 1 - 3.

15. Μιχ. 1, 2 - 5.

16. 'Ησ. 29, 13. 14, 26 - 27. 1, 15 - 16.

17. Μιχ. 3, 1 - 4.

18. 'Αμ. 2, 4 - 5.

19. 'Ησ. 59, 8.

20. 'Ησ. 3, 14 - 15.

21. 'Ησ. 3, 18 - 26.

22. 'Ησ. 3, 16 - 17.

23. Σοφ. 3, 1 - 6.

24. 'Ιεζ. 28, 23.

25. 'Ιερ. 15, 5 - 7.

26. 'Ησ. 45, 7 - 8.

27. 'Ησ. 26, 12 - 13.

28. Ναούμ 2, 1.

29. 'Ησ. 52, 6 - 7.

30. Βαρούχ 3, 9 - 15.

31. 'Ιερ. 36, 7.

32. 'Ιερ. 40, 6 - 7.

33. Ζαχ. 8, 7.

34. Ζαχ. 8, 16 - 17.

35. Ζαχ. 8, 19.

36. 'Ησ. 26, 2 - 5.

37. 'Ησ. 27, 5.

38. 'Ησ. 54, 13.

39. 'Ησ. 29, 24.

40. **Λ. Φιλίππιδου**, Διδάγματα ἐπὶ τῆς σημερινῆς κρίσεως. «Θεολογία». 'Αθῆναι 1934, τόμ. 12, σελ. 48 - 50 καὶ 116 - 124.

41. 'Ησ. 14, 26 - 27.

42. 'Ησ. 17, 12 - 13.

43. 'Ησ. 24, 1 - 5.

44. 'Ησ. 24, 12 - 13.

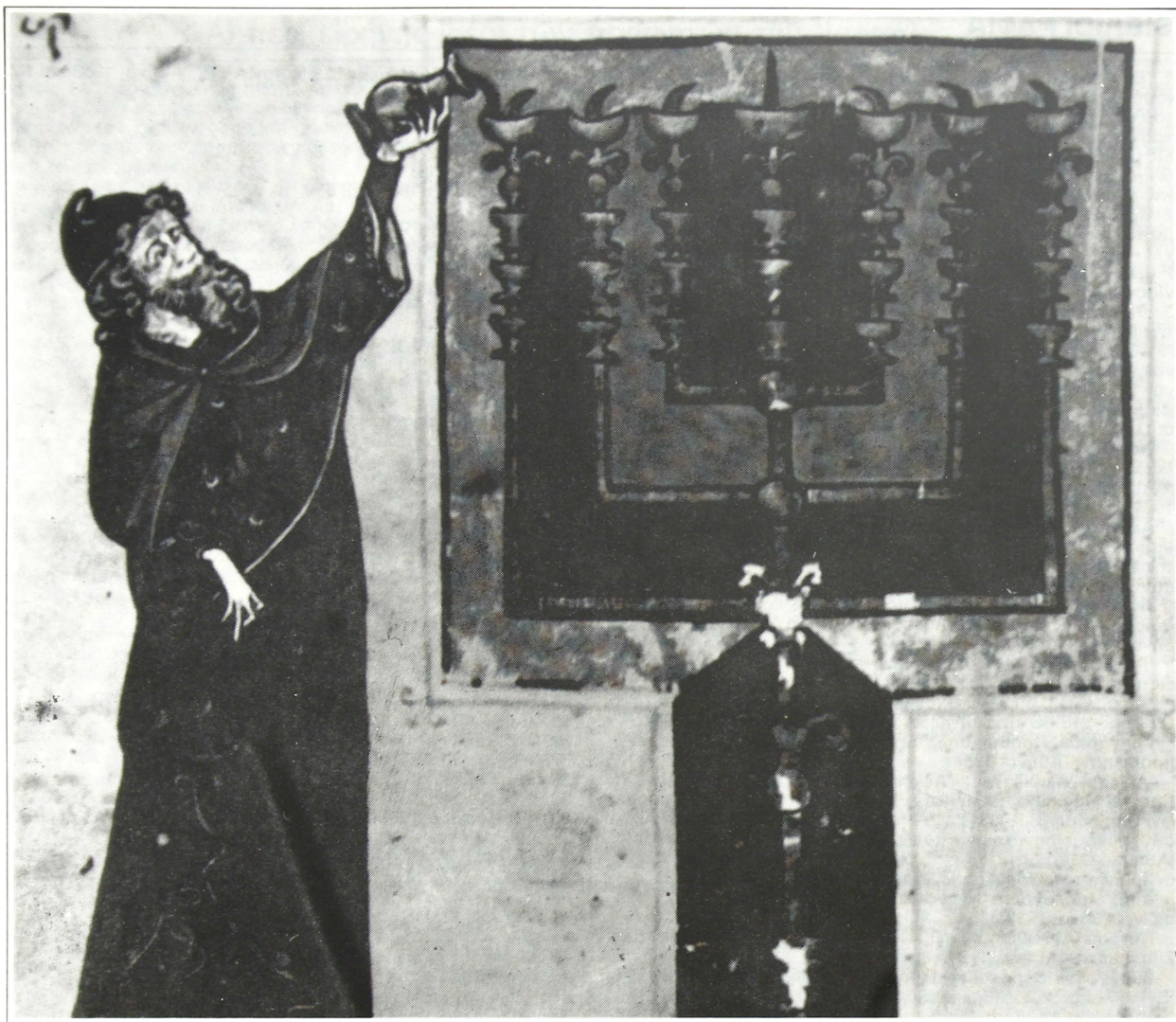
45. 'Ιεζ. 12, 12 - 15.

46. 'Ιερ. 23, 1.

47. 'Ησ. 1, 19. Ζαχ. 8, 12. 3, 10. 'Ιεζ. 38, 11. Μιχ. 4, 9. 'Ησ. 32, 17 - 18.

48. 'Ιερ. 33, 13. 18, 7 - 9, 17, 5 - 7.

49. 'Ησ. 60, 17.

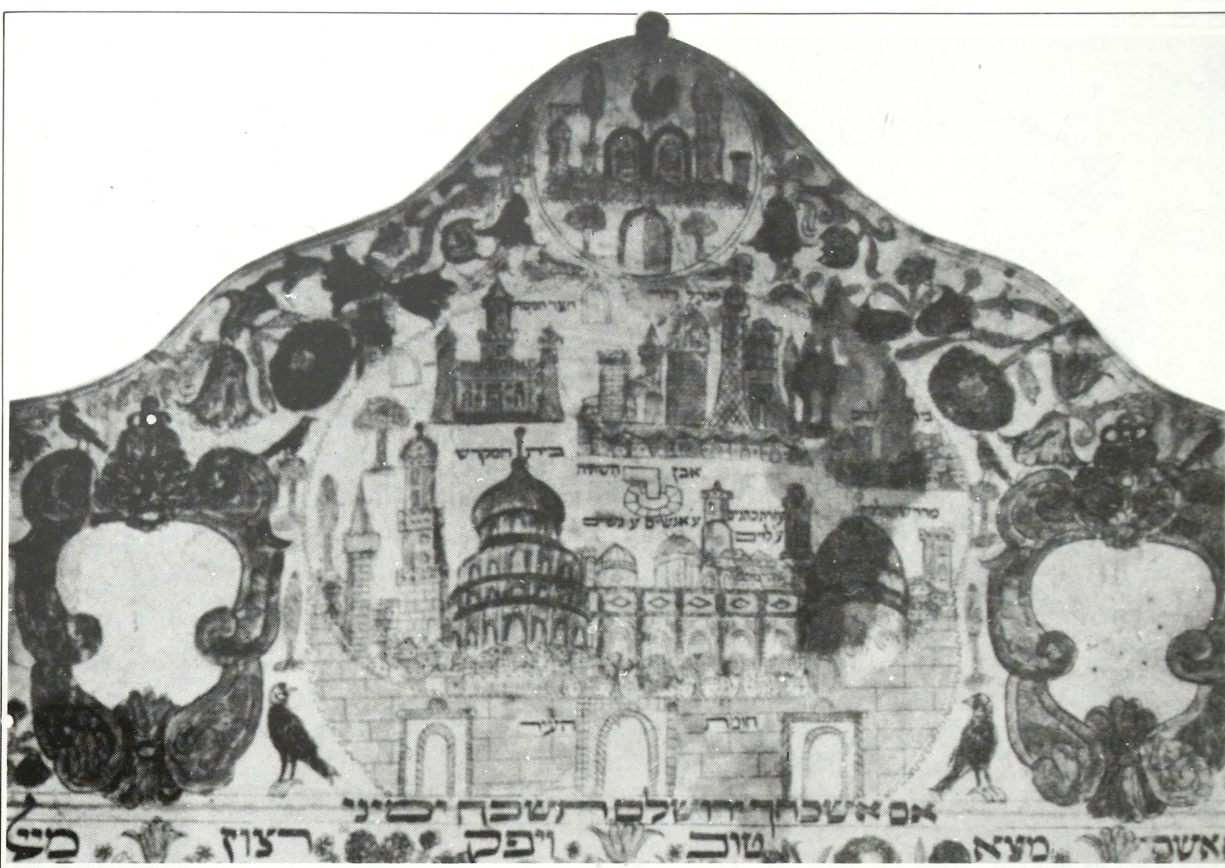

Ο Άαρών ανάβει την Μενορά, (Λονδίνο Βρετανική Βιβλιοθήκη).

‘Η ‘Εβραϊκή Πολιτιστική Κληρονομιά

‘Η συνδρομή της ‘Ελλάδος,
της Ρώμης και του ‘Ισραήλ
στόν δυτικό πολιτισμό

Η έβραϊκή ιστορία διαιρείται σέ δύο σχεδόν ίσες περιόδους, ή διαχωριστική γραμμή τών οποίων είτε ένας υιοθετήσει τή θεολογική είτε τήν πολιτική άποψη, περνάει από τήν εποχή του ‘Ιησού από τή Ναζαρέτ ή τήν καταστροφή τής ‘Ιερουσαλήμ από τούς Ρωμαίους, κάπου τριάντα χρόνια μετά τό θάνατό του. Κατά τήν πρώτη περίοδο πού άντιστοιχεί, περίπου, μέ τούς 19 αιώνες τής προχριστιανικής εποχής, οι ‘Εβραίοι — ή μάλλον οι ‘Ισραηλίτες, όπως συνηθέστερα αποκαλούνται κατά τό μεγαλύτερο διάστημα τής περιόδου αυτής — αποτελούσαν μιά από τίς πολλές όσο και μικρές εθνότητες του χώρου τής ‘Εγγύς ‘Ανατολής. Διακρίνοντο από τούς λοιπούς γειτονικούς λαούς πρωτίστως γιά τά θρησκευτικά τους πιστεύω και τήν ανωτερότητα του ήθικου τους κώδικα. Κατά τή μεταγενέστερη περίοδο, πού άντιστοιχεί περίπου μέ τούς 19 αιώνες τής χριστιανικής εποχής, υπήρξαν ένας λαός διεσπαρμένος σ’ όλο τόν κόσμο, σέ όλες τίς ηπείρους και σέ όλες τίς χώρες, παραμένοντας πιστοί στό δικό τους θρησκευτικό σύστημα

«Κατουμπά» από τὴν Senigallia τῆς Ἰταλίας (Φυλάσσεται στὴ Βρετανικὴ Βιβλιοθήκη στὸ Λονδίνο)

καὶ ἀσκώντας ποικιλόμορφη ἐπιρροή σάν ἄτομα μεμονωμένα παρά σάν λαός.

Μ' αὐτὴ τὴ δευτέρη, μεταγενέστερη περίοδο θὰ ἀσχοληθοῦμε ἐδῶ. Ταυτόχρονα, ὅμως, θὰ ἀναφεροῦμε στὴν οὕτω πῶς ἀποκαλούμενη Ἑβραϊκὴ ἢ Ἰουδαϊκὴ πολιτιστικὴ κληρονομιά, ἡ ὁποία ἀφοῦ υἱοθετήθηκε — ὑπὸ διαφοροποιημένη μορφή — ἀπὸ τὸν Χριστιανισμό καὶ σήμερα τηρεῖται ἀπὸ τοὺς Ἑβραίους ὅσο καὶ τοὺς Χριστιανούς, ἔχει ἀφήσει ἀνεξίτηλη τὴν ἐπίδρασή της στὴν ἐξέλιξη

καὶ τὴν ἀνάπτυξη τοῦ σύγχρονου κόσμου.

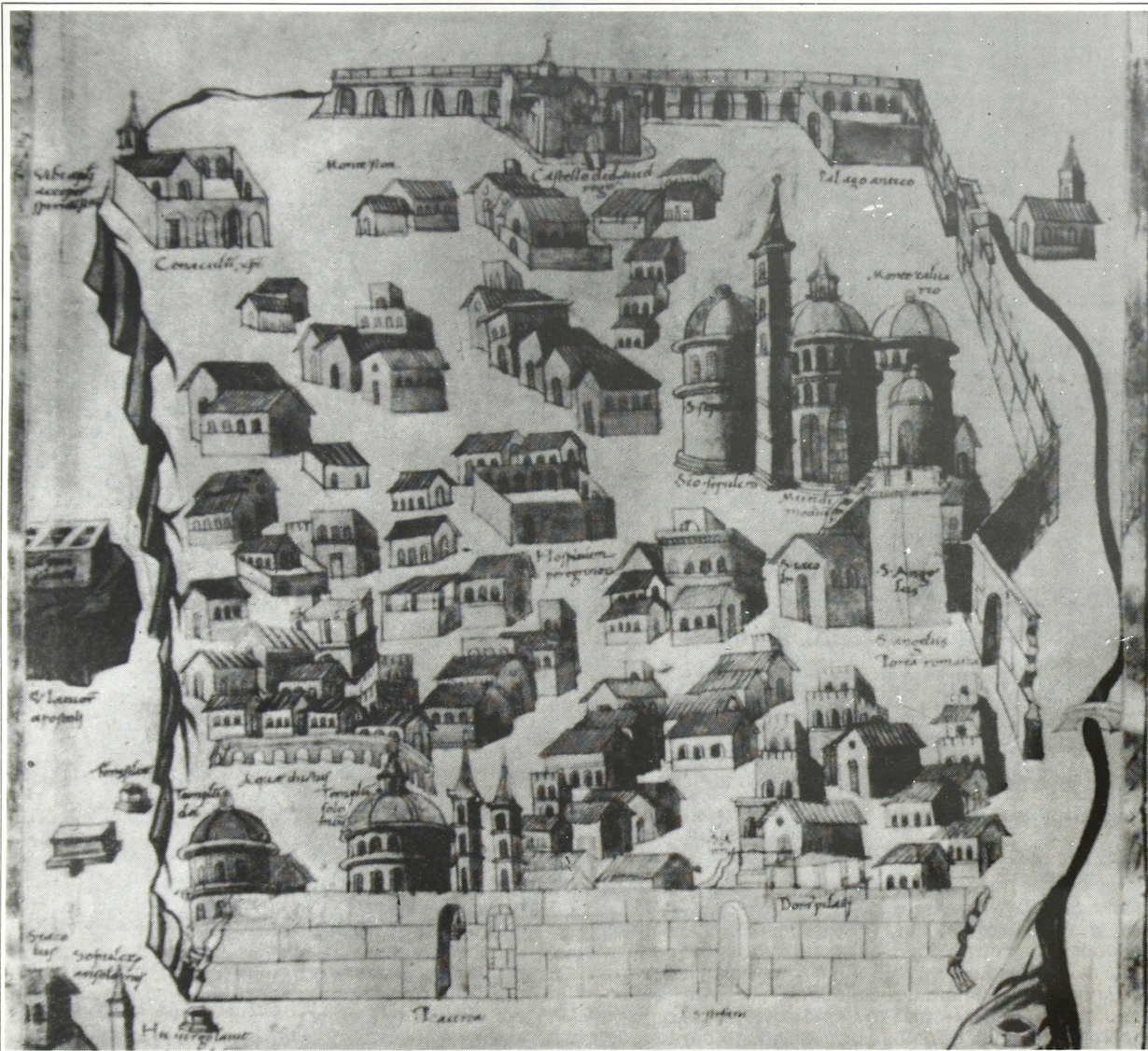
Ἀποτελεῖ κοινὴ διαπίστωση ὅτι ὁ σύγχρονος πολιτισμός ἀποτελεῖ τὴ σύνθεση τριῶν στοιχείων. Ἀπὸ τὴ Ρώμη κληρονομήσαμε τὴν περὶ δικαίου ἀντίληψή μας καὶ μέχρι ἐνὸς σημείου τὴν πολιτικὴ. Ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα κληρονομήσαμε τὴ φιλοσοφία καὶ τίς περὶ αἰσθητικῆς ἀντιλήψεις μας γιὰ τὴ λογοτεχνία καὶ τίς ἄλλες τέχνες. Στὸ δὲ Ἰσραὴλ ὁ δυτικὸς κόσμος ὀφείλει τὴ θρησκεία καὶ τὴν ἠθικὴ του διδασκαλία.

Τὸ ἰδανικὸ τοῦ Ἑνός Θεοῦ

Η βάση τῆς ἐβραϊκῆς συνεισφορᾶς στὸν δυτικὸ πολιτισμό καὶ ἡ μεγαλύτερη προσφορά τῶν Ἑβραίων πρὸς τὴν ἀνθρωπότητα, εἶναι τὸ ἰδανικὸ τῆς διδασκαλίας περὶ Ἑνός Θεοῦ, Δημιουργοῦ τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς. Σύμφωνα μέ τὴ βιβλικὴ ἀφήγηση ἡ ἀντίληψη αὐτὴ βαθύτατα ἐδραιωμένη ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῶν Πατριαρχῶν, ἐπαναβεβαιώθηκε πρὸς τοὺς ἀπογόνους τοὺς στοὺς πρόποδες τοῦ ὄρους Σινᾶ. Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, κατὰ τὴν ἀντίληψη τῆς Κριτικῆς Σχολῆς, ἡ περὶ Ἑνός Θεοῦ ἀντίληψη ὑπῆρξε μιά σταδιακὴ ἀποκάλυψη, ἡ ὁποία ἐδραιώθηκε κατὰ τοὺς μεταγενέστερους προφητικὸς χρόνους. Ἀνεξάρτητα ποιά ἀπὸ τίς δύο αὐτές ἐκδοχὲς ἀποδεχόμαστε, ἡ ἰδέα τοῦ Ἑνός Θεοῦ, ἡ ἰδέα τοῦ μονοθεϊσμοῦ ἀποτελεῖ βασικὸ στοιχεῖο τῆς ἐν γένει ἐβραϊκῆς

συμβολῆς στὴν ἐξέλιξη καὶ ἀνάπτυξη τοῦ σύγχρονου κόσμου. Βέβαια, κι ἄλλοι σοφοί, κυρίως Ἕλληνες καὶ Ἰνδοὶ διανοούμενοι, ἔφθασαν ἐπίσης σὲ παρόμοια μέ τοὺς Ἑβραίους συμπεράσματα. Μόνο οἱ Ἑβραῖοι, ὅμως, διακήρυξαν μέ δύναμη κι ἀποφασιστικότητα αὐτὴ τὴν ἀλήθεια, παρέμειναν πιστοὶ στὴν ἰδέα τοῦ μονοθεϊσμοῦ, θυσίασαν καὶ τὴ ζωὴ τους ἀκόμη χάριν αὐτῆς καὶ κατέστησαν αὐτὴ τὸ ἐπίκεντρο ὅλης τῆς ὑπάρξεώς τους. Οἱ Ἑβραῖοι σήμερα, πού παραμένουν πιστοὶ στὴ μονοθεϊστικὴ παράδοση τῶν πατέρων τους, ἀριθμοῦν συνολικὰ κάπου 15 ἑκατομμύρια ἄτομα.

Μέσω τοῦ Ἰησοῦ καὶ τοῦ Παύλου, ὅμως, ἡ Ἑβραϊκὴ διδασκαλία ἐξαπλώθηκε, ὑπὸ κάπως διαφοροποιημένη μορφή σ' ὅλη τὴν Εὐρώπη καὶ σὲ ἄλλα μεγάλα τμήματα

Χάρτης τῆς Ἱερουσαλήμ ἀπὸ τὸ χειρόγραφο τῆς Γεωγραφίας τοῦ Πτολεμαίου. Φλωρεντία (τέλη 15ου αἰώνα).

Φυλάσσεται στὴν Ἑθνικὴ Βιβλιοθήκη τοῦ Παρισιοῦ.

τῆς ὑψηλίου. Ἐξ αἰῶνες ἀργότερα, ἡ ἰδέα τοῦ μονοθεϊσμοῦ ἐπαναβεβαιώθηκε στὴν Ἀραβία ἀπὸ τὸν Μωάμεθ καὶ σήμερα ἀποτελεῖ τὸ πιστεύω ἑκατομμυρίων Μουσουλμάνων. Ὁ πυρήνας ἀμφοτέρων τῶν νέων θρησκειῶν εἶναι ἡ διακήρυξη πού οἱ Ἑβραῖοι πιστεύουν ὅτι ἐξαγγέλθηκε ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸ Θεὸ στό ὄρος Σινᾶ καί μέ τὴν ὁποία ἀρχίζει ὁ περίφημος Δεκάλογος: «Ἐγώ Εἰμαι Κύριος ὁ Θεός σου... Μὴ ἔχῃς ἄλλους θεοὺς πλὴν Ἐμοῦ». (Ἐξ. 20:2).

Ὁ μονοθεϊσμός, βέβαια, περικλείει κάτι παραπάνω ἀπὸ αὐτὴ τὴ δογματικὴ διακήρυξη τῆς θεότητας. Ἀκόμη κι ὁ πλέον φιλελεύθερος καὶ ἀνεξίθρησκος στοχαστὴς πού ἐπίμονα ἀρνεῖται τὴν υἱοθέτηση ὁποιασδήποτε θεολογικῆς διδασκαλίας, ὀφείλει παρόλα αὐτά, στὸν Ἰουδαϊσμό καί τὴν Ἑβραϊκὴ παράδοση τὴν ἀπελευθέρωσή

του ἀπὸ τὰ δεσμά τῆς πολυθεΐας, τῆς λατρείας τῶν ζώων καί τῶν εἰκόνων, τῶν ἀστρων καί τῶν πλανητῶν, τῶν θεοτήτων τῶν ἀρχαίων πανθέων μέ τίς ἀνθρώπινες ὁρέξεις, τίς ἐπιθυμίες καί τίς ἀδυναμίες τους. Κανένας μελετητὴς τῆς ἀρχαίας ἱστορίας δὲν μπορεῖ νά ἀγνοήσει ὅτι ὁ πολυθεϊσμός συνεπάγετο τὸν ἠθικὸ ὑποβιβασμὸ καί ξεπεσμό τοῦ ἀνθρώπου. Τουναντίον, ἡ κυριαρχικὴ ἐπίδραση τοῦ μονοθεϊστικοῦ ἠθικοῦ κώδικα καί τοῦ βιβλικοῦ θρησκευτικοῦ συστήματος ὑπῆρξε ὡς ὁ ἀναμορφωτὴς καί θεμελιωτὴς τῆς σύγχρονης ἀνθρωπιστικῆς ἠθικῆς. **Οἱ ἰδέες γιὰ τὴν ἀξιοπρέπεια τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς, τῆς ἱερότητας τῆς οἰκογενειακῆς ζωῆς καί τῶν συζυγικῶν σχέσεων, τοῦ ἰδανικοῦ τῆς δικαιοσύνης καί τῆς ἐλευθερίας ἀποτελοῦν, οὐσιαστικὰ, συνεισφορά τῆς Ἑβραϊκῆς πολιτιστικῆς κληρονομιάς.**

Ἡ Ἑβραϊκὴ Πολιτιστικὴ κληρονομιά

Τὸ ἰδανικὸ τοῦ μονοθεϊσμοῦ ἄσκησε ἐπιπλέον σημαντική ἐπίδραση ἐπὶ τῆς σύγχρονης σκέψης, ἀκόμη καὶ σὲ τομεῖς πού βρίσκονται μακριά ἀπὸ κάθε θεολογικὸ προβληματισμό. Συνδέουμε, συνήθως, τὸν Ἰουδαϊσμό μέ τὴν ἠθική καὶ τείνουμε νά πιστεύουμε ὅτι μόνο σ' αὐτὸ τὸν τομέα ἄσκησε τὴν ἐπιρροή του. Αὐτό, ὅμως, εἶναι ἀνακριβές. Ὁ Ἰουδαϊσμός ἔχει σημασία καὶ γιὰ τὴν ἐπιστήμη, ἀκόμη καὶ τοὺς κλάδους ἐκείνους πού θεμελιώ-

νονται μέσα στοῦ ἐρευνητικὸ ἐργαστήριό. Διότι, ἂν δεχθούμε ὅτι ἐπιστήμη εἶναι ἡ ἀναζήτηση τῶν νόμων λειτουργίας ἑνός φαινομένου, ἡ ἀναζήτηση τῶν κανόνων τῆς τάξης καὶ ἡ ἀνάπτυξη ἑνός συστήματος, ἡ ἀναζήτησή αὐτὴ ξεπηδάει μέσα ἀπὸ τὴν ἀταλάντευτη πεποίθησή μας περὶ τοῦ ὀρθολογισμοῦ πού διέπει τὸ σύμπαν, μέσα στοῦ ὁποῖο διακρίνουμε τὴν ἐνεργὸ παρουσία τοῦ Ὑπέρτατου καὶ Πάνσοφου Δημιουργοῦ.

Ἡ ἐπικράτηση τῆς Εἰρήνης

Μία ἄλλη σημαντικὴ προέκταση τῆς ἰδέας τῆς Ἐνότητας καὶ τῆς Μοναδικότητος τοῦ Θεοῦ εἶναι ἡ ἀντίληψη γιὰ τὴν ἰσότητα ὅλων τῶν ἀνθρώπων. Μέσα ἀπὸ τὴν ἴδια διδασκαλία καὶ παράδοση πού διακήρυξε τὴν ἀντίληψη τοῦ Ἐκλεκτοῦ Λαοῦ, ξεπήδησε κι ἀναπτύχθηκε ἀπὸ τοὺς Ἑβραίους προφῆτες καὶ τὸ Ταλμούδ, ἡ ἰδέα τῆς ἀδελφότητας καὶ τῆς ἰσότητας ὅλων τῶν λαῶν κι ὅλων τῶν ἀνθρώπων. Ἡ ἰδέα αὐτὴ καθιστᾷ ἀπεχθὴ κάθε μορφὴ ἀδελφοκτονίου πολέμου καὶ προστριβῆς ἀνάμεσα στὰ ἔθνη. "Ὅλα τὰ ὄνειρα καὶ τὰ ἰδανικά γιὰ τὴν παγκόσμια εἰρήνη, πού σήμερα συνταράσσουν τὴν ἀνθρωπότητα, ξεπηδοῦν μέσα ἀπὸ τὸ περίφημο Μεσσιανικὸ ὄραμα τοῦ προφήτη Ἡσαΐα, ὅταν μιλά γιὰ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη πού κανένας λαὸς δὲν θὰ σηκώσει πλέον τὰ ὅπλα ἐναντὶ ἑνός ἄλλου λαοῦ καὶ ποτὲ πλέον δὲν θὰ διδάξουν τὸν πόλεμο:

«Ἐν ταῖς ἐσχάταις ἡμέραις τὸ ὄρος τοῦ οἴκου τοῦ Κυρίου θέλει στηριχθῇ ἐπὶ τῆς κορυφῆς τῶν ὀρέων καὶ ὑψωθῇ ὑπὲρ ἅντων τῶν βουνῶν καὶ πάντα τὰ ἔθνη θέλουσι συρρεῖν εἰς αὐτό καὶ πολλοὶ λαοὶ θέλουσιν ὑπάγειν καὶ εἰπεῖν: "Ἐλθετε καὶ ἃς ἀναβῶμεν εἰς τὸ ὄρος τοῦ Κυρίου, εἰς τὸν οἶκον τοῦ Θεοῦ τοῦ Ἰακώβ· καὶ θέλει διδάξει ὑμᾶς τὰς ὁδοὺς αὐτοῦ, καὶ θέλομεν περιπατήσῃ ἐν ταῖς τρίβοις αὐτοῦ. Διότι ἐκ Σιών θέλει ἐξελθεῖ νόμος καὶ λόγος Κυρίου ἐξ Ἱερουσαλήμ. Καὶ θέλει κρίνει ἀνάμεσον τῶν ἐθνῶν καὶ θέλει ἐλέγξει πολλοὺς λαοὺς· καὶ θέλουσι σφυρηλατήσῃ τὰς μαχαίρας αὐτῶν διὰ ὑνία καὶ τὰς λόγχας αὐτῶν διὰ δρέπανα· δὲν θέλει σηκῶσαι μάχαιραν ἔθνος ἐναντὶ ἑθνους, οὐδὲ θέλουσι μάθει πλέον τὸν πόλεμον (2:2 - 4).

Ἡ καταστροφὴ τοῦ Ναοῦ στὴν Ἱερουσαλήμ, τοῦ Nicolas Poussin (1594 — 1665).

Ἡ ἐφαρμογή τῆς κοινωνικῆς δικαιοσύνης

Ομως ὁ Θεὸς τοῦ Ἰσραὴλ εἶναι ἐπίσης Θεὸς τῆς δικαιοσύνης. Αὐτὸ τὸ παράφορο πάθος γιὰ τὴ δικαιοσύνη τονίζεται μέσα στὴ Βίβλο ἐξίσου, ὅπως καὶ ἡ ἰδέα τοῦ μονοθεϊσμοῦ. Ἐδῶ δὲν ὑπάρχει κάποια θεότητα πού στέκεται ἀδιάφορη γιὰ τὰ προβλήματα τοῦ ἀνθρώπου καὶ δὲν ἐπηρεάζεται ἀπὸ τὴν κολακεία καὶ τὴ δωροδοκία. Τουναντίον, ἔχουμε ἕναν Θεὸ πού ἀγαπᾷ τὸ καλὸ, ἀπεχθάνεται τὴν καταπίεση, ἐπιμένει στὴν ἀπόδοση τῆς δικαιοσύνης καὶ διδάσκει τὴν ἠθική.

Τὰ ἰδανικά τῆς κοινωνικῆς δικαιοσύνης, γιὰ τὰ ὁποῖα πολλὰ σήμερον ἀκούμε, δὲν ἀποτελοῦν παρά τὴ διατύπωση σὲ σύγχρονη γλῶσσα τῶν ἀρχῶν πού ἐδῶ καὶ πολλοὺς αἰῶνες διακήρυξαν ἐκεῖνοι πού πρῶτοι καθιέρωσαν τὴν ἠθική καὶ τὴ δικαιοσύνη ὡς τὸ θεμέλιον τῆς θρησκείας.

Ἦν' αὕτῃ τὴν ἔννοια ὀρθῶς ἡ Βίβλος θεωρεῖται ὡς ἕνας θεμέλιος λίθος ἐπὶ τοῦ ὁποῖου στηρίζεται τὸ οἰκοδόμημα πού λέγεται σύγχρονος πολιτισμός. Βέβαια, ἕνα σημαντικό τμήμα τῆς θρησκευτικῆς ἐπίδρασης ἀντλείται μέσα ἀπὸ τίς σελίδες τῆς Κ. Διαθήκης. Μήπως, ὅμως, καὶ ἡ τελευταία δὲν εἶναι ἑβραϊκὴ στὴν καταγωγή της; Εἶναι ἀδύνατο ἐδῶ ν' ἀγνοήσουμε τὸ οὐσιαστικὰ ἑβραϊκὸ περιεχόμενο τῶν Εὐαγγελίων. Ὁ Ἰησοῦς ὑπῆρξε Ἑβραῖος ὄχι μόνο ὡς πρὸς τὴν καταγωγή, ἀλλὰ καὶ σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ τὴν ἀνατροφή καὶ τὰ βασικότερα τμήματα τῆς διδασκαλίας του. Μερικὰ ἀπὸ τὰ περιφημότερα γνωμικά του ἀποτελοῦν ἀναπόσπαστο τμήμα τῆς Ἰουδαϊκῆς καὶ τῆς ραββινικῆς διδασκαλίας. Πολλὰ ἀπὸ αὐτὰ ἀποτελοῦν

μὴ ἐλεύθερη ἀπόδοση κειμένων τοῦ Ταλμούδ. Ὁ «χρυσὸς κανόνας» του, δὲν ἀποτελεῖ παρά μίᾳ παράφραση τῆς προτροπῆς τοῦ συγχρόνου μέ τόν Ἰησοῦ μεγάλου διδασκάλου Χιλλέλ, ὁ ὁποῖος πέθανε ὅταν ὁ ἰδρυτὴς τοῦ Χριστιανισμοῦ ἦταν δέκα ἐτῶν περίπου. Ὁ Χιλλέλ ὑπῆρξε ἐκεῖνος πού πρῶτος διεκήρυξε τὸ «ὁ σὺ μισεῖς ἐτέρω μὴ ποιήσεις». Οἱ ραββῖνοι τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἰησοῦ ὑπῆρξαν ἐκεῖνοι πού πρωτοδιακήρυξαν ὅτι ἡ ἐντολὴ τῆς Πεντατεύχου «Ἀγάπα τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτὸν» (Λευ. 19:18), ἀποτελεῖ θεμελιώδη ἀρχή καὶ τὴν οὐσία ὅλης τῆς θρησκείας.

Ναός: ὁ χώρος τῆς προσευχῆς

Εξάλλου, ὅταν ὁ Χριστιανὸς πιστὸς εἰσέρχεται γιὰ νὰ προσευχηθεῖ στὴν ἐκκλησία, ἢ ὅταν ὁ Μουσουλμάνος πιστὸς εἰσέρχεται στὸ τέμενος, κάνουν χρῆση μιᾶς ἑβραϊκῆς καινοτομίας. Κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους τὸ βασικὸ στοιχεῖο τῆς δημόσιας λατρείας ἦταν ἡ προσφορά θυσιῶν. Στούς Ἑβραίους ἡ μέθοδος αὐτὴ ἀρχισε νὰ περιορίζεται δραστικὰ μὲ τὴ θέσπιση τῆς προσφορᾶς θυσιῶν μόνο σ' ἕναν συγκεκριμένο χώρο. Ἐκεῖνοι πού δὲν μπορούσαν νὰ ἐπισκεφθοῦν τὸν χώρο αὐτὸ, ἀνέπτυξαν ἕνα καινούριο μέσο ἐπικοινωνίας μὲ τὸν Πλάστη, τὸν θεσμό τῆς προσευχῆς. Τὸν θεσμό αὐτὸ ἐνίσχυσαν οἱ προφῆτες μὲ τὴν ἀπὸ μέρους τους ἀποκήρυξη τῆς τυπολατρίας. Ἀργότερα, κατὰ τὴν περίοδο τῆς Βαβυλωνιακῆς ἐξορίας, ὅταν ἡ Ἰερουσαλὴμ κι ὁ Ναὸς ἦταν ἐρείπια, καταργήθηκαν οἱ θυσιές.

Τὴν περίοδο ἐκείνη ξεκίνησε, κατὰ πᾶσα πιθανότητα, ὁ θεσμός τῆς Μπέτ Ἀκενέσετ, Συναγωγῆς τοῦ χώρου ἢ τοῦ οἴκου συναθροίσεως τῶν πιστῶν, ὅπου ἡ ἀνάγνωση τοῦ Νόμου τοῦ Θεοῦ καὶ οἱ προσευχές ἀντικατέστησαν τίς θυσιές. Ἔτσι, κατὰ τὴν περίοδο τοῦ δευτέρου Ναοῦ ὁ θεσμός τῆς συναγωγῆς ἦταν εὐρύτατα διαδεδομένος σ' ὅλο τὸν χώρο τῆς Παλαιστίνης καθὼς καὶ τὰ σημαντικὰ κέντρα τῆς ἑβραϊκῆς διασπορᾶς.

Ὅταν, λοιπόν, ὁ Χριστιανισμός, μέσω τῆς δράσης τοῦ Παύλου καὶ τῶν συντρόφων του, ἀρχισε νὰ ἐξαπλώνεται, τὰ πρῶτα κέντρα τῆς διακονίας τους ὑπῆρξαν οἱ ἑβραϊκὲς συναγωγές. Ἡ συναγωγὴ δὲ ἀπετέλεσε τὸ πρότυπο πάνω στὸ ὁποῖο ἀναπτύχθηκε ἡ νέα θρησκεία. Ὁλητὴ ἡ δομὴ τῆς χριστιανικῆς ἐκκλησίας ἀποτελεῖ ἀντίγραφο τῆς συναγωγῆς καὶ τῆς λατρείας τοῦ Ναοῦ.

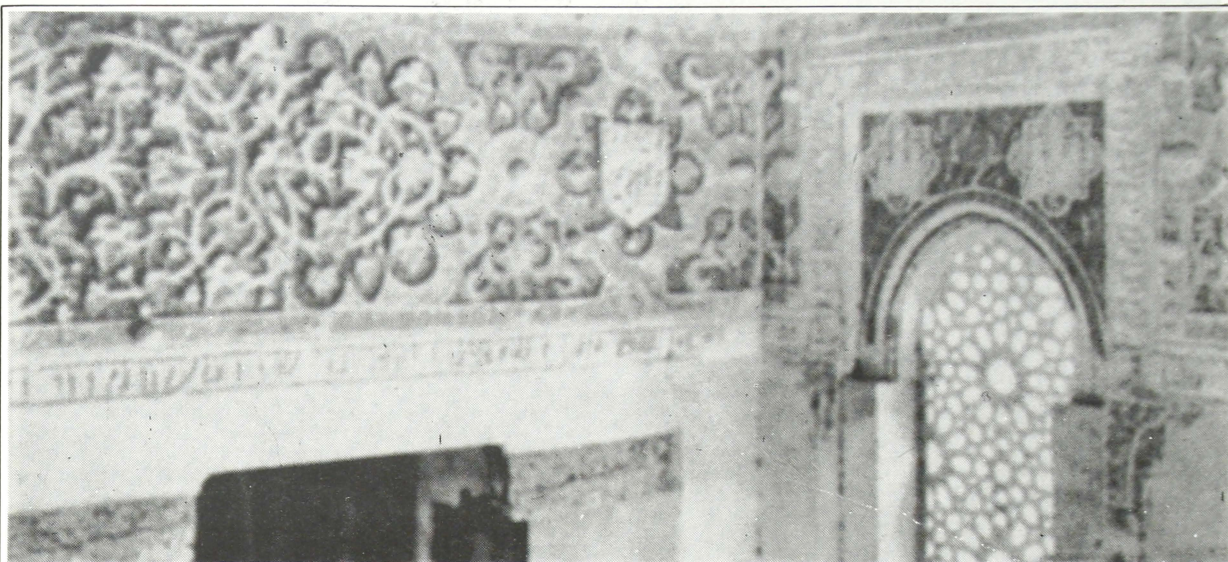
Ἡ ἰσότητα ἀπέναντι τοῦ Νόμου

Συνηθίζουμε νὰ περιορίζουμε τὴν ἐπίδραση τῆς Βίβλου στὸν τομέα τῆς θεολογίας καὶ τῆς ἠθικῆς. Ὅμως, ἡ ἐπίδραση τῆς Βίβλου ἀφορᾷ κι ἄλλους τομείς, ὅπως ὁ χώρος τῆς πολιτικῆς, ὅσο παράξενο κι ἂν αὐτὸ ἦχει. Ἡ σημασία τῆς ἑβραϊκῆς συνεισφορᾶς στὸν τομέα τῆς πολιτικῆς καὶ τῆς διακυβερνήσεως μιᾶς πολιτείας ἔγκειται βέβαια, στὸ πνεῦμα πού ἐνέπνευσε παρά στὴν ἀνάπτυξη κάποιας πολιτικῆς θεωρίας. Ὡς γνωστόν, ὁ θεσμός τῆς βασιλείας στὸν ἑβραϊκὸ λαὸ ἐγκαθιδρύθηκε βάσει μιᾶς πρωτόγνωρης ἀντιλήψεως γιὰ τὸν ἀρχαῖο κόσμο. Εἶναι ἀποτέλεσμα μιᾶς τριμεροῦς — οὕτως εἰπείν — συμφωνίας: δηλαδὴ τοῦ λαοῦ, τοῦ βασιλιά καὶ τοῦ Θεοῦ. Ὁ Μωσαϊκὸς Νόμος καθορίζει τίς ἀρχές πού πρέπει νὰ διέπουν τὸν ἰδανικὸ μονάρχη. Ὁ βασιλιάς ἀναγνωρίζεται ὡς ρυθμιστὴς καὶ φύλακας τοῦ πολιτεύματος καὶ ὁ

Upduyei Adonai Yeshurun. Κωνσταντινούπολις 1655

Ἡ Ἑβραϊκὴ Πολιτιστικὴ κληρονομιά

"Αποψις τοῦ ἐσωτερικοῦ τῆς συναγωγῆς Σαμουέλ Ἀλεβή Ἀμπυλάφια στὸ Τολέδο, χρονολογούμενη ἀπὸ τὸ 1357. Ἀργότερα, χρησιμοποιήθηκε ὡς ἐκκλησία μὲ τὴν ἐπωνυμία *Ei Transito*. Σήμερα στεγάζει τὸ Ἑβραϊκὸ Μουσεῖο.

χι ὡς ὑπέρτατος δεσπότης ἢ ἄρχοντας. Ἀκόμη καὶ ὁ βασιλιάς ὑπόκειται σὲ κριτικὴ καὶ ὑποχρεοῦται στὴν τήρηση τῶν ἐντολῶν καὶ τῶν κανόνων τοῦ Νόμου. Ὅλη ἡ ἱστορία καὶ ἡ δράση τῶν προφητῶν κατὰ τὴν ἐποχὴ τῆς μοναρχίας, ἀποτελεῖ ἓνα ἀμείλικτο κατηγορῶ γιὰ τίς ὑπερβάσεις τοῦ βασιλιά, τὴν καταπάτηση τῶν νόμων καὶ τὴν καταπίεση τοῦ λαοῦ. Αὐτὴ ἡ ἀντίληψη ὅτι ὁ μονάρχης ἢ ὁ ἀνώτατος ἄρχων δὲν εἶναι ὑπὲρ ἁνὸς τοῦ νόμου, ἀλλὰ ὑπόκειται κι αὐτός, ὅπως κάθε ἄλλος θνητός, στὸν ἐλεγχό τῶν πράξεών του, ἀποτελέσσει τὸν πρόδρομο τῆς συνταγματικῆς νομιμότητος καὶ τῆς ἰσότητος ὅλων τῶν πολιτῶν ἀπέναντι στοὺς νόμους, μιὰ ἀρχὴ πού σήμερα ἀποτελεῖ βασικὴ διακήρυξη κάθε εὐνομούμενης καὶ δη-

μοκρατικῆς πολιτείας.

Τὰ παραπάνω λιγοστά παραδείγματα δὲν καλύπτουν, βέβαια, τὸ τεράστιο κεφάλαιο τῆς ἑβραϊκῆς συνεισφοράς στὸν σύγχρονο πολιτισμό. Εἶναι, ὅμως, ἐνδεικτικὰ τῆς τεράστιας ἐπίδρασης τῆς ἑβραϊκῆς πολιτιστικῆς κληρονομιάς στὸν σύγχρονο κόσμο. Ἄν ἐξαιρέσουμε ἀπὸ τὸν σύγχρονο κόσμο κάθε τι πού ἔχει σχέση μὲ τὸν Ἰουδαϊσμό καὶ τὴν Ἑβραϊκὴ παράδοση, τότε ὁ κόσμος θὰ παρουσίαζε μιὰ τελείως διαφορετικὴ εἰκόνα ἀπ' αὐτὴ πού ἔχει σήμερα. Αὐτὴ δὲ ἡ εἰκόνα θὰ ἦταν ἀπείρως φτωχότερη.

Η.Σ.

Η ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ
ΤΙΜΗΣΕ ΤΗΝ ΙΣΡΑΗΛΙΤΙΚΗ
ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Στὴν πανηγυρικὴ συνεδρίαση
τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν
πού ἐγίνε στὸ τέλος τοῦ ἔτους,
τιμήθηκε ἡ Ἰσραηλιτικὴ
Κοινότητα Θεσσαλονίκης.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΑΝ

ΤΥΧΗ ΑΓΑΘΗ

ΕΔΩΞΕ ΤΗ ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

ΤΗΝ ΙΣΡΑΗΛΙΤΙΚΗΝ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

ΤΩ ΤΗΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΧΡΥΣΩ ΜΕΤΑΛΛΩ

ΤΙΜΗΣΑΙ

ΟΤΙ ΑΦΕΙΔΩΣ ΧΟΡΗΓΗΣΑΣ ΤΟΝ ΕΝ ΤΩ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΩ

ΙΕΡΟΣΟΛΥΜΩΝ ΟΙΚΟΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ ΙΔΡΥΣΑΤΟ

ΜΕΓΑΛΩΣ ΣΥΜΒΑΛΟΜΕΝΗ ΕΙΣ ΤΗΝ ΜΕΛΕΤΗΝ

ΚΑΙ ΕΡΕΥΝΑΝ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΟΣ

ΑΝΕΙΠΕΙΝ ΔΕ ΤΗΝ ΤΙΜΗΝ ΕΝ ΤΗ ΠΑΝΗΓΥΡΙ

ΟΓΔΩΗ ΕΠΙ ΕΙΚΑΔΙ ΜΗΝΟΣ ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΥ

ΕΤΟΥΣ ΧΙΛΙΟΣΤΟΥ ΚΑΙ ΕΝΑΚΟΣΙΟΣΤΟΥ ΚΑΙ ΟΓΔΟΗΚΟΣΤΟΥ ΤΕΤΑΡΤΟΥ

ΑΠΟ ΤΗΣ ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ ΓΕΝΝΗΣΕΩΣ

Ο ΓΡΑΜΜΑΤΕΥΣ

Νίκος Νούνης

Ο ΓΕΝΙΚΟΣ ΓΡΑΜΜΑΤΕΥΣ

K. A. Gourdou

Ἄλεξάνδρεια, πρώτη πόλις τῆς «Διασποράς» τῶν Ἑβραίων. (Παλιά γκραβούρα).

Οἱ Ἑβραῖοι

στούς Ἑλληνιστικούς χρόνους

Μέσα στά πλαίσια τῆς ἀπέραντης αὐτοκρατορίας, πού δημιούργησε ἡ κατάκτησις τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου, τό Ιουδαϊκό στοιχείο ἐπαιξε πρωτεύοντα ρόλο στή διαμόρφωση τῆς κοσμοπολίτικης φυσιογνωμίας τῶν ἐλληνιστικῶν κρατῶν. Ἀπό τίς κοινότητες τῆς ἐβραϊκῆς διασποράς σπουδαιότερη ἦταν ἐκείνη τῆς Ἀλεξάνδρειας. Πολλά μέλη τῆς διακρίθηκαν γιά τήν ἐπίδοσή τους στή φιλοσοφία καί τίς ἐπιστήμες. Ἀλλά ἐνῶ ἡ ἀφομοίωσις τοῦ ἐβραϊκοῦ στοιχείου στήν Αἴγυπτο ἐγινε ὁμαλά, στήν Παλαιστίνη ἐπεβλήθη μέ τή βία.

Κατά τή διάρκεια τῆς Ἑλληνιστικῆς περιόδου, ὁ ἐβραϊκός λαός ὑποτάχθηκε στήν κυριαρχία τῶν Ἑλλήνων, ὅπως προηγουμένως εἶχε ὑποταχθῆ στούς Πέρσες. Ἦταν μιά ἀρκετά παράξενη σχέση, πού χαρακτηριζόταν ἀπό ἀμοιβαία ἐλξη, ψυχική ἐπαφή, συμφέροντα, μίσος καί βία καί πού τελικά κατέληξε σέ αἱματηρό χωρισμό.

Αὐτός ὁ δεσμός ἄρχισε μέ τήν εἴσοδο τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου στήν Ἱερουσαλήμ, τό 332 π.Χ. καί ἐληξε τό 140, μετά τόν λεγόμενο «ἀπελευθερωτικό πόλεμο» τῶν Μακκαβαίων. Οἱ σχέσεις τοῦ Ἰσραήλ μέ τούς Ἕλληνες μποροῦν νά χαρακτηρισθοῦν σάν «μήνας τοῦ μέλιτος», στήν ἐποχή τοῦ Πτολεμαίου Β', αὐτοῦ τοῦ ἐξαιρέτου μονάρχη. Ἀντίθετα, τό ὄνομα τοῦ Ἀντίοχου Δ' τοῦ Ἐπιφανοῦς, ἔμεινε καταραμένο στήν μνήμη τῶν Ἑβραίων, ὅπως καί τά ὀνόματα τοῦ Ἰάσωνα καί τοῦ Μενελάου, πού πρόσφεραν τίς ὑπηρεσίες τους στόν Ἀντίοχο.

Ὁ Ἀντίοχος Δ' ὁ Ἐπιφανής, διαχείμαζε στήν Τύρο καί ὄχι στήν πρωτεύουσά του, τήν Ἀντιόχεια. Ἐκεῖ δέχθηκε, ὅπως κάθε χρόνο τήν ἴδια ἐποχή, τήν ἐπίσκεψή τοῦ Ἰάσωνα, πού εἶχε ἐλθεῖ γιά νά τοῦ παραδώσῃ τό ἀντίτιμο τῶν φόρων τῆς Ἱερουσαλήμ. Ὁ Ἰάσων, ὀνομαζόταν στήν πραγματικότητα Ἰησοῦς, εἶχε ὅμως ἐξελληνίσει τό ὄνομά του ὅπως πολλοί κάτοικοι τῆς Ἰουδαίας. Ἦταν ἀδελφός τοῦ Ὠνία Γ' τοῦ μεγάλου ἀρχιερέως,

Οἱ Ἑβραῖοι στοὺς Ἑλληνιστικοὺς χρόνους

πού εἶχε ἐπωμισθῇ τὰ καθήκοντα τοῦ «ἐθνάρχῃ», δηλαδή τοῦ διοικητοῦ τῆς πόλεως.

Ὁ Ἀντίοχος κάθε ἄλλο παρά ἀντιπροσώπευε τὴν ἐλληνικὴ ἰδιοφυΐα. Αὐτός ὁ βίαιος, ἄσωτος, αὐτάρεσκος καὶ σκληρὸς ἄνθρωπος, δὲν ζητοῦσε νὰ ἐπιβληθῇ μέ τὴν γοητεία του, ὅπως ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος, ἀλλὰ μέ τὴν τρομοκρατία πού ἀσκοῦσε. Εἶχε κακές διαθέσεις ἐναντίον τῶν Ἑβραίων τῆς Παλαιστίνης, γιατί μάντευε τὴν πνευματικὴ τους ἀντίσταση, πού δὲν εἶχε συναντήσῃ σὲ ὅλους τοὺς λαοὺς πού εἶχε ὡς τώρα ὑποτάξει καὶ ἀποτελοῦσαν τὴν ἀπέραντη αὐτοκρατορία του, ἀπὸ τὰ σύνορα τῆς Ἰνδίας ὡς τὴν Μεσόγειο. Οἱ σχέσεις τοῦ Ἀντιόχου μέ τὸν Ὠνία στάθηκαν ἀπὸ τὴν ἀρχὴ δύσκολες. Ὁ ναὸς τῆς Ἱερουσαλὴμ ἦταν τόπος ἐχθρικός καὶ ἀπαγορευμένος, ὅπου κανένας Ἑλληνας δὲν εἶχε τολμήσῃ νὰ πατήσῃ τὸ πόδι του ὡς τότε. Ἐπειτα ὁ Ἀντίοχος, ὅπως ὅλοι ἐξ ἄλλου στὴν ἐποχὴ του, δὲν μπορούσε νὰ ὑποφέρῃ τὸν ἰσχυρισμὸ τῶν Ἑβραίων, ὅτι δηλαδή μόνο ὁ δικὸς τους Θεὸς ἦταν ἀληθινός, οὔτε ὅτι θεωροῦσαν ὅλους τοὺς ἄλλους θεοὺς ἀπαΐσια «εἰδῶλα». Κυρίως ὅμως ἦταν δύσκολο νὰ ἀποσπᾶσῃ χρυσάφι ἀπὸ αὐτὴ τὴ χώρα, πού σύμφωνα μέ τίς διαδόσεις, ἔπρεπε νὰ εἶχε ἀφθονοῦ.

Ὁ Ἰάσων ἔφθανε πάντοτε στὴν Τύρο, ἀκολουθούμενος ἀπὸ ἓνα ἀμάξι μέ ἰσχυρὴ συνοδεία, φορτωμένο μέ ἓνα κιβώτιο διπλοκλειδωμένο, πού περιείχε τοὺς φόρους ἑνὸς ὁλόκληρου χρόνου. Ἐκείνη τὴν ἡμέρα ὁ θησαυρὸς μετρήθηκε καὶ ζυγίσθηκε κάτω ἀπὸ τὰ μάτια τοῦ ἰδιοῦ τοῦ βασιλέως. Ἦταν περίπου 130 τάλαντα.

«Εἶναι λιγότερα ἀπὸ τὸν περασμένο χρόνον», φώναξε ἄγρια ὁ Ἀντίοχος. «Μήπως θὰ πρέπει νὰ ἀποφασίσω νὰ στείλω στὴν Ἰουδαία δικούς μου ἐφόρους; Νομίζω πῶς ὁ ἀδελφός σου, ὁ Ὠνίας, δὲν δείχνει ἀρκετὴ καλὴ θέληση γιὰ τοὺς φόρους».

«Ἄς παραδεχθῶμε μάλλον, πῶς ὁ ἀδελφός μου ἀνή-

κει στοὺς παρελθόν. Δὲν μπορεῖ νὰ ἀπαλλαγῇ ἀπὸ τὸν ἐθνικισμό του. Ἡ ἰδέα ὅτι ἀπὸ τὸν καιρὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου ὁ ὀρίζοντάς μας εὐρύνθηκε, τοῦ εἶναι ξένη».

«Στὴν περίπτωση αὐτὴ θὰ πρέπει νὰ φύγῃ. Εἶμαι πρόθυμος νὰ διορίσω διοικητὴ ἓνα Σῦρο».

«Μὴν τὸ κάνεις αὐτό, Ἀντίοχε. Θὰ ἔχωμε ἐπανάσταση».

«Ἐπανάστασι; Χαρά στοὺς πρᾶγμα! Χίλιοι ἵπποις μου θὰ ἐπιβάλουν ἀμέσως τὴν τάξιν».

«Αὐτὸ πού ὁ ἀδελφός μου δὲν μπορεῖ νὰ κάνῃ, μήπως τὸ κατορθώσω ἐγώ; Ὁ Ὠνίας εἶναι γέρος καὶ κουρασμένος. Νομίζω πῶς εὐχαρίστως θὰ δεχθῇ νὰ ἀποσυρθῇ στοὺς ἐξοχικὸ τοῦ σπίτι».

Ὁ Ἀντίοχος μῆκε στοὺς νόημα: «Μοῦ εἶναι ἀδιάφορο ἂν τὴν θέσι τοῦ κυβερνήτη τὴν ἔχῃ ὁ Ὠνίας ἢ ὁ Ἰάσων. Ἔστω. Θὰ γίνῃς μέγας ἀρχιερεὺς τῆς Ἰουδαίας. Μοῦ χρειάζεται ὅμως μία ἀπόδειξις τῆς ἀφοσιώσεώς σου, μία χειρονομία, μέ καταλαβαίνεις;»

«Ἐκατὸ τάλαντα;»

«Ἐκατὸν πενήντα. Εἶσαι πλούσιος. Πλούσιοι καὶ οἱ φίλοι σου. Ἐπειτα ἔχεις τὸν θησαυρὸ τοῦ Ναοῦ».

Ἡ συμφωνία ἐκλείσε. Ὁ Ἰάσων γύρισε στὴν Ἱερουσαλὴμ μέ τὴν συνοδεία μερικῶν φρουρῶν καὶ ἀξιωματῶν. Τοὺς εἶχε ὀρίσει ὁ Ἀντίοχος, πού δὲν ἤθελε νὰ καθυστερήσῃ ἢ ἀντικατάστασις τοῦ Ὠνία. Σὲ λιγότερο ἀπὸ δεκαπέντε ἡμέρες ὁ Ἀντίοχος ἔλαβε τὰ ἑκατὸν πενήντα τάλαντα. Ὁ Ὠνίας παραχώρησε τὴν θέσιν τοῦ ἐθνάρχῃ καὶ τὰ καθήκοντα τοῦ ἀρχιερέως στὸν Ἰάσωνα. Φορώντας τὴν μίτρα στοὺς κεφάλι, ντυμένος μέ τὸν χρυσοκέντητο γαλάζιο μανδύα, ὁ Ἰάσων πρόσφερε τὴν πρώτη του θυσία. Ἀπὸ τὰ ὕψη τοῦ φρουρίου, πού συνόρευε μέ τὸν Ναό, οἱ Σῦροι στρατιῶτες παρακολουθοῦσαν ἀπὸ μακριὰ τὴν τελετουργία, σχολιάζοντας τὸ γεγονός:

Ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος στὰ Ἱερουσόλυμα, σὲ μεσαιωνικὴ γκραβούρα. Ὁ δεσμός τῶν Ἑβραίων μέ τοὺς Ἕλληνες βρίσκει τὴν ἀρχὴν του στὴν εἰσὸδο τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου στὴν Ἱερουσαλὴμ τὸ ἔτος 332 π.Χ. Μέ τὸν Πτολεμαῖο Β', ὁ δεσμός αὐτὸς γίνεται πιο στενός.

Οι Έβραίοι στους Έλληνιστικούς χρόνους

«Φαίνεται πώς είναι ο αδελφός του γέρου».
«Καί πώς δέν ἔχει περιορισμένες ιδέες ὅπως ὁ Ὠνίας;»

«Καλό σημάδι, δέν ἔχει γένεια».

«Βάζω στοίχημα πώς σέ λίγο θά ἀποκτήση». (Οἱ ἐξελληνισμένοι Ἰουδαῖοι δέν ξύριζαν τά γένεια τους).

Ὁ Ἰάσων, ἀφοῦ ἐγίνε κύριος τοῦ Ναοῦ, ἐπισκέφθηκε τὸ βασιλεῖο του. Γιά πρώτη φορά πατοῦσε τὸ πόδι του στὰ Ἅγια τῶν Ἀγίων, τὸ περίφημο ἱερό, ποῦ κινουσε τήν περιέργεια ὅλων τῶν ξένων. Δύσκολα μπορούσαν νά παραδεχθοῦν ὅτι ὁ ἱερός αὐτός χώρος ἦταν ἀδεις ὅπως ἐπέμεναν νά ἰσχυρίζονται οἱ Έβραῖοι. Σέ τί ὅμως μπορούσε νά χρησιμεύσει ἕνα ἀδείο ἱερό; Μερικοὶ νόμιζαν ὅτι στὰ Ἅγια τῶν Ἀγίων ἦταν κλεισμένος ἕνας γαῖδαρος (συκοφαντία, ποῦ θύμα της ἔπασαν οἱ Χριστιανοί).

Στὴν πραγματικότητα, τὸ ἱερό ἦταν μιά μικρὴ τετράγωνη αἶθουσα μέ πλευρές 9 μ. καὶ ὕψος 20 μ. Περιεῖχε μόνο μιά πέτρα, ἕνα εἶδος πλάκας ἀπὸ γρανίτη ποῦ στὰ ἐβραϊκὰ λέγεται σετίγια: βάσις. Ἐπάνω σ' αὐτὴν τὴν πλάκα ἀπὸ γρανίτη ὁ ἀρχιερεὺς τοποθετοῦσε τὸ θυμιατήριο τὴν ἡμέρα τοῦ «Ἐξιλασμοῦ». Ἡ πέτρα αὐτὴ ἀντικαθιστοῦσε τὴν Κιβωτό, ποῦ εἶχε ἐξαφανισθῇ μέ τὴν κατάρληψη καὶ τὴν λεηλασία τῆς Ἱερουσαλὴμ ἀπὸ τὸν Ναβουχοδονόσορα. Ἡ ἀλήθεια εἶναι, ὅτι ὁ τελευταῖος εἶχε πάρει τὴν Κιβωτό μέ τὰ ἱερά σκεύη ἀπὸ τὸν Ναὸ τοῦ Σολομώντος.

Ὁ Ἰάσων ὅμως δέν αἰσθάνθηκε καμιά ἰδιαίτερη συγκίνηση σέ αὐτὸ τὸν ἱερό χώρο. Ὁ ἐξελληνισμός του, εἶχε σβῆσει τὴν θρησκευτικὴ του φλόγα. Ἀντίθετα, πρέπει νά ἐντυπωσιάσθηκε καὶ νά ἔμεινε περισσότερο στὴν ὑπόγεια αἶθουσα, ὅπου φυλασσόταν ὁ θησαυρός. Αὐτός ὁ θησαυρός εἶχε μεταφερθῇ στὴν Βαβυλῶνα μαζί μέ τούς Έβραίους αἰχμαλώτους μετά τὴν καταστροφὴ τῆς Ἱερουσαλὴμ 350 χρόνια πρὶν. Σέ ὅλο τὸ διάστημα τῆς αἰχμαλωσίας τῶν Έβραίων, ἑβδομήντα χρόνια περίπου, διασώθηκε ὡς ἐκ θαύματος. Κανείς, ἀκόμη καὶ ὁ τρελὸς ἀντιβασιλεὺς τῆς Βαβυλώνας, Βαλτάσαρ, δέν τόλμησε νά οἰκειοποιηθῇ τὸ παραμικρὸ κύπελλο, τὸ παραμικρὸ

ἱερό σκεῦος. Μετά ἀπὸ τὴν ἀπελευθέρωσή τους ἀπὸ τὸν Κύρο τὸν βασιλεῖα τῶν Περσῶν, οἱ αἰχμάλωτοι βρῆκαν ἀθικτὰ τὰ ἱερά σκεύη τῆς λατρείας τους. Τὸ «Βιβλίο τοῦ Ἑσδρα» μᾶς δίνει λεπτομερὴ περιγραφή τους.

Πόσα τάλαντα ἀντιπροσώπευε ὁ θησαυρός αὐτός; Πεντακόσια; Ἑξακόσια; Μπορεῖ καὶ περισσότερα. Στὸ φῶς τῶν πυρσῶν, τὸ ἀσήμι καὶ τὸ χρυσάφι ἀκτινοβολοῦσαν καὶ ἐβαζαν σέ πειρασμό τὸν Ἰάσωνα, ποῦ ἀμφιταλαντευόταν μεταξὺ τῆς ἀπληστίας του καὶ τοῦ φόβου τῆς ἱεροσυλίας.

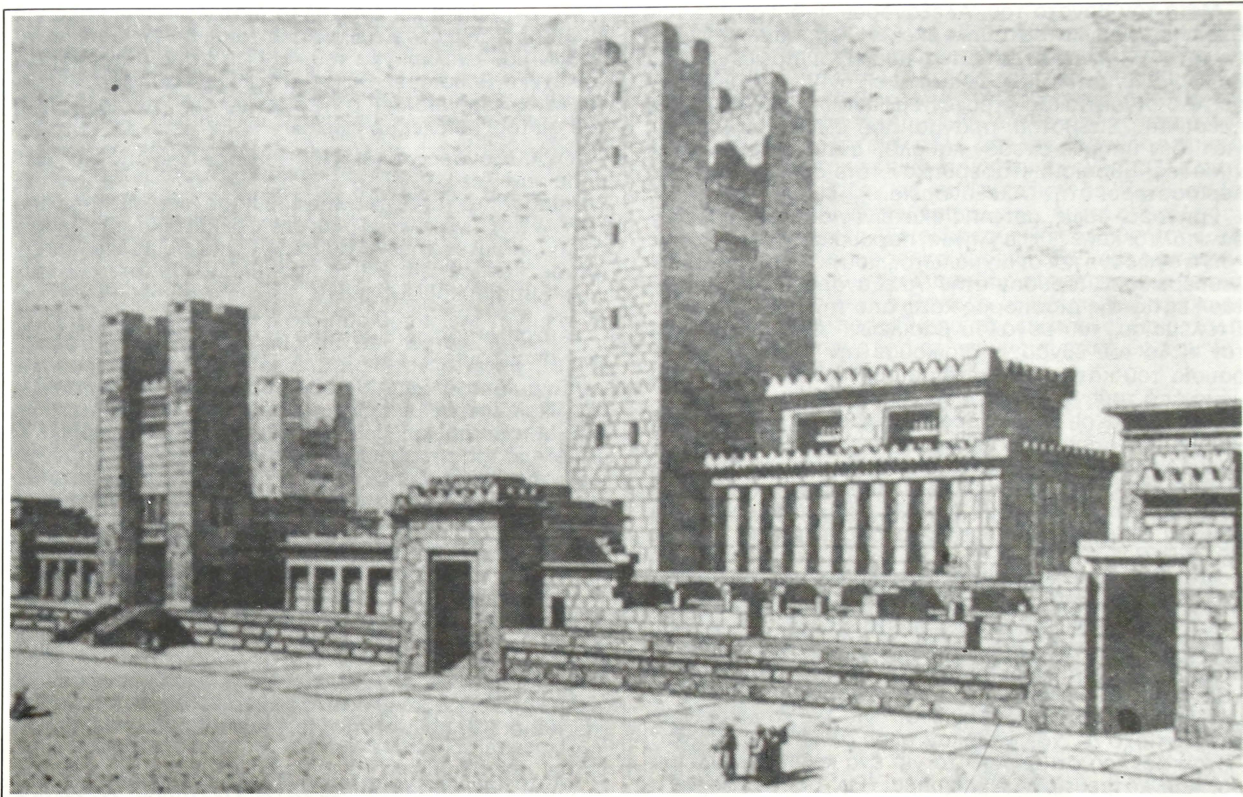
«Ἄν χρειασθεῖ, γιὰ τὴν ἀσφάλεια τῆς Ἱερουσαλὴμ, θά πουλήσω ἂν ὄχι ὅλο τὸν θησαυρό, τουλάχιστον ἕνα μέρος του. Εἶναι σκεῦη φθαρτά. Ἡ θρησκευτικὴ λατρεία δέν τὰ χρειάζεται. Ποτέ, κανένας ἱερεὺς δέν τὰ μεταχειρίσθηκε σέ καμιά τελετῇ».

Ὁ Ἰάσων εἶχε τούς ὁπαδούς του, τούς «ἐλληνιστάς», δηλαδὴ τούς ἐλληνόφωνους Ἰουδαίους. Οἱ τελευταῖοι ἀποτελοῦσαν μιά φατρία στὴν Ἱερουσαλὴμ, ποῦ προερχόταν ἀπὸ τίς μεγάλες ἱερατικὲς οἰκογένειες. Μερικὲς ἀπὸ αὐτὲς ἦσαν ὀνομαστές, γιατί συνήθιζαν, ἀπὸ γενεὰ σέ γενεὰ, νά συνεργάζονται μέ τούς κατακτητὰς, ὅποιοι καὶ ἂν ἦσαν. Ὅπως ἡ οἰκογένεια τοῦ Τωβία.

Στὸ παρελθόν εἶχε καλὲς σχέσεις μέ τούς Βαβυλωνίους, μετά μέ τούς Πέρσες καὶ τέλος μέ τούς Ἕλληνες (αὐριο μέ τούς Ρωμαίους). Κατὰ τὴν διάρκεια τῆς βασιλείας τοῦ Πτολεμαίου Β', κάποιος ἀπὸ τὴν οἰκογένεια τοῦ Τωβία, εἶχε ἐπικερδοεῖς ἐμπορικὲς συναλλαγές μέ τὴν Αἴγυπτο. Ἦταν ὅμως πραγματικὰ προικισμένος μέ ἐμπορικὸ δαιμόνιο, ἀλλὰ εἶχε καὶ ἱκανότητες ἀρχηγοῦ συμμορίας. Εἶχε ἀναλάβει τὴν ἀρχηγία ἑνὸς συντάγματος ἵππικου γιὰ νά φυλάττει τὰ σύνορα τῆς Ἰουδαίας (ποῦ ὑπῆρχαν μόνο θεωρητικὰ. Διέσχιζε ἐφιππος τὴν ἔρημο καὶ ἀκολουθοῦσε τὰ καραβάνια, ποῦ μετέφεραν ἐμπορεύματα στὴν Αἴγυπτο. Τὸ 1920, βρέθηκε κατὰ τὴν διαρκεῖα ἀνασκαφῶν στὴν Ὑπεριορδανία, ἕνα γράμμα του πρὸς κάποιον Ζήωνα, ἐμπορικὸ ἀντιπρόσωπο τοῦ Πτο-

Ὁ διωγμός τῶν Έβραίων ἀπὸ τὸν Ἀντίοχο. Σέ ἀντίθεση μέ τὸν Πτολεμαῖο Β', ὁ Ἀντίοχος Δ', βίαιος, ἄσωτος καὶ σκληρός, ἐφήρμοσε σκληρὴ πολιτικὴ ἐναντὶ τῶν Έβραίων. Φανατικὸς εἰδωλολάτρης, δέν ἤθελε νά ἀναγνωρίσει τὸν ἕνα Θεὸ τῶν Έβραίων.

Μιά ωραία άναπαρουσίαση του Λαού της Ίερουσαλήμ

λεμαίου. Σέ αυτό, του άναγγέλλει μιά άποστολή άλόγων καί τήν άφιξη μιάς μικρής σκλάβας έπτά έτών. Ο Έβραίος ιστορικός Ίώσηπος, σύγχρονός του αυτοκράτορος Τίτου, περιγράφει τό άντρο του πού σώζεται ως σήμερα καί άποτελεί άρχαιολογικό άξιοθέατο. Πρόκειται γιά ένα φρούριο σκαμμένο στόν βράχο, μέ εισόδους τόσο στενές άνάμεσα σέ τεράστιους όγκους βράχων, ώστε μέ δυσκολία νά μπορή νά περάσει ένας άνθρωπος ή ένα άλογο. Τεράστιες μορφές ζώων είναι σκαλισμένες στόν γρανίτη. Στην είσοδο του ύπογείου αυτού φρουρίου διαβάζει κανείς τήν έπιγραφή: «ΤοΙήγγα», πού σημαίνει: «Ο Θεός είναι καλός».

Οι «θεοσεβείς» καί θρησκόληπτοι Ίουδαίοι, πού λέγονταν «χασσινίτιμ», ήσαν αντίπαλοι τών «έλληνιστών». Πρέπει όμως νά σημειωθεί, ότι κανείς δέν αντίταχθηκε στόν Άλέξανδρο τό 322 π.Χ. Φαίνεται ότι καί έδώ, ή παράξενη γοητεία πού άσκούσε ό κατακτητής έπαιξε σημαντικό ρόλο. Διαβάζοντας τόν ιστορικό Ίώσηπο, θυμάται κανείς τόν Βοναπάρτη στην Ίταλία όπου κάθε του νίκη έμοιαζε μέ έρωτική κατάκτηση.

Στήν περίπτωση όμως του Άλεξάνδρου δέν χύθηκε αίμα εκείνη τήν ήμέρα. Δυό πομπές μόνο, συναντήθηκαν στό περίχωρο της Ίερουσαλήμ. Η πομπή του Μακεδόνα στρατηλάτη τριγυρισμένου από τό έπιτελείο του καί ή πομπή του άρχιερέως Ίαδοΰα άκολουθούμενου από τόν κλήρο, ντυμένο στό λευκά. Έγινε ανταλλαγή φιλοφρονήσεων. Ο Άλέξανδρος «έκλινε τό γόνυ» μπροστά στόν ιερωμένο άντιπρόσωπο του μοναδικού Θεού, ενός Θεού, πού, μέ τήν ιδιότητα της μοναδικότητός Του προσέγγιζε τόν Θεό τών φιλοσόφων. Σύμφωνα μέ αυτή τήν έκδοχή,

ό Άλέξανδρος μπήκε στην Ίερουσαλήμ, πού οι δρόμοι της ήσαν στρωμένοι μέ άνθη, πρόσφερε θυσία στόν Ίεχωβά, σάν ένδειξη φιλίας πρós τόν περιούσιο λαό καί έντυπωσιάστηκε πού ό προφήτης Δανιήλ είχε προβλέψει τόν θρίαμβό του. Γιά νά έπισφραγισθή αυτή ή συμμαχία άποφασίστηκε, τά παιδιά, πού επρόκειτο νά γεννηθούν εκείνο τόν χρόνο, νά πάρουν τό όνομα του Άλεξάνδρου.

Γιά πολλά χρόνια ή έλληνική κατοχή πέρασε σχεδόν άπαράτηρητη στην έβραϊκή Παλαιστίνη. Τά μόνα σημεία αυτής της κατοχής ήταν τό πέρασμα στρατιωτών μέ περικεφαλαία καί κοντό χιτώνα, ή ή εμφάνισις ειρηνικών ταξιδωτών, πού μιλούσαν έλληνικά καί πού είχαν έλθει γιά νά ιδρύσουν ένα έμπορικό σταθμό ή άκόμη μηχανικοί, πού φρόντιζαν νά κατασκευάζουν δρόμους (χωρίς οι κάτοικοι νά φαντάζονται ότι αυτό είχε στρατηγική σημασία) ή νά άνοίγουν πηγάδια. Μιά άλλη ένδειξις αυτής της κατοχής ήταν τό πλήθος τών έλληνικών πλοίων σέ όλα τά λιμάνια.

Είναι γνωστό, ότι στόν δρόμο του, σέ όλο τό διάστημα της έκστρατείας του, ό Άλέξανδρος ίδρυε πόλεις, πού άλλες έσβησαν από τήν άρχή, άλλες όμως γνώρισαν μεγάλη άνθηση, όπως ή Άλεξάνδρεια. Ο Άλέξανδρος άπέφυγε όμως νά κτίσει πόλεις στην Ίουδαία. Η πρώτη πόλις πού ίδρυσε στην Παλαιστίνη, ήταν πέρα από τόν Ιορδάνη σέ ένα πλάτωμα πού δέσποζε στόν ποταμό. Η ίδια αυτή πόλις, χρησίμευε ως άσυλο στους Χριστιανούς κατά τήν διάρκεια της πολιορκίας της Ίερουσαλήμ από τόν Τίτο.

Μετά τὸν θάνατο τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἡ δυναστεία τῶν Πτολεμαίων ἐγκαταστάθηκε ἐκεῖ. Ἡ Ἱερουσαλήμ γνώρισε τότε "Ἑλληνες στρατιῶτες, πού εἶχαν πάψει νά εἶναι ἀπλῶς αἰνιγματικά πρόσωπα καί εἶχαν γίνει ἐχθροί. "Επειτα ὁ αἰγυπτιακός στρατός ἐμφανίσθηκε ξαφνικά μιά ἡμέρα τοῦ Σαββάτου, πράγμα, πού ἐξηγεῖ τὸ γεγονός γιατί δέν ὑπῆρξε σχεδόν καθόλου ἀντίστασις. Μερικὲς χιλιάδες Ἑβραῖοι μεταφέρθηκαν τότε στὴν Αἴγυπτο, οἱ περισσότεροι στὴν Ἀλεξάνδρεια.

Γρήγορα, ὅμως, μετὰ τίς σκοτεινὲς αὐτές ἡμέρες ἤλθαν πάλι οἱ καλές. Ἡ ἑλληνικὴ παρουσία ἐγίνε πάλι σιγὰ - σιγὰ ἀνῶδυνη καί οἱ αἰχμάλωτοι, πού δέν ἀργησαν νά ἐλευθερωθῶν, ἱδρυσαν στὴν Ἀλεξάνδρεια τὴν λαμπρότερη ἐστία τῆς Διασπορᾶς κάτω ἀπὸ τὴν προστασία τοῦ Πτολεμαίου, τοῦ μεγάλου βασιλέως. Ὁ ἀρχιερεὺς, μὲ τὸν τίτλο τοῦ ἐθνάρχου, διοικοῦσε τὴν Ἰουδαία. Ἡ παρουσία τοῦ κατακτητοῦ ἦταν αἰσθητὴ στοὺς Ἑβραῖους μόνον ἀπὸ τοὺς βαρεῖς φόρους ὑποτελείας.

Ἀργότερα οἱ Σελευκίδες διαδέχθηκαν τοὺς Πτολεμαίους. Τότε ἐγίνε φανερό γιὰ τὸ Ἰσραήλ, ὅτι ὁ κατακτητὴς δέν ἦταν ὁ φίλος, ὅπως ἄλλοτε ὁ Κύρος, πού εἶχε ἀπελευθερώσει τοὺς αἰχμαλώτους τῆς Βαβυλώνας καί εἶχε βοηθήσει νά ἀνεγερθῇ καί πάλι ὁ Ναός τῆς Ἱερουσαλήμ. Τὸ χάσμα μεταξὺ «ἐλληνιστῶν» καί «χασσιντίμ» ἐγίνε ἀκόμη μεγαλύτερο. Οἱ «ἐλληνισταί» γιὰ νά ὑποστηρίξουν τὸν Ἀντίοχο Δ', χρειάσθηκαν τώρα ἄλλα ἐπιχειρήματα.

Ἦταν φανερό ὅτι ἐπρόκειτο γιὰ ἕνα κτήνος, ἕνα μέθυσο, πού λάτρευε μόνον τὸ χρῆμα. Ἐφ' ὅσον ὅμως ἀντιπροσώπευε τὴν Ἑλλάδα ἐπρεπε νά τὸν ὑποστηρίξουν. Οἱ «ἐλληνισταί» ἐπιδόκimaan λοιπὸν τὸν Ἰάσωνα, ὁ δὲ τελευταῖος ἀποφάσισε νά προικίσῃ τὴν Ἱερουσαλήμ μὲ ἕνα γυμναστήριο, ἀπαραίτητο στοιχεῖο τοῦ ἐλληνικοῦ πολιτισμοῦ.

Σὲ λίγο οἱ νέοι τῶν μεγάλων οἰκογενειῶν ἔδωσαν τὸ παράδειγμα καί ἐμφανίσθηκαν στὸ στάδιο ἐντελῶς γυμνοὶ φορώντας μόνον τὸ περρωτὸ κάλυμμα τῆς κεφαλῆς τοῦ Ἑρμοῦ. Ὁ Ἰάσων εἶχε δώσει ἐντολὴ νά κατασκευασθοῦν αὐτὰ τὰ καλύμματα τῆς κεφαλῆς καί νά ἀνεγερθῇ μαρμάρينو ἀγαλμα τοῦ Θεοῦ.

Αὐτοὶ οἱ νέοι ἐμοιάζαν περισσότερο ἐπιπόλαιοι παρά κόλακες. Ὁ ἀττικισμός ἦταν μιά κενοδοξία, πού εἶχε πολὺ διαδοθῇ καί ἐπρόκειτο νά διατηρηθῇ γιὰ πολὺ. Οἱ «ἐλληνισταί», ἀγνώνοντας ὅτι ἡ ποίησις τοῦ Βιβλίου τοῦ Ἰωβ καί οἱ Ψαλμοὶ ἄξιζαν ὅσο καί οἱ στίχοι τοῦ Ὁμήρου, συνήθιζαν νά ἀπαγγέλλουν στίχους τῆς Ὀδύσσειας ἢ τοῦ Ἀριστοφάνη. Ἐδιναν στὰ παιδιὰ τους ὀνόματα ἐλληνικά, π.χ. Ζήνων, Ἀλέξανδρος, Ξανθίας, κ.λπ. Οἱ θεοὶ τοῦ Ὀλύμπου δέν τοὺς φόβιζαν, ὅπως τὰ εἰδῶλα τῶν Χαλδαίων μὲ τίς τερατώδεις μορφές.

Μέσα στὸν ἀτμὸ τῶν λουτρῶν, οἱ νέοι σαπούνιζαν τὸ σῶμα τους, ἔτριβαν τὴν πλάτη τους, ξεπλένονταν καί τέλος ἔαπλυναν στὴν σκιά τῶν προπυλαίων καί ἐκεῖ κουβέντιαζαν: «Ξανθία, θά ἐπρεπε νά ὑψωθῇ ἀκόμη λίγο αὐτός ὁ τοῖχος νά μὴ μᾶς βλέπουν οἱ περαστικοί».

«Πρέπει νά παραδεχθεῖς, Δῆμε, ὅτι ἐδῶ καί λίγο καιρὸ ἡ πόλις γέμισε ὄχλο».

«Ναί... καί ἀπὸ ἀναιδεῖς. Δέν τοὺς ἀκουσε προηγουμένως, ὅταν γυμναζόμαστε στὴν παλαιάστρα, πού μᾶς ἀποκάλεσαν «περιτετημένους»;

«Λένε γιὰ κάποια αἰσθητικὴ ἐγχείρησι, πού θά καταρροῦσε αὐτὸ πού μᾶς ξεχωρίζει ἀπὸ τοὺς Ἕλληνες».

«Τὸ σκέφθηκα καί ἐγώ, ἀλλὰ διστάζω. Εἶναι καλὸ γιὰ ἕνα Ἑβραῖο νά ἀρνεῖται τὴν περιτομή; Ἀ, ξέχασα. Ὁ Ἀγάθων μοῦ στέλνει νέα του. Ἡ ζωὴ στὴν Ἀλεξάνδρεια τὸν ἔχει ἐνθουσιάζει. Θέλει νά ἐγκατασταθῇ ἐκεῖ. Φαίνεται ὅτι ἡ Ἱερουσαλήμ, συγκρινόμενη μὲ τὴν πόλη αὐτὴ τοῦ φωτός, μοιάζει μὲ χωρὶς».

Ὁ Ἀλέξανδρος, ἀκόμη ἱδρωμένος κάτω ἀπὸ τὴν χλαμύδα του, λέει:

«Μάθετε τὰ τελευταῖα νέα τοῦ Ἰάσωνος; Ἐπέτυχε ἀπὸ τὸν Ἀντίοχο νά γίνωμε ὅλοι ἐμεῖς οἱ κάτοικοι τῆς Ἱερουσαλήμ, πολῖτες τῆς Ἀντιόχειας. Ὅπως εἴμαστε λοιπὸν ἀπὸψε, κάτω ἀπὸ αὐτὰ τὰ προπύλαια, εἴμαστε συγχρόνως Ἑβραῖοι καί Ἕλληνες».

«Αὐτὸς ὁ Ἰάσων εἶναι πραγματικὰ κάθαρμο, εἶναι ὁ μὲς σπουδαῖος».

Ἐνα κύμα ἀλλεπαλλήλων μεταναστεύσεων συνέδεε τὴν Παλαιστίνην μὲ τὴν πρωτεύουσα τῶν Πτολεμαίων, τὴν Ἀλεξάνδρεια. Ἡ Ἀλεξάνδρεια ἦταν νέα πόλις. Ὁ Ἀλέξανδρος τὴν εἶχε κτίσει σὲ μιά λωρίδα γῆς, πού χωρίζε τὴν λίμνη Μαρεώτιδα ἀπὸ τὴν θάλασσα. Ποτισμός μὲ τὸν ὀρθολογισμό τοῦ Ἀριστοτέλη, τοῦ δασκάλου του, εἶχε συλλάβει τὸ σχέδιο μῆς πόλεως, μὲ δρόμους πού τέμνονταν καθέτως καί ἀνέθεσε στὸν ἀρχιτέκτονα τοῦ Δεινοκράτη νά τὸ ἐκπονήσῃ. Αὐτὸς ὁ νεωτερισμός εἶχε πολὺ συζητηθῇ ἀπὸ τοὺς ἀρχιτέκτονες: «Αὐτοὶ οἱ φαρδεῖς καί ἴσοι δρόμοι εἶναι θαυμάσιοι γιὰ τὴν κυκλοφορία μὲ ἀμάξι. Ποτέ δέν θά ὑπάρξῃ ἐκεῖ ὁ συνωστισμός τῶν Ἀθηνῶν. Ὅμως τί γίνεται μὲ τὴν ζέστη καί τὸν ἥλιο; Στὰ θερμὰ αὐτὰ κλίματα ὅλες οἱ πόλεις ἔχουν στενοὺς καί μικροὺς δρόμους, σωστό λαβύρινθο, γιὰ νά διατηρεῖται κάποια δροσιά. Κοιτάξτε τὴν Ἀντιόχεια καί τίς Θήβες».

«Αὐτὸ ὅμως, ἀγαπητέ συνάδελφε, ἐξουδετερώνεται μὲ τὰ ρεύματα τοῦ ἀέρος ἀπὸ τὴν λίμνη πρὸς τὴν θάλασσα καί ἀντιστρόφως. Ἀνάλογα μὲ τὴν ἑκεί, πάντοτε φυσᾷ ἄνεμος. Ἐπειτα ἡ ὁμορφιά. Σκεφθῆτε τὴν ὁμορφιά. Σὲ ἕνα δρόμο τῆς Ἀντιόχειας — ἡ ἄλλου — τὸ βλέμμα σταματᾷ πάντοτε ἐπάνω σὲ ἕνα τοῖχο, ἢ σὲ ἕνα κατάστημα ἢ δέν ξέρω τί ἄλλο. Στὴν Ἀλεξάνδρεια ὅμως ἀπλώνεται ὡς τὸ γαλάζιο τῆς θάλασσας, τῆς λίμνης, ἢ τοῦ οὐρανοῦ».

Ἡ Ἀλεξάνδρεια ἦταν μιά νέα πόλις, μιά σύγχρονη πόλις, τὸ κέντρο τῆς νεότητος τοῦ κόσμου, τὴν στιγμή πού ὅλες οἱ ἄλλες ἐδειχναν σημεῖα γεροντισμοῦ: Ἡ Ἀθήνα, τὰ Σοῦσα, ἡ Βαβυλών, ἡ Ἱερουσαλήμ, οἱ Θῆβες. Ὁ μετανάστης τῆς Παλαιστίνης, βλέποντας ἀπὸ τὸ πλοῖο νά προβάλλῃ ἀπὸ μακριὰ ἡ Ἀλεξάνδρεια, ἐνοιῶθε τὴν ἴδια συγκίνησιν μὲ τὸν μετανάστη τοῦ 19ου αἰῶνα, πού ἀποβιβαζόταν στὴν Νέα Ὑόρκη.

Αὐτὴ ἡ ἐντύπωσις ἦταν πραγματικὰ καταπληκτικὴ, ἀν ὁ ταξιδιώτης θά ἔφθανε νύχτα στὴν Ἀλεξάνδρεια. Ἀπὸ μακριὰ, ἀπὸ ἀπόσταση τριάντα περίπου μιλίων ἀπὸ τὴν ἀκτὴ, οἱ ἐπιβάτες τοῦ πλοίου διέκριναν ἕνα φῶς. Ἐνας ναυτὸς ἔλεγε: «Ὁ φάρος τῆς Ἀλεξανδρείας». Αὐτὸ τὸ ἄστρο μὲ τὴν σταθερὴ λάμψη, γινόταν σὲ λίγο μιά ζωντανὴ φλόγα. Στὴν κορυφὴ τοῦ πύργου, ὕψους ἑκατὸ περίπου μέτρων, ἔκαιγε συνέχεια μιά φωτιά ἀπὸ τὴν δύση τοῦ ἡλίου ὡς τὴν αὐγὴ. Ἀραβες χρονικογράφοι ἀναφέρουν, ὅτι αὐτὴ ἡ φωτιά ἔκαιγε μπροστὰ σὲ κοῖλα κάτοπτρα, πού ἀντανakλοῦσαν τὴν λάμψη τῆς.

Ὁ φάρος ὑψωνόταν στὴν ἄκρη τῆς νησίδας Φάρου, πού συνδεόταν μὲ τὴν ξηρὰ μὲ ἕνα ἐπίχωμα μήκους ἐνός χιλιομέτρου. Δέσποζε στὸ λιμάνι, τὸ πῖο πολυσύχναστο τῆς Μεσογείου. Μιά διώρυγα συνέδεε τὰ νερά τῆς λίμνης μὲ τὴν θάλασσα καὶ τὰ πλοῖα ἐμοιάζαν νά πλέουν μέσα στὴν πόλη.

Οί Έβραίοι στους Έλληνιστικούς χρόνους

Στήν προκουαία, τόν Έβραϊο μετανάστη περίμενε πάντοτε κάποιος μακρινός συγγενής ή φίλος. Ή πρώτη διαπίστωση του μετανάστη ήταν ότι σέ αυτή τήν πόλη δέν μιλούσαν παρά μόνο ελληνικά. Έλληνικά, ανάμικτα μέ έβραϊσμούς, πού θά έπρεπε πολύ γρήγορα νά μάθη.

Ήρκεσαν τρείς γενεές γιά νά ξεχάση ό Έβραϊός τήν γλώσσα του καί τά έβραϊκά νά θεωρούνται μόνο γλώσσα τής Έκκλησίας σέ σημείο πού χρειάστηκε νά μεταφρασθῇ ή πεντάτευχος στά ελληνικά. Αυτή ή μετάφρασις τών Έβδομήκοντα (έγινε από έβδομήντα λογίους κατά διαταγήν του Πτολεμαίου) έκανε γνωστή τήν Βίβλο στους λαούς, πού ως τότε τήν άγνοούσαν.

Ήπειτα ό συγγενής ή ό φίλος οδηγούσε τόν μετανάστη στήν έβραϊκή συνοικία, μία από τίς μεγαλύτερες καί πλουσιότερες τής πόλεως. Βρισκόταν στήν ανατολική πλευρά τής, πρós τόν Ίππόδρομο. Δέν διέφερε σέ τίποτε από τίς άλλες συνοικίες, τής τεράστιας πόλεως (χρειάζονταν παραπάνω από τέσσερις ώρες γιά νά κάνη κανείς τόν γύρο τής) έκτός από τίς συναγωγές τής, πού ξεχώριζαν από ένα στύλο (αυτός ό στύλος ή ιστός αντικαθιστούσε τόν «ύψηλό τόπο», όπου, σύμφωνα μέ τόν Νόμο, έπρεπε νά κτίζεται ό οίκος του Θεού) από τίς χαράγμένες επτάφωτες λυχνίες, όπου πουλούσαν ψωμί καί κρέας σύμφωνα μέ τίς Έντολές.

Ό νεοφερμένος άκουγε προσεκτικά τίς συμβουλές του «παλιού» σέ ένα από τά νεόκτιστα αυτά σπίτια, όπου τίποτε δέν θύμιζε τήν πατρίδα.

«Έδω, ή ειδωλολατρία επικρατεί παντού. Πρόσεχε τά αυτιά σου, τά μάτια σου καί τήν καρδιά σου, μήπως ή ειδωλολατρία σέ προσελκύση καί σέ διαφθείρη. Πρόσεχε τούς εύφραδείς ρήτορες. Δέν είναι όλοι Έλληνες. Πολλοί από αυτούς είναι Έβραϊοι. Τί δέν θά έδιναν γιά νά φαίνονται Έλληνες; Μείνε σταθερός στήν πίστη σου. Ακολούθησε πιστά τήν Πεντάτευχο, τώρα μάλιστα πού βρίσκεσαι σέ ξένη χώρα, μακριά από τήν πόλη του Δαβίδ, πού σου μετέδιδε τήν δύναμή του, μακριά από τόν Ναό καί τίς θυσίες του. Νά προσέχης, όμως, στίς έκδηλώσεις τής πίστώς σου καί στον έβραϊκό τρόπο τής ζωής σου. Γιατί έδω, παρά τά φαινόμενα μās «έχουν στό μάτι» καί μεταχειρίζονται όλα τά μέσα γιά νά μās συκοφαντήσουν. Φθάνει μία σπιθα γιά νά άνάψη φωτιά. Φυλάξου από τήν ήδονή. Σέ παραμονεύει σέ κάθε γωνιά του δρόμου».

«Φυλάξου από τήν ήδονή...».

Ένας Έβραϊός από τήν Ίερουσαλήμ, έστω καί έξελληνισμένος, στήν Άλεξάνδρεια, ήταν σάν νά έχανε τήν ήθική προστασία του περιβάλλοντός του. Ή ήθική αυτή κινδύνευε τώρα μέσα σέ μία κοινωνία, πού θά μπορούσε νά συγκριθῇ μέ αυτή πού όνομάζομε σήμερα «άνεκτική». Ήταν ύποταγμένη σέ δυό θεότητες: τόν Έρμη καί τήν Άφροδίτη, τό χρῆμα καί τήν ήδονή. Μόλις νύχτωνε, ή πορνεία άπλωνόταν σέ όλη τήν πόλη. Θά έλεγε κανείς, ότι όλες οι χώρες πού είχε άλλοτε κατακτήσει ό Άλέξανδρος, είχαν στείλει στήν Άλεξάνδρεια τίς ωραιότερες, τίς πιό έντυπωσιακές γυναίκες τους. Δέν είχε παρά νά διαλέξη κανείς ανάμεσα στίς γυναίκες τής Αίθιοπίας, μέ τό μελαμψό δέρμα, τίς Βαβυλώνιες, όπως ακριβώς τίς περιγράφει ό προφήτης Ίεζεκιήλ, μέ τό προκλητικό τους γέλιο, τό μπρούτζινο δέρμα τους, καί τέλος τίς γυναίκες του Ίράν, τίς ωραιότερες από όλες, μέ τό κατάλευκο δέρμα.

Αυτές οι χαρές ήταν ό κλήρος όλων τών λιμανιών, στήν Άλεξάνδρεια όμως όλα ήταν έκλεκτότερα. Ό ταξιδιώτης μπορούσε εύκολα νά άντιληφθῇ ότι βρισκόταν σέ μία έκλεπτυσμένη πόλη, πού είχε δεχθῇ — χωρίς νά τό συνειδητοποιῇ — μαθήματα από τήν Άθήνα. Αυτές

τίς ήδονές, αυτά τά θέλγητρα, τά έβλεπε κανείς καί τήν ήμέρα άποτυπωμένα στά μαρμάρινα αγάλματα, πού ήταν τόσα πολλά στήν Άλεξάνδρεια, όπως περίπου καί στήν Άθήνα. Ακριβώς, όπως μπροστά στο άγαλμα του Έρμη στήν Ίερουσαλήμ δέν έννοιθε κανείς καμιά διάθεση γιά ειδωλολατρία, αλλά μάλλον ένα είδος συμπάθειας καί έξαιρετικά επικίνδυνης συνεισφοράς. Όλα αυτά τά αγάλματα «έβαζαν σέ σκέψεις» πού δέν ήταν σοβαρές, αλλά άνεύθυνες καί επιπόλαιες. Αυτοί οι θεοί ήταν άνδρες καί γυναίκες όμοιοι μέ τούς κοινούς θνητούς, μόνο πού ήταν τελειότεροι καί ωραιότεροι. Αυτό ακριβώς ήταν τό θέλγητρο τής «λαμπρής ειδωλολατρίας» τών Έλλήνων, όπως λέει ό Ρενάν, καί ακόμη θελκτικότερο γιατί έμοιαζε μέ παιχνίδισμα τής σκέψης. Ποιός αλήθεια πίστευε πραγματικά στήν δύναμη του Διός, του Έρμη ή τής Άφροδίτης;

Ήπληρχαν πειρασμοί άλλου είδους, πού έντυπωσίαζαν πολύ περισσότερο τά καλλιεργημένα πνεύματα τής έβραϊκής παροικίας, όπως τά 400.000 έργα τής περιφημής βιβλιοθήκης. Όλο τό ελληνικό πνεύμα συγκεντρωμένο. Μπορεί κανείς νά φαντασθῇ ένα νεαρό καλλιεργημένο μετανάστη, πού οι γνώσεις του όμως περιορίζον-

Ό Φάρος τής Άλεξάνδρειας σέ ένα παλιό σχέδιο

ταν στήν μελέτη τῶν Γραφῶν, σέ στοιχειώδεις γνώσεις ἱστορίας καί σέ λίγα νομικά, νά ἀνακαλύψῃ ξαφνικά τόν Πλάτωνα, τόν Ἐπίκουρο, τόν Ἀριστοτέλη. Ἀπορεῖ — καί ἔχει τόσες ἄλλες ἀπορίες — ὅταν ἀνακαλύπτῃ, ὅτι ἡ ἔννοια ἑνός μοναδικοῦ Θεοῦ δέν εἶναι ἀποκλειστικά ἑβραϊκή, ὅτι οἱ «Ἕλληνες δέν κατέκτησαν αὐτή τήν ἔννοια «ἐξ ἀποκαλύψεως», ἀλλά μόνο μέ τήν δύναμη τοῦ πνεύματός τους, μέ αὐτό πού ὀνομάζεται «διαλεκτική». Αὐτή ἡ ἀνακάλυψις, ἀπό τό ἕνα μέρος τόν ταπεινώνει, ἀπό τό ἄλλο τόν κολακεύει, γιατί διαπιστώνει ὅτι τόν μονοθεϊσμό του, πού κρίθηκε τόσες φορές βάρβαρος, τόν συμμερίζονται ὕψηλά πνεύματα. Ἡ ἑβραϊκή θρησκεία εἶναι ἀξιόλογη θρησκεία, γι' αὐτό μπορεί νά εἶναι, πρέπει νά εἶναι, θρησκεία παγκόσμια, θρησκεία πού θά ἦταν καί φιλοσοφικό σύστημα. Στό κάτω - κάτω μήπως ὁ Μωυσῆς δέν ἐζήτησε πρὶν ἀπό τόν Πλάτωνα; Ποιός ξέρει ἂν ὁ Πλάτων προτοῦ συλλάβῃ τό φιλοσοφικό σύστημα του δέν εἶχε γνωρίσει τήν ἀποκάλυψη τοῦ Μωυσέως;

Μέ τόν τρόπο αὐτό, γεννήθηκε ἡ φιλοδοξία στοὺς Ἑβραίους τῆς Ἀλεξανδρείας νά ἀνακαλύψουν κάποια σχέση ἀνάμεσα στόν Ἰουδαϊσμό καί τήν ἑλληνική φιλοσοφία. Αὐτό ἦταν τό ἐργό τῆς ὀνομαζομένης Ἑβραϊκῆς Σχολῆς τῆς Ἀλεξανδρείας, ὅπου διακρίθηκε ἰδιαίτερα τό ὄνομα τοῦ Φίλωνος.

Ἐνῶ ὁ ἐξελληνισμός ἐγίνε δεκτός ἀπό τοὺς Ἑβραίους τῆς Ἀλεξανδρείας, μέ τήν πραγματική, οὐσιαστική, πνευματική του ἔννοια, στήν Παλαιστίνη ἐπιβαλλόταν μέ τήν ἐξαπάτηση, τήν βία καί τήν μορφή τῆς τυραννίας. Ἡ συνεργασία τοῦ Ἰάσονος μέ τόν Ἀντίοχο Δ' εἶχε γίνε σκανδαλιστική, ὅχι μόνο γιά τοὺς Ἑβραίους, ἀλλά ἀκόμη καί γιά πολλοὺς «ἐλληνιστάς». Ὁ ἀρχιερεὺς ἐφθάσε σέ σημεῖο νά στείλῃ στήν Τύρο, ὅπου ἐπρόκειτο νά γίνουν ἀγῶνες, ἕνα σημαντικό ποσό γιά νά προσφέρῃ θυσία στόν Δία. Οἱ ἀπεσταλμένοι του, ὅμως, μετανόησαν τήν τελευταία στιγμή καί φρόντισαν αὐτό τό ποσό νά μὴ δοθῇ γιά τήν θυσία στόν Δία, ἀλλά νά χρησιμεύσῃ γιά τήν ἐπισκευή τῶν βασιλικῶν τριήρων.

Παρά τόν ζῆλο ὅμως τοῦ Ἰάσονος ὁ Ἀντίοχος ἔβρισκε, ὅτι τό ταμεῖο του δέν εἶχε ἀρκετά ὀφέλη. Τέλος ἐπαναλήφθηκε ἡ ἴδια ἐκείνη σκηνή, ὅπως τότε πού ὁ Ἰάσων ἀντικατέστησε τόν Ὠνία. Αὐτή ἡ ἐπανάληψις τῆς σκηνῆς θά μπορούσε θαυμάσια νά χρησιμεύσῃ γιά θέμα κωμῶδας.

«Ὅπως ὁ Ὠνίας εἶχε τόν Ἰάσωνα γιά νά συγκεντρῶνῃ τοὺς φόρους, ὁ Ἰάσων εἶχε τόν Μενέλαο. Αὐτός λοιπόν ὁ Μενέλαος, ἐφθάσε μιά μέρα στήν Τύρο μέ ὅσους φόρους μπόρεσε νά ἀποσπᾷ ἀπὸ τήν Ἰουδαία. Ὁ Ἀντίοχος ὅμως βρῆκε τό ποσό πολύ μικρό.

«Μόνο αὐτὰ ἔφερες; Τί κάνει λοιπόν ὁ Ἰάσων;»

«Αὐτό ἀναρωτιέμαι κι ἐγώ».

«Θά σᾶς στείλω δικό μου διοικητή».

«Υπάρχει κίνδυνος γιά ἐξέγερση. Ὁχι, ἔχε μου ἐμπιστοσύνη. Σοῦ εἶμαι ἀφοσιωμένος καί ξέρω πού βρίσκεται τό χρήμα».

«Ὁ Μενέλαος ἦ ὁ Ἰάσων; Τί μ' ἐνδιαφέρει; Θέλω, ὅμως μιά ἐγγύηση ἐκ μέρους σου. Ὁ Ἰάσων μοῦ εἶχε δώσει ἑκατὸν πενήντα τάλαντα».

«Θά ἔχεις τὰ διπλά».

Ὁ Ἰάσων παραμερίσθηκε. Χρειάστηκε νά καταφύγῃ στήν χώρα τοῦ Ἀμμῶνος. Ὁ Ὠνίας ἔμεινε στήν Ἱερουσαλὴμ καί τριγύριζε στόν Ναό.

Ὁ Μενέλαος, μέ τή σειρά του, φόρεσε τήν μήτρα. Μποροῦμε νά φαντασθοῦμε τήν ψυχική κατάσταση ἑνός ἀνθρώπου, πού ὑποσχέθηκε στόν κύριό του τό τεράστιο

ποσό τῶν τριακοσίων τάλαντων, πού ἔπρεπε νά βρῇ ὁπωσδήποτε στόν καθορισμένο χρόνο. Οἱ φόροι θά τοῦ ἔδιναν ἕνα μέρος τοῦ ποσοῦ. Τό ὑπόλοιπο ὅμως; Ἐμενε ὁ θησαυρός. Αὐτός ὁ θησαυρός πού ὁ Ἰάσων δέν εἶχε τολμήσει νά ἀγγίξῃ. Νά λοιπόν ὁ Μενέλαος στό ὑπόγειο ὅπου εἶναι φυλαγμένος ὁ θησαυρός. Ὁ ἀδελφός του Λυσίμαχος τόν ἀκολουθεῖ καί κρατᾷ τήν δάδα.

«Τί λές Λυσίμαχε;»

«Υπάρχει χρυσάφι τουλάχιστον γιά πεντακόσια τάλαντα».

«Ξέρεις κανέναν ἐχέμυθο χύτη;»

«Γιατί νά λυώσωμε τό χρυσάφι; Πάντοτε χάνεται χρυσάφι στό χύσιμο. Ὁ Ἀντίοχος θά προτιμήσῃ τὰ σκεύη ὅπως εἶναι».

Μιά νύχτα ἐνῶ ὁ Μενέλαος ὑποκρινόταν ὅτι διαβάζει ἥσυχά στό διαμέρισμά του, ὁ ἀδελφός του μέ μερικούς ἐμπιστοὺς ἔβαλε χέρι στόν θησαυρό. Σέ λίγο ὅμως ἀνοίξε ἡ πόρτα τοῦ Μενελάου. Ἦταν ὁ Λυσίμαχος:

«Μᾶς εἶδαν!»

«Ποιός; Ποιός μᾶς εἶδε, ποιός;»

«Ὁ Ὠνίας».

«Ναί, αὐτός ἦταν. Μᾶς καταράσθηκε μάλιστα».

Ἐπειτα ἀπὸ λίγες ἡμέρες βρέθηκε τό πτώμα τοῦ Ὠνία μαχαιρωμένο στόν πρόναο. Γρήγορα ὅμως κυκλοφόρησε ἡ ἀλήθεια στήν Ἱερουσαλὴμ. Ὁ Μενέλαος ἀναγκάστηκε νά κλεισθῇ σέ ἕνα ἀπόμερο μέρος τοῦ Ναοῦ. Ὁ ἀδελφός του, ὅμως, ἀναγνωρίσθηκε ἀπὸ τό πλήθος στά προπύλαια. Τότε τό πλήθος ὤρμησε πάνω του καί τόν θανάτωσε. Ὁ Ἀντίοχος ἐπενέβη. Ὁ στρατός του μῆκε στήν Ἱερουσαλὴμ καί σκόρπισε τόν θάνατο. Κατέλαβε καί τόν Ναό, ὅπου ὁ Ἀντίοχος ἔστησε ἀγαλμα τοῦ Διός.

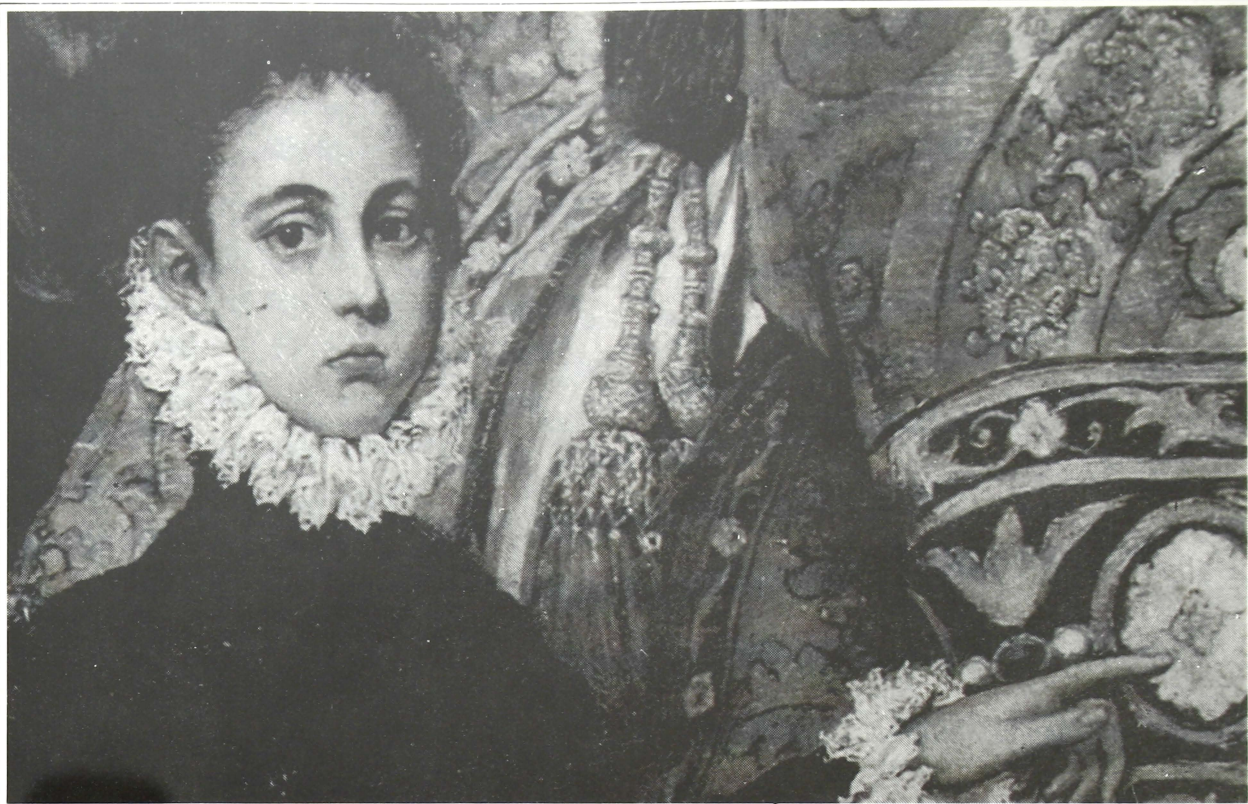
Ἀκολούθησαν ἡμέρες τρόμου. Ἡ Ἱερουσαλὴμ ἐρημώθηκε. Κανένας θόρυβος, ἐκτός ἀπὸ τὰ βήματα τῶν στρατιῶν καί τίς κραυγές τῶν δυστυχημένων πού ἐσφάζαν οἱ ἄνδρες τοῦ Ἀντιόχου. Οἱ στρατιῶτες ἐξευτέλιζαν τοὺς Ἑβραίους, τοὺς ἀνάγκαζαν νά δοκιμάσουν χοιρινό κρέας, νά προσκυνήσουν ἕνα τολμῆρο σύμπλεγμα τοῦ Διόνυσου. Ἀκόμη καί οἱ «ἐλληνισταί» κρύβονταν, ἐκτός ἀπὸ μερικοὺς πού πῆγαιναν ἐδῶ κι ἐκεῖ ἐπαναλαμβάνοντας: «Ἄν εἴσαστε λογικοί... Ἄν μᾶς εἶχατε ἀκούσει».

Ὁ Ἀντίοχος ἦταν τώρα ἀποφασισμένος νά ἐξαλείψῃ τήν βαθύτερη αἰτία τῆς ἐβραϊκῆς ἀδίαλλαξίας, πού πίστευε ὅτι εἶναι ἡ θρησκευτική τους πίστις. Δέν ἐπρόκειτο γιά ἕνα γυμναστήριο ἢ γιά μιά ἑλληνική παιδεία, πού πίσω της θά κρυβόταν ἡ ἐβραϊκή νοοτροπία, ἀλλά ἡ ἀνάγκη νά ἐπιβάλλῃ σέ ὅλους, μέ τήν βία, τήν ἑλληνική θρησκεία καί διδασκαλία. Γι' αὐτό τόν σκοπό ἔστειλε σέ ὅλη τήν Ἰουδαία στρατιῶτες καί ἱερεῖς γιά νά θέσουν τήν ἑλληνική σφραγίδα σέ κάθε πόλη καί σέ κάθε χωριό. Ὁ Ἀντίοχος νόμιζε, ὅτι γιά νά τό ἐπιτύχῃ ἀρκοῦσε ἕνας βωμός καί μιά θυσία, πού ὅλος ὁ λαός ἦταν ὑποχρεωμένος νά παρακολουθήσῃ ἐπὶ ποινὴ θανάτου.

Νά, ὅμως, πού σέ μιά κωμόπολη, ἡ ὁποία βρίσκεται μετὰ τὴν Ἱερουσαλὴμ καί θαλάσσης, ἕνας γέρος ἱερεὺς, ὁ Ματθαθίας ἀρνεῖται νά θυσιάσῃ στόν Δία. Οἱ πέντε γιοὶ του τόν ἀκολουθοῦν. Ξεσπᾷ μιά σύγκρουσις. Ἐνας Σῦρος ἀξιωματικός σκοτώνεται, ἔπειτα ἕνας «ἐλληνιστής». Ὁ Ματθαθίας καί οἱ δικοὶ του καταφεύγουν σὰ βουνά καί ἀρχίζουν νά συγκεντρώνουν μερικοὺς ἀνυπότακτους.

Ἐνας ἀπελευθερωτικός πόλεμος ἀρχισε. Τελειῶσε εἰκοσι πέντε χρόνια ἀργότερα μέ τόν ἀφανισμό τῶν διαδόχων τοῦ Ἀντιόχου Δ'. Ἦταν ὁ ἡρωϊκὸς πόλεμος τῶν Μακκαβαίων.

JEAN RIVERAIN

Απόσπασμα του πίνακα «Η ταφή του κόμητος Όργκαθ»

EL GRECO

καί μιά συζήτηση για την καταγωγή του

Στό τεύχος 89 του περιοδικού «**Τομές**» δημοσιεύτηκε ή άπάντηση πού άκολουθεί, μέ τό παρακάτω είσαγωγικό σημείωμα:

Οί «**Τ**», πιστές στην άρχή του καλοπροαίρετου διαλόγου, δημοσιεύουν σήμερα τόν αντίλογο στό άρθρο του Ήλίου Πετρόπουλου (βλέπε τεύχος 87).

Έπ' εύκαιρία θά θέλαμε νά σημειώσουμε λίγα λόγια για την αντίδραση πού προκάλεσε τό κείμενο. Από πολλά γράμματα πού λάβαμε καί προφορικές κρίσεις φίλων καί άναγνωστών, βγαίνει τό συμπέρασμα, ότι όλοι πήραν άρνητική θέση άπέναντι στό άρθρο. Τό άδύνατο σημείο τους, όμως, ήταν ότι όλοι άντέδρασαν συναισθηματικά στό ζήτημα, κανείς όμως δέν μās έδωσε μιά έπιχειρηματολογία κατά του άρθρου καί όλοι έστρέφοντο κατά του προσώπου του συγγραφέα.

Τρία περιοδικά («**Ζυγός**», «**Είκαστικά**» καί «**Όδός Πανός**») δημοσίευσαν σχόλια σύντομα για τό άρθρο. Τά σχόλια ήταν μάλλον άπογοητευτικά — κάτι παραπάνω περιμέναμε, τουλάχιστον άπό τά δύο πρώτα περιοδικά πού τά κείμενα υπέγραφαν Ιστορικοί της τέχνης — χωρίς νά περιέχουν έπιχειρήματα κατά του περιεχομένου του άρθρου.

Τελικά έφθασε στό χέρι μας τό δημοσιευόμενο κείμενο του κ. **Ιωσήφ Σιακκή**, πού επιλέξαμε νά εκπροσωπήσει την αντίθετη άποψη. Πιστεύουμε ότι τό άρθρο του (έχει δέ ιδιαίτερη σημασία τό γεγονός, ότι ό συγγραφέας είναι Ισραηλίτης στό θρήσκευμα «Έλληνας») περιέχει τεκμηριωμένες άπόψεις πάνω στό θέμα καί εξετάζει τό άντικείμενό του νηφάλια καί έπιστημονικά. Δέν θέλουμε νά προσθέσουμε τίποτε άλλο καί αφήνουμε τούς άναγνώστες μας νά βγάλουν άνεπηρέαστα τά συμπεράσματά τους.

Μέ εύχαρίστηση δέχτηκα την πρόταση του περιοδικού **TOMEΣ** νά εκφράσω τίς σκέψεις μου πάνω στα θέματα πού θίγει τό άρθρο του κ. Ήλ. Πετρόπουλου μέ τίτλο «**Ό Γκρέκο ήταν Έβραίος**». Προσωπικά έγώ δέν γνωρίζω τόν άρθρογράφο, άντιλαμβάνομαι όμως άπό τό κείμενό του ότι μάχεται για κάποια ιδανικά στα όποια πιστεύει καί έπιθυμία του είναι στην προκείμενη περίπτωση, ν' ανακαλύψει κρυμμένες αλήθειες, ν' άποκαλύψει «ένοχες σιωπές», πού άσφαλώς υπήρξαν, υπάρχουν καί θά υπάρχουν πάντα όσο οί κοινωνίες θά συντηρούνται άπό τά κατά συνθήκη ψεύδη καί τά μίση. Ίδιαίτερα τόν άντισημιτισμό, αύτή τή διςχιλιόχρονη άρρώστια πού δυστυχώς συνεχίζεται καί στον αιώνα μας κάτω άπό διάφορα έλατήρια, καλύπτρες καί σκοπιμότητες θρησκευτικών, ναζιστοφασιστικών ή άλλων, έμπνεύσεων καί έπινεύσεων. Πρίν ξεκινήσω μέ τό θέμα καί έπειδή ό κ. Πετρόπουλος βοηθητικά στίς προθέσεις του, άνοίγει μιά σύντομη παρένθεση σχετικά μέ τίς έβραϊκές κοινότητες Μπορντώ, Μπαγιόν καί Ρουέν της Γαλλίας, όφείλω νά παρατηρήσω ότι δέν χρειάζεται ή προσφυγή στην «σεφαραδική παράδοση» πού επικαλείται, δεδομένου ότι υπάρχουν γραπτά μνημεία έβραϊκών παρουσιών στίς πόλεις αυτές. Για την πρώτη, άπό τό 550 μ.Χ., για τή δεύτερη, άπό την εκεί άφιξη καί εγκατάσταση των Μαρράνων άπό τίς άρχές του 16ου αιώνα. Στην τρίτη, έχουμε

κατά τους 11ο-12ο αιώνες διωγμούς και σφαγές με την αρχή που κάνει στα 1007 ή 1009 μ.Χ. ο Ριχάρδος, Δούκας της Νορμανδίας και επανεμφάνιση της Ρουέν με οργανωμένη εβραϊκή κοινότητα από το 1380 μ.Χ. "Όσο για την μετά το 1492 επικοινωνία των προσφύγων του Μπορντώ με τους Κονβέρσους ή Μαρράνους της Ισπανίας, αυτό είναι κάτι ιστορικά δεδομένο"

"Η κατεστραμμένη από βομβαρδισμούς του 1940 συναγωγή της Ρουέν, ξαναχτίστηκε δέκα χρόνια μετά, από τη μικρή εβραϊκή κοινότητα. Ποιά είναι αυτή ή άλλη συναγωγή που βρέθηκε σε σκαψίματα και ποιά έφημερίδα έγραψε για το «σκάνδαλο» που «ξέσπασε»; "Εμείς εδώ δεν ακούσαμε τίποτα... "Επίσης, παράλληλα με το κρίσιμο θέμα, υπάρχουν στο κείμενο απορίες και ερωτήματα σε διάφορα άλλα θέματα, μερικά, των οποίων συνδέονται άμεσα ή έμμεσα μαζί του και ή λύση τους θα μπορούσε να έχει πρακτική αξία στο θέμα Γκρέκο. Θα προσπαθήσω να δώσω απάντηση σ' αυτά συμπύσσοντας τα στις ακόλουθες έξι κατηγορίες ερωτημάτων:

Γιατί ο Γκρέκο:

1) Έγκαταστάθηκε στην εβραιούπολη Τολέδου, στην εβραϊκή συνοικία, σε εβραϊκό σπίτι, που βρισκόταν ανάμεσα σε δύο μεγάλες (τέως) συναγωγές;

2) Έζησε με τη Χερόνιμα ντέ λας Κουέβας (πιθανότατα εβραϊκής καταγωγής) και γιατί (καθώς λένε) δεν την παντρεύτηκε ποτέ;

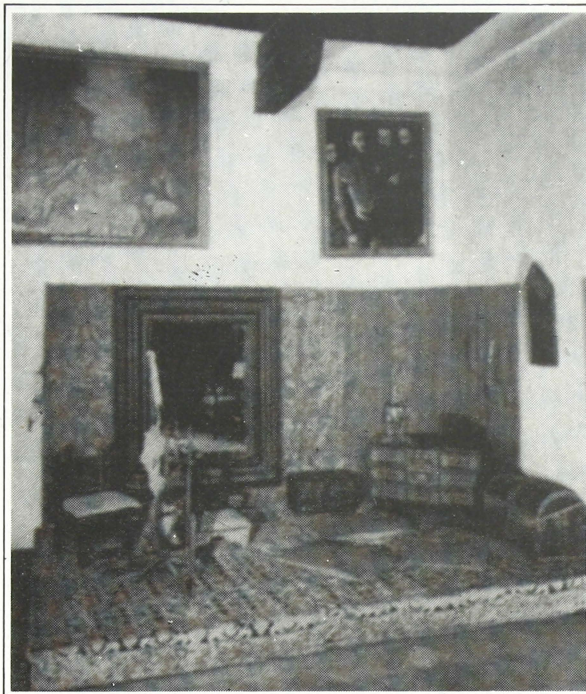
3) Τόν αντίπαθέσε ο βασιλιάς και τί πληροφορίες είχε γι' αυτόν;

4) Δεν έβαζε ακάνθινο στεφάνι στον Έσταυρωμένο και γιατί ή Ίερή Έξέταση τόν κατηγορήσε (τό 1579) γι' αυτή του την παράλειψη;

5) Δεν ζωγράφιζε ποτέ αίμα; Οι άγγελοί του έχουν φύλο;

6) Έβαζε στα έργα του μερικές περίεργες χειρονομίες και μήπως, καθώς λένε έχουν αυτοί καββαλιστική σημασία και ανήκε «σε κάποια σέκτα της Καμπάλα»;

"Εκτός απ' αυτά, υπάρχουν στην εισαγωγή του άρθρου απορίες και για την ελληνική ιδιότητα του Γκρέκο, για το θρήσκευμά του, για την άρπαγή του λειψάνου του. Θα πούμε δύο λόγια και γι' αυτά, εκτός βέβαια, για το θέμα της καταγωγής, που δεν γνωρίζω κανένα συγγραφέα ν' άμφισβήτησε την ελληνική καταγωγή του Γκρέκο, από την Κρήτη, άμφεβαλλαν μόνο μερικοί αν γεννήθηκε στο Φόδελε ή στην Κάντια (Ήράκλειο). "Αν κανείς έχει αντίρρηση θα πεί τη γνώμη του, γιατί δυστυχώς ο άρθρογράφος στις απορίες του δεν δίνει απάντηση, δεν τίς έρευνά, όπως θα μπορούσε κάλλιστα εκεί που βρίσκεται, προσφέρει μόνο άρκετά ύπονοούμενα, ονομάζοντας «πενιχρά» τά στοιχεία που διαθέτει, ενώ δεν πρόκειται περί στοιχείων, αλλά περί ύπονοιών που δεν λύνουν τό πρόβλημα αλλά άπλως τό δημιουργούν, τό θέτουν. Θά μπορούσε ό κ. Πετρόπουλος αν έψαχνε, νά βρεί στην Έθνική Βιβλιοθήκη του Παρισιού τη βιβλιογραφία για τό Γκρέκο, εκεί και τη σπανιόλικη, όπως γράφει, την «άπρόσιτη στο έλληνικό κοινό». "Ας σημειωθεί ότι ο δικός μας Παντελής Πρεβελάκης, πρίν σαράντα χρόνια με τά «Βιογραφικά» του στο Γκρέκο, έχει κάνει μιά θαυμάσια πρόσβαση στα πιό έγκριτα σχετικά ισπανικά κείμενα των έρευνητών του Γκρέκο, Μανουέλ Κοσσίο (Manuel Cossio) του 1908 και 1914 και του Φρανθέσκο ντέ Μπόρχα ντέ Σαν Ρομάν (Francesco De Borja De San Roman) του 1910 και 1927. Πάντως, άς τό πώ από τώρα, ότι από τών πηνή τους, τά βιογραφικά Γκρέκο και οίκογένειάς του δεν είναι πλούσια, όσο κι αν τά γραπτά μνημεία, τά υπάρχοντα, έρευνήθηκαν εξαντλητικά από τούς έρευνητές στα Άρχεία του Τολέδου.

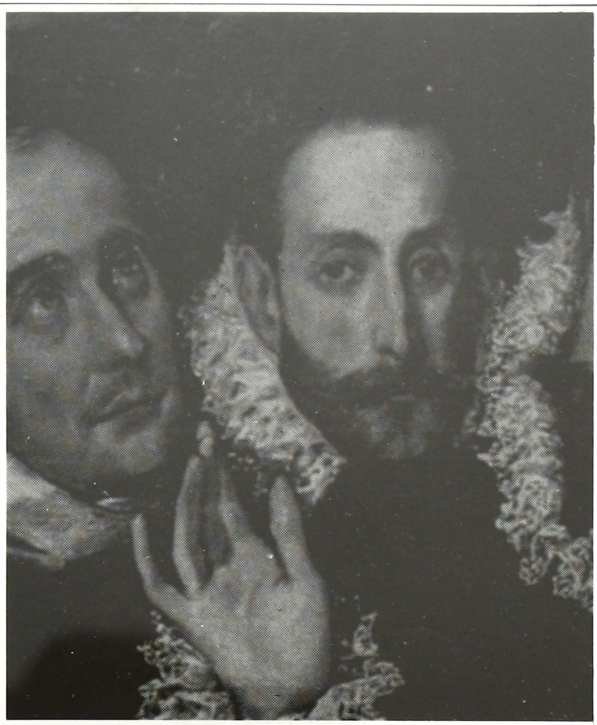
Τό σπίτι του Γκρέκο στο Τολέδο.

Και τώρα στα ερωτήματα.

Στό πρώτο ερώτημα:

Δέν συμφωνώ ότι τό Τολέδο που πήγε ο Γκρέκο στα 1577 ήταν μιά εβραιούπολη, μολονότι τότε, «ή εποχή των Καθολικών Βασιλέων είχε περάσει». Δεν υπήρχαν πιά εκεί ούτε συναγωγές, ούτε εβραϊκή συνοικία, ούτε Έβραιοι.

Τό βασιλικό ζεύγος Φερδινάνδου και Ίσαβέλλας είχε ήδη άσκήσει μιά πολιτική σουπερ καθολική. Με αίτηση τους και έγκριση του Πάπα (1.1.1478), έφάρμοσαν στην Ίσπανία την Ίερή Έξέταση (1.1.1481), διόρισαν στα 1483 Γενικό Ίεροεξεταστή τόν εξομολογητή της Ίσαβέλλας, τό Δομινικανό και φοβερό Θωμά ντέ Τορκουεμάδα, ξεπερνώντας σε συχνότητα και ένταση δραστηριοτήτων την Ίερή Έξέταση τών πρώτων αίωνων της δημιουργίας της. Κι ενώ αυτή ή Όργάνωση είχε ξεκινήσει από γεννησιμιού της ως Έκκλησιαστική, επί βασιλικού ζεύγους, διατηρώντας την πρώτη πατέντα της, εξελίχτηκε και σε όργάνωση πολιτική. Βασική φροντίδα της ή έξορία κάθε Έβραίου από τό ισπανικό έδαφος που δεν δεχόταν νά γίνει Χριστιανός, όποτε και θά παρέμενε «άνενόχλητος» δίπλα στους άλλους, από προηγούμενους διωγμούς, Conversos ή Νεοχριστιανούς. Βέβαια, όσοι έφευγαν έχαναν τίς περιουσίες τους. Τά πρώην εβραϊκά σπιτία, ιδιωτικά και κοινοτικά, περιήλθαν στο Ίσπανικό Στέμμα μετά τό Μεγάλο Διωγμό του 1492 ήδη δέ από τά 1487. "Η Ίερή Έξέταση περνούσε σε άνάκριση και μετά στα Autodafes όσους Κονβέρσους δεν μαρτυρούσαν εκείνους τούς Κονβέρσους που εξακολουθούσαν νά ζούν σάν κρυπτοεβραίοι, επισήμως όμως, μετά τό Μεγ. Διωγμό δεν υπήρχε κανένας Έβραίος στην εβραϊκή Συνοικία του Τολέ-

Ἡ ταφή τοῦ Κόμητος Ὁργκάθ

δου, καί τὰ ἐβραϊκά σπίτια τὰ κατοικοῦσαν πιά Χριστιανοί ἐλλείπει Ἑβραίων ἐνοικιαστών².

Εἶναι ἀγνωστο σέ ποιοί σπῆτι πρωτοκάθησε ὁ Γκρέκο, πάντως ἀπό τό 1583 κατοικεῖ σ' ἕνα συγκρότημα κατοικίων ιδιοκτησίας τοῦ ἀνέκαθεν Χριστιανοῦ Δόν Ἑρρίκου ντέ Ἀραγκόν, γνωστοῦ ὡς Μαρκησιού ντέ Βιλιένα (1384-1434), πού εἰσπράττει τό ἐνοίκιο. Τριγύρω βρίσκονται ἡ ἐνορία τοῦ Ἀγ. Θωμᾶ, δύο Χριστιανικά νοσοκομεῖα, ἡ «πρώτη» συναγωγή (δηλ. σκέτο τό ἀρχιτεκτόνημα), ἀπέναντι τὰ σπίτια τὰ λεγόμενα τῆς γριᾶς Δούκισσας. Ὅλοι, λοιπόν, οἱ περίοικοι εἶναι Χριστιανοί³.

Στό δεύτερο ἐρώτημα:

Από τὰ ἀρχαῖα χρόνια μέχρι τήν ἐποχή μας οἱ ἐξώγαμες σχέσεις μεταξύ τῶν δύο φύλων ὑπῆρξαν κοινός τόπος ἀνεξαρτήτως θρησκευματος ἢ δόγματος, στή δέ Καθολική Ἰσπανία οἱ Ὀρθόδοξοι ἐθεωροῦντο ὡς αἰρετικοί. Ἡ Χερόνιμα ντέ λὰς Κουέβας ἦταν τουλάχιστον τυπικά καθολική, ἀφοῦ ἔφερε τό θηλυκό ὄνομα τοῦ Ἀγίου Ἱερωνύμου, πού, ὅπως γνωρίζουμε, ὑπῆρξε ὁ θεμελιωτής τοῦ Χριστιανισμοῦ στή Δύση. Λέω «τυπικά» γιατί, ὅπως εἶπα παραπάνω, στήν πρώτην ἐβραίουπολιν τοῦ Τολεδού, Ἑβραῖοι πιά δέν ὑπῆρχαν καί πιθανόν νά ἦταν κόρη ἀπό Ἑβραῖο γονέα ἐκχριστιανισθέντα. Ἀλλά καί τό ἐπώνυμο «Κουέβας», πού σημαίνει ἰσπανικά σπηλιά, ὑπόγεια στοά, κελλάρι (ἰταλ. κάβα) δέν φαίνεται καθόλου ὡς ἐβραϊκό ἐπώνυμο⁴. Πάντως ἦταν Τολεδάνα. Σ' ἕνα ἐγγραφο τοῦ 1607, ὁ γιός τῆς Χερόνιμα ἀπό τόν Γκρέκο, Γιώργης - Μανουήλ Θεοτοκόπουλος, φέρεται ὡς κηδεμόνας τοῦ Μανουήλ ντέ Κουέβας, γιού τοῦ Τολεδάνου Χουάν ντέ Κουέβας καί τῆς Πετρολίνας ντέ Μαντρίδ⁵.

Πιθανώτατα νά πρόκειται γιά συγγενή τῆς Χερόνιμα. Ἐπόμενως κώλυμα ἀπό πλευρᾶς θρησκευματος δέν ὑπῆρχε, δέν παντρεύτηκαν ὅμως, αὐτό φαίνεται ἀπό τό Ἀρχεῖο Συμβολαιογραφικῶν Πρωτοκόλλων τοῦ Τολεδού, ὅπου κατὰ τή δήλωση τοῦ γεννηθέντος τό 1578 Γιώργου - Μανουήλ, ἡ Χερόνιμα, μητέρα του, γράφτηκε ὡς En Estado De Soltero, δηλαδή ὡς «ἀγαμος»⁶.

Τό γιατί δέν παντρεύτηκαν μπορεῖ νά ὀφείλεται σέ πολλούς καί ἀγνωστους λόγους, ἕνας μάλιστα ἱστορικός πιθανολόγησε ὅτι ἡ Χερόνιμα θά ἦταν ἤδη παντρεμένη μέ κάποιον ἄλλον καί ὅτι τό διαζυγίό τῆς θά ἦταν μεγάλο καί ἐπίπονο πρόβλημα. Αὐτό χωρίς καμιά τεκμηρίωση⁷.

Στό τρίτο ἐρώτημα:

Επειδή ἡ λέξη «ἀντιπάθεια» ἀνάγεται σέ προσωπικούς λόγους τοῦ ἀντιπαθόντος, δέν νομίζω ὅτι ταιριάζει νά τή χρησιμοποιήσουμε ὅταν δέν μᾶς ἀρέσει ἡ δουλειά ἐνός καλλιτέχνη, ὅπως συμβαίνει στήν προκειμένη περίπτωση. Ἐκτός ἀν μεσολαβήσουν καί προσωπικοί λόγοι, περιστατικά ὅμως τέτοια δέν φαίνονται πουθενά στά ἱστορικά τοῦ Γκρέκο καί στίς σχέσεις του μέ Φίλιππο 2ο. Ἐγκαταλείποντας ὁ Γκρέκο τή Βενετία, ὅπου εἶχε τό ἐργαστήρι τοῦ Τισιανού, πῆγε στή Ρώμη καί μετά στήν Ἰσπανία καί, φυσικά, στό Τολεδó, ὅπου σέ λίγα χιλιόμετρα ἀπόσταση βρίσκóταν ἡ ἔδρα τοῦ Φίλιππου, ἡ Μαδρίτη. Φάρος ἔλξεως καί ἐπαγγελματικῶν ἐπιτυχιῶν ἦταν τό γιγάντιο Ἑσκοριάλ τοῦ Βασιλιᾶ, τό γεγονός τῆς ἐποχῆς, σωρεῖα καλλιτεχνῶν καί δουλευτῶν βρίσκóταν ἐκεῖ κι ἄλλους πρόσμενε ὁ Φίλιππος, ἔχοντας παραγγεῖλει στόν Τισιανό, μέ τόν ὁποῖον συνεργαζόταν, νά τοῦ στείλει γιά δουλειά μερικούς μαθητές του. Χωρίς νά τόν κατονομάζει, ἡ ἀπάντηση Τισιανού στίς 2/2/1567 ἐγράφε ὅτι «τόν βοηθοῦσε στή δουλειά του ἕνας νεαρός μαθητής του μεγάλης ἀξίας⁸, συμφωνοῦν δέ οἱ ἱστορικοί ὅτι αὐτός ἦταν ὁ μετά δέκα χρόνια σταλμένος μαθητής τοῦ ἐπιφανοῦς πορτραίτιστα. Προηγήθηκαν ἀρκετοί πίνακες τοῦ Γκρέκο, μερικοί εἰδικά γιά τό Βασιλιᾶ ὅπως «Πορτραῖτο τοῦ Φιλίππου» (1580), ἔργα πού εἶχαν προκαλέσει αἵσθηση μεγάλη⁹. Μ' ὅλα αὐτά τ' ἀγαθὰ προηγουμένα καί ἄλλη πολύτιμη δουλειά του στή διακόσμηση τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Ἀγίου Δομίνγκου τοῦ Παλαιοῦ καί τῆς Μητροπόλης τοῦ Τολεδού ἀλλά καί μέ τήν συμπαράσταση Ὑψηλῶν Ἐκκλησιαστικῶν ἀρχόντων, τῶν ἀδελφῶν Λουῖ καί Διέγο ντέ Καστίλια (μέ τόν δεύτερο εἶχε γνωριμία ἀπό τή Ρώμη), τοῦ Μεγάλου Ἀρχιτέκτονα τοῦ Ἑσκοριάλ Χουάν ντέ Χερρέρα καί ἄλλων, ὁ Φίλιππος τοῦ ἔδωσε μιᾶ παραγγελία στίς 25/4/1580 νά ζωγραφίσει «Τό μαρτύριο τοῦ Ἀγίου Μαυρικίου καί τῆς Θηβαϊκῆς Λεγεώνας», προορισμένο γιά τό παρεκκλήσιο τοῦ ὁμώνυμου Ἀγίου στό μοναστήρι τοῦ Σάν Λορέντζο τοῦ Ἑσκοριάλ. Ὁ πίνακας ὅμως δέν ἄρесе στό Φίλιππο καί τούς ἀρμόδιους κληρικούς καί τόν ἀπέρριψαν, δηλαδή δέν τόν τοποθέτησαν στή θέση πού προοριζόταν, τόν κράτησαν, πληρῶσαν τήν ἀμοιβή στό Γκρέκο καί ἀργότερα τόν τοποθέτησαν στή Συνοδική Αἴθουσα τοῦ Ἑσκοριάλ (Capitular), ὅπου καί βρίσκεται¹⁰.

Βέβαια, ἡ ἀπόρριψη αὐτή δέν σήμαινε καί καταδίκη τοῦ ζωγράφου, πού ἀποκλείστηκε μέν ἀπό τό Μοναστήρι τοῦ Ἑσκοριάλ ἡ δουλειά του, ἀλλά συνέχισε νά δέχεται παραγγεῖλιες καί νά παράγει ἔργα γιά κληρικούς καί ἄλλους πληροφορημένους στά μυστικά τῆς τέχνης. Εἶναι χαρακτηριστικό ὅτι 18 χρόνια ἀργότερα ὁ Χοσέ ντέ Σιγκομέντσα, χρονικογράφος τοῦ Ἑσκοριάλ, ἐξηγώντας τήν μή εὐαρέσκεια τοῦ Φίλιππου γιά τόν πίνακα καί ἱστορώντας ὅτι πρόκειται περί ἔργου φτιαγμένου μέ «πολλή

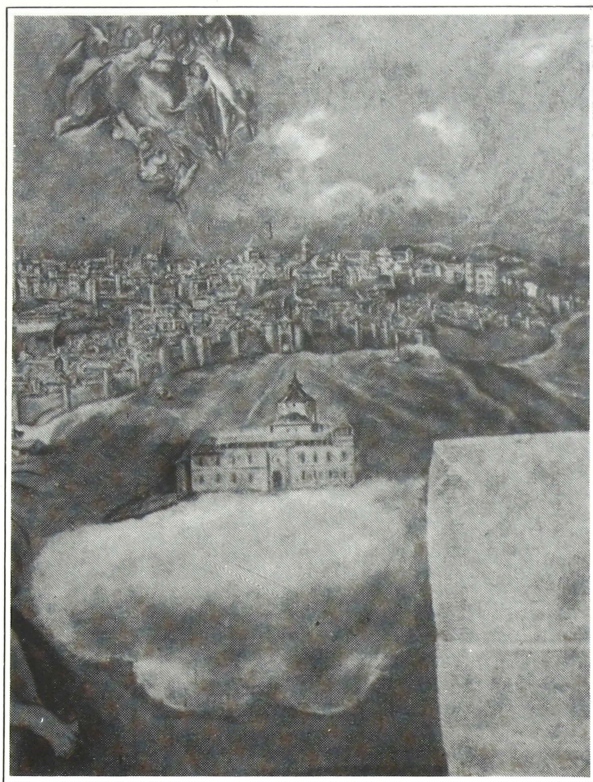
τέχνη», έγραφε: «...Μόνο τά έργα πού γίνονται μέ λογική και ταλέντο και πού έναρμονίζονται μέ όλων τίσ ψυχές, άρέσουν σέ όλους, ενώ τά άλλα άρέσουν μόνο σέ λίγους...». Κατά Σιγκουέντσα, δέν ήταν θρησκευτικός ό πίνακας και γι' αυτό δέν άρεσε στά βασιλιά και τήν 'Επιτροπή τών κληρικών¹¹.

Άς πούμε έδώ έπιτροχάδην ότι ό Μαυρίκιος και οι σύντροφοί του φορούν τήν κλασική πάνω από τό γόνατο βυζαντινή στολή, όπως συμβαίνει και στίς άπεικονίσεις τών άγιογράφων τής Κρήτης. Στά πρόσωπά τους κυλάει μία ύπερβατική, πέρα από τ' ανθρώπινο, γαλήνη και άταραξία, τίποτα δέν προμηνάει τό μελλούμενο μαρτύριο. Τά πόδια τους είναι γυμνά...

Στό τέταρτο έρώτημα

Εψαξα μά δέν βρήκα κατηγορία από τήν 'Ιερή 'Εξέταση για έλλειψη ακάνθινου στεφανιού στον 'Εσταυρωμένο. Στόν πίνακα «'Ο Χριστός επί του Σταυρού (Λούβρο) ύπάρχει ακάνθινο στεφάνι (έργο 1580). 'Επίσης και σ' άλλον 'Εσταυρωμένο του Γκρέκο (Πράδο), καθώς και σ' άλλον όπου ό 'Ιησούς κουβαλάει τό σταυρό (Πράδο). Προφανώς γίνεται σύγχυση μέ τόν πίνακα Esplolio, όπου ό 'Ιησούς βρίσκεται ακόμα μέ τό χιτώνα του, σύμφωνα δέ μέ τά Εύαγγέλια οι Ρωμαίοι στρατιώτες τοποθετούν τό ακάνθινο στεφάνι ακριβώς πρίν από τή σταύρωση¹². Ειδικά για τόν 'Εσπώλιο έγινε μία δίκη πολιτική πού τήν προκάλεσε ό Γκρέκο για νά πάρει τήν άμοιβή του από τούς κληρικούς πού του κάναν παζάρια στήν τιμή, τέτοιες δέ δίκες είχε πολλές και παιδεύτηκε συχνά. Για νά ρίξουν τήν άμοιβή του 'Εσπώλιο, του πρόβαλαν τήν ένσταση ότι είχε τό λάθος νά εμφανίζει τίσ τρεις Μαρίες έκεί δίπλα στά δρώμενα, ενώ τά Εύαγγέλια τίσ έχουν νά στέκονται μακριά. Τελικά, ό Γκρέκο, ύστερα από διενέξεις δύο έτών δέχτηκε νά πάρει μειωμένη τήν άμοιβή του, πρότεινε μάλιστα, άν ήθελαν, νά διαγράψει τίσ τρεις Μαρίες από τόν πίνακα, κι αυτό έπειδή φοβόταν μήπως επέμβει ή 'Ιερή 'Εξέταση μέ ποινικοποίηση του θέματος. Τό περιεργο είναι ότι σέ κάποια φάση αυτής τής δίκης και ένw στό 'Αρχείο τής Μητρόπολης του Τολέδου είχε σημειωθεί ότι «είχε έλθει στό Τολέδο για νά ζωγραφίσει τό "Άγιο Βήμα του Δομήνικου του Παλαιού", τόν ρώτησε τό Δικαστήριο, μεταξύ άλλων, ποίος ήταν ό σκοπός του έρχομού του στό Τολέδο. Συνετά και μέ θάρρος ό Γκρέκο άπάντησε ότι ή έρώτηση ήταν άσχετη μέ τήν κρινόμενη υπόθεση και δέν ήταν ύποχρεωμένος νά δώσει λογαριασμό για τό λόγο πού τόν έκανε νά έλθει στήν πόλη του Τολέδου¹³.

'Επίσης περίεργο είναι ότι τελικά τό 'Εκκλησιαστικό Συμβούλιο τής Μητρόπολης του Τολέδου δέν έκανε χρήση τής πρότασης του Γκρέκο για τήν εξάλειψη τών «άτελειών» του 'Εσπώλιο, κι έτσι οι τρεις Μαρίες έμειναν στή θέση τους, πρós δόξα του περίφημου αυτού έργου, πού βγαλμένο σέ 70 αντίγραφα από τό χέρι του Γκρέκο και άπ' τό εργαστήριό του, στόλισε μουσεία και ιδιωτικές συλλογές σ' όλο τόν κόσμο. "Ωστε, λοιπόν, δέν ύπάρχει έδώ καμία δίκη 'Ιεροεξεταστών πού πρέπει νά τονίσουμε, δέν ήταν δικαστήριο πολιτικό, αλλά δικαστήριο ποινικής δικαιοδοσίας. Σχετική είναι και ή κομπούζιο σχετικά μέ τά φτερά τών αγγέλων, δηλαδή τά δυσανάλογα μέ τά σώματα φτερά, πού ήταν μία άλλη συνειδητή ιδιορρυθμία του Γκρέκο. 'Ο Κώστας Ούράνης άφηγήθηκε ένα άνέκδοτο σχετικό. "Ότι δηλαδή ή 'Ι. 'Εξέταση τόν κάλεσε νά τόν δικάσει για τά μεγάλα φτερά και ότι τούς αποστόμωσε ό Γκρέκο καλώντας τους νά του βρούν έναν άγγελο για νά μετρήσει τίσ διαστάσεις τών φτερών του κ.λπ. Τό άνέκδοτο αυτό οι διάφοροι καλοθελητές τών έν-

"Αποψη του Toledo. (άπόσπασμα). Είναι ή μία από τίσ δύο πανοραμικές άπόψεις πού ζωγράφισε ό Γκρέκο.

τυπώσεων τό ξανασερβίρησαν ως «ϊστορικό γεγονός» σέ μερικούς πρόχειρους και χωρίς έρευνα έρανισμούς έτοιμου και άνεύθυνου ύλικού σέ εκδόσεις συλλογικών έργων (έγκυκλοπαίδειες, Συλλογές Μεγάλων Άνδρών και άλλα βιβλία άναφοράς). Π.χ. διαβάζw σέ κάποια τέτοια συλλογή και πληροφορούμαι ότι ή 'Ι. 'Εξέταση έξάπेलυσε κατά του Γκρέκο κατηγορία για έλλειψη ακάνθινου στεφάνου και του ζήτησαν νά τόν προσθέσει! Τελικά ό Γκρέκο άθωνέται¹⁵. Σ' ένα άλλο έργο, βιβλίο αυτό, γραμμένο λογοτεχνικά και συναισθηματικά, διάβασα ότι ό Γκρέκο δικάστηκε από τήν Ι.Ε. για τά μεγάλα φτερά τών αγγέλων και άθωώθηκε. Μάλιστα, ή συγγραφέας ύποστηρίζοντας τή θεωρία της ότι ό Γκρέκο ήταν άνεκαθεν και έμεινε Χριστιανός 'Ορθόδοξος πιστεύει ότι αυτό ήταν τό φταίξιμό του και γράφει: «'Αν ήταν δικός τους δέν θά του έκαναν πόλεμο». Θέλει νά πεί μέ τό «δικός τους»: Καθολικούς¹⁶! Κάπου άλλου έχw διαβάσει (αυτή τή στιγμή δέν μπορώ νά βρώ στοιχεία) για δίκες 'Ιεροεξεταστών κατά του Γκρέκο, π.χ. στήν παραπάνw δίκη του 'Εσπώλιο (άκ. στεφάνι) καθώς και για παραβάσεις του Γκρέκο ότι σέ μέρα νηστείας έφαγε κρέας, ότι συμβιόι παρανόμως μέ τή Χερόνιμα ντέ Λας Κουέβας κ.ά. Μήπως κανένας έρευνητής μπορεί νά βοηθήσει;

Στό πέμπτο έρώτημα

Για τό αίμα. Ναι, ό Γκρέκο ποτέ δέν έβαζε αίμα στους πίνακές του. Ούτε δάκρυα και κοπετούς. Κάθε καλλιτέχνης έχει όρισμένες εύαρέσκεις στήν έπιλογή τών θεμάτων και στήν παρουσίασή τους καθώς και όρισμέ-

νες απάρεσκειες θεμάτων και τρόπων και αυτό μπορεί να όφειλεται είτε σε στάση ψυχική είτε σε μεθόδευση εγκεφαλκή. Χωρίς να είμαι γκρεκολόγος ή τεχνοκρίτης, προσωπικά νομίζω ότι αντινατουραλίστας καθώς ήταν, ήθελε ο Γκρέκο να πνευματοποιήσει, να ξεπεράσει τον άνθρωπο πόντο, να τον εξαυλώσει, γι' αυτό δεν ζωγράφιζε αίμα. Πρέπει να μὴν ξεχάσουμε ότι ήταν ο τελευταίος των μανιεριστών του 16ου και 17ου αιώνων αν δεν κάνω λάθος, κυρίως της 'Ιταλίας. Αυτή η επιτήδευση του ύφους ανάμεσα 'Αναγέννησης και Μπαρόκ, με τις ιδιοτροπίες της, φτάνει στην παραδοξολογία, στα φανταστικά θέματα. Για την 'Ισπανία ο Μοράλες και ο Γκρέκο είναι τα άνθη του μανιερισμού που ετοιμάζεται να ξεψυχήσει... Μικρά κεφάλια, μεγάλα μάτια, έντονο βλέμμα που τρυπάει τα ούρανια, πανύψηλα σώματα, άπιθανες προεκτάσεις, τεράστια φτερά αγγέλων, γυμνών ή ντυμένων. Για φύλο των αγγέλων, δεν ξέρω ποιός ειδικός έθεσε τέτοιο «πρόβλημα» και με τό έρέθισμα ποιού πίνακα του Γκρέκο, ξέρω μόνον ότι οι άγγελοι είναι κατά τη Γραφή όντα πνευματικά¹⁷, δεν υπάρχουν δηλαδή άγγελοι κοί ή θηλυκοί. 'Η ζωγραφική του ύπακούει στο καλλιτεχνικό του και μόνο αισθητήριο και δεν χειραγωγείται από κανένα θρησκευτικό, φιλοσοφικό ή άλλο σεκταρισμό, είχε δε άρτια πνευματική και φιλοσοφική συγκρότηση, όπως φαίνεται από τη μαρτυρία του ζωγράφου και διανούμενου Φραγκίσκου ντέ Πατσέκο, πού τον συνάντησε στο Τολέδο στά 1611 και τον άποκαλεί «Μέγα Φιλόσοφο»¹⁸.

'Η θητεία του στη μελέτη φαίνεται και από τα συγγράμματα 'Ελλήνων κλασικών (27 τόμοι), Λατίνων και 'Ιταλών (67 τόμοι), 'Εκκλ. συγγραφέων, Παλαιάς και Νέας Γραφής κ.λπ. πού περιγράφονται στην 'Απογραφή της 12.4.1614 του γιού του.

Στό έκτο έρώτημα:

Είναι αλήθεια ότι σε άρκετους πίνακές του ο Γκρέκο έμφανίζει αυτό πού ο κ. Πετρόπουλος όνομάζει «χειρονομίες», δηλαδή στην άνοιχτή παλάμη του χεριού βρίσκονται ένωμένα τα δύο δάχτυλα ανάμεσα στο δείκτη και στο μικρό δάχτυλο, πού μένουν εκτός έπαφής, ένω, όπως ξέρουμε, αυτό είναι κάτι πού στο σύνθεσης άπλωμα της παλάμης δεν συμβαίνει. Αυτό τό παρατήρησε ο 'Εσπόλιο, ή 'Αντονία Βαλεντίν κι έδωσε την έξηγήση ότι πρόκειται «για μυστική ύπογραφή του Γκρέκο»¹⁹. Βλέπω από την έρευνα πού έκανα ότι ή διάταξη αυτή της παλάμης δεν υπάρχει στους πίνακες «Νέα μέ τη γούνα», «'Η άγνωστος», «'Ο άνθρωπος μέ τό βιβλίο», «'Ο λοχαγός Τζουλιάν Ρομέρο», «'Ο 'Άγιος Φραγκίσκος», «'Ο 'Άγιος Λουδοβίκος», «'Ο Εύαγγελισμός», «'Ο 'Άγιος 'Ιερώνυμος μέ ένδυμα Καρδινάλιου», «'Ο Χριστός στο σταυρό». Βλέπω, λοιπόν, τό φαινόμενο σάν γούστο και ιδιοτροπία του καλλιτέχνη σε συνδυασμό και μέ τα παραπάνω πού είπαμε για τό μανιερισμό του κ.λπ.²⁰.

Και κάτι άλλο: Στόν πίνακα του Γκρέκο όπου πορτραίτρεται ο ώραιος νέος (ο γιός του, όπως λένε) μέ παλέτα στο άριστερο και πινέλο στο δεξί χέρι, τό μικρό δάχτυλο καβαλάει άπιθανά τό διπλανό δάχτυλο!! 'Επομένως, δεν διακρίνω πουθενά καβαλιστικές ή άλλες μυστικές επιρρές και συνηήματα στο Γκρέκο, ειδικά δε, δεν βλέπω ή ένωση των δύο δαχτύλων να άποτελεί σύμβολο ή σημείο αναγνωρίσεως είτε κατά την ιουδαϊκή είτε κατά τη χριστιανική Kabbale,²¹ και τέλος, ο Γκρέκο, όπως φαίνεται από την άνυπαρξία καβαλιστικού συγγράμματος στη βιβλιοθήκη του, δεν είναι πιθανό να είχε άσχοληθεί μέ τον καβαλισμό.

'Η θρησκεία του Γκρέκο

Όναμφισβήτητα «Έλληνας από την Κάντια της Κρήτης και καθολικός εκ γενετής Γκρέκο μέ τό βαφτιστικό Ντομένικο (στά ιταλικά) και Ντομίνικο ή Ντομίνγκο (στά ισπανικά), έζησε τά μισά χρόνια της ζωής του στην 'Ιταλία και 'Ισπανία, γράφοντας πάντα στα έλληνικά τ' όνομά του χωρίς ποτέ να χρησιμοποιήσει τό αντίστοιχο «Κυριάκος» πού έχουν οι όρθόδοξοι. 'Εζησε και πέθανε καθολικός, τό ίδιο κι ο άδελφός του Μανουήλ ή Μανέας ή Μανούσος (βενετικής καταγωγής όνομα όπως γράφει ο Στεφ. Ξανθουδίδης²²). 'Αν ήταν όρθόδοξος θά λογιζόταν ως σχισματικός και ή 'Ιερή 'Εξέταση στερούσε στους σχισματικούς την ταφή. Σημάδι ότι μπορεί να ήταν γιός ή έγγονός (και αυτός και ο άδελφός του) από γονείς ή πάππους άλλου θρησκευματος ή δόγματος, δεν υπάρχει από πουθενά. 'Ο 'Ιωάννης Βελούδης, άκάματος... έρευνητής της ιστορίας της 'Ελληνικής όρθόδοξης παροικίας Βενετίας, δεν βρήκε τ' όνομά του στα έγγραφα του ναού και του 'Αρχείου της παροικίας. Ούτε και σε Κρητική 'Ορθόδοξη 'Ενωση έμφανίζεται. Αυτός κι ο άδελφός του ήσαν ένορίτες του 'Αγ. Θωμά του Τολέδου. Κατέφυγε σάν πιστός καθολικός για έπαγγελματική προστασία (όταν δεν τον πλήρωναν τά εκκλησιαστικά συμβούλια, στίς ανώτερες άρχές του κλήρου και στην 'Αγία 'Εδρα. Ουδέποτε παρουσίασε καμία θρησκευτική παρασπονδία ή άπιστία. Τά δύο άδέρφια, ο γιός του Γκρέκο, Γιώργης - Μανουήλ, οι δύο γυναίκες πού παντρεύτηκε ('Αλφόνσα ντέ λος Μοράλες και Γκρεγκόρια ντέ Γκουζμάν από καθολικές οικογένειες) και τά παιδιά τους, θάφτηκαν μετά τό θάνατό τους κατά τό καθολικό τυπικό σε καθολικά νεκροταφεία.

'Ο Γκρέκο και ή οικογένειά του υπήρξαν πολύ τυπικοί και θρησκοί στα τελετουργικά τους καθήκοντα κατά τό καθολικό τυπικό και ιδιαίτερα του γιού πρός τον πατέρα του και την άποβίωσασα πρώτη σύζυγό του μέ μνημόσυνα και άφιερώματα για την άνάπαυση της ψυχής τους, ο δε γιός τους Γαβριήλ σε ηλικία 18 χρόνων επέλεξε τό μοναχικό βίο στο Μοναστήρι 'Αγ. Αυγουστίνου, στο ό πού και άφιέρωσε ο πατέρας του Γιώργης Μανουήλ υπέρ της «'Αγίας 'Εβδομάδος»²³. Στίς 31.3.1614 μέ την έντολή του Γκρέκο και τη φροντίδα του γιού του συντάσσεται ή τελευταία του θέληση μέ την παρουσία και των Κρητικών φίλων του Κων/νου Φωκά και Διογένη Παραμουλή ή Παραμουλιού, ως μαρτύρων. 'Εκεί μέσα ο Γκρέκο εκφράζει τη συνήθη όμολογία πίστεως στην 'Αγία Μητέρα 'Εκκλησία της Ρώμης και την 'Αγιωτάτη Τριάδα και τά ακόλουθα: «Βεβαιώνω ότι έζησα και πεθαίνω σάν καλός, πιστός και Καθολικός Χριστιανός»²⁴.

Σέ έφτά μέρες (7.4.1614) πέθανε, την κηδεία του ακολουθήσαν οι ιερείς 'Αγ. Θωμά μέλη φιλανθρωπικών άδελφοτήτων και πολλοί φίλοι και ένταφιάστηκε κάτω από το δάπεδο της 'Εκκλησίας του 'Αγ. Δομηνίκου του Παλαιού, όπως φαίνεται από τό Βιβλίο Πράξεων Ταφής έτών 1601 - 1614 του 'Αγ. Θωμά φύλλ. 332, όπου σημειώνεται ότι μετέλαβε των άχράντων μυστηρίων «και άφησε κερία για την κηδεία του» ('Ανακάλυψη του Φοραντάνα Καστάν στα 1876). 'Ο τάφος μέ συμβόλαιο από τίς 26.8.1612 είχε παραχωρηθεί στο Γκρέκο και τό γιό του γι' αυτούς και για την οικογένειά τους και τούς άπογόνους των στο διηνεκές, μέ τον όρο να φτιάξουν πάνω κι ένα είκονοστάσι. 'Υστερα από πέντε περίπου χρόνια, έξαιτίας μιάς διαφοράς μεταξύ του Γιώργη - Μανουήλ και των παραχωρητών πάνω σε κάποιο άρχιτεκτονικό έργο του (Μνημείο της 'Αγίας 'Εβδομάδος), οι παραχωρητές άκύρωσαν τό συμβόλαιο του ταφικού παραχωρητηρίου

κι ὁ Γιώργης - Μανουήλ) ἀναγκάστηκε στίς 18.2.1619 ν' ἀγοράσει ἄλλο τάφο στό Σάν Τορκουάτο²⁵. Ἐδῶ ὁ Γιώργης -Μανουήλ ἔστησε ἓνα βωμό μέσα στήν ἐκκλησία καί ἔθαψε στά 1629 τή δεύτερη γυναίκα του, πιθανολογεῖται δέ ὅτι στό νέο τάφο μεταφέρθηκαν καί τά λείψανα τῶν ἄλλων μελῶν τῆς οἰκογενείας, ἀλλά ἡ ἐκκλησία τοῦ Σάν Τορκουάτο πολλά χρόνια ἀργότερα καταστράφηκε καί ἡ ἔλλειψη στοιχείων δέν ἐπέτρεψε τήν ἐξακρίβωση ἐάν καί τά λείψανα τοῦ Γκρέκο μεταφέρθηκαν ἀπό τόν πρῶτο στόν δεύτερο αὐτό τάφο ἢ παρέμειναν ἐκεῖ πού ἦταν. Πιθανολογεῖται τό πρῶτο, κι αὐτό γιατί μέχρι τοῦ θανάτου στά 1631 τοῦ γιοῦ τοῦ Γκρέκο καί μετά τήν ἀνατροπή τῆς συμφωνίας του μέ τούς μοναχοῦς τοῦ 'Αγ. Δομηνίκου (Δομίνγκου) μεσολάβησε ἀρκετός χρόνος καί εἶχε εὐχέρεια νά πραγματοποιήσει τή μεταφορά τῶν λειψάνων τοῦ πατέρα του στό νέο οἰκογενειακό τάφο²⁶.

Ἔτσι, ἀπάντηση σίγουρη σ' αὐτό τό πρόβλημα δέν ὑπάρχει ἀκόμα, μιά καί ἡ ἔρευνα δέν ἔχει φτάσει «ἐπί τόν τύπον τῶν ἡλων». Πάντως δέν μπορῶ νά καταλάβω πῶς καί ἀπό ποιόν βγήκε ἡ εἶδηση καί πρωτογράφηκε ὅτι «πέταξαν τό λείψανο τοῦ Γκρέκο ἀπό τό μοναστήρι ὅπου ἦταν θαμένο». Κι αὐτό εἶναι ἀρμόδιος νά μᾶς τό πει ὁ ἀρθρογράφος τοῦ ἀρθρου, μέ τό ὁποῖο ἀσχοληθήκαμε, μέ τήν ἐλπίδα ὅτι θά ἐπανεέλθει σ' αὐτό καί τά ἄλλα κρίσιμα θέματα, ἰδίως τό περί τῆς θρησκείας τοῦ Γκρέκο, πού νομίζω ὅτι ὁ καθολικισμός του, σύμφωνα μέ τά παραπάνω στοιχεῖα, εἶναι ἐξ ὑπαρχῆς δεδομένος. Δέν εἶναι δυνατόν μέ στοιχεῖα ὑποθετικά νά θεμελιωθεῖ ἡ ἀποψη μερικῶν ὅτι πρόκειται περί ὀρθοδόξου πού ἔγινε καθολικός ἢ ἀκόμη καί περί ἐκχριστιανισθέντος Ἑβραίου (θέσεις Μωρίς Μπαρρές, Λουί Ἀρακουισταίν, Οὐγκο Κέρερ, κ.ά.). Ὅσο γιά τό Μάξ Νορντάου, δέν ξέρω ν' ἀσχολήθω μέ τόν Γκρέκο. Ἡ κόρη του ΜΑΞΑ Νορντάου, ζωγράφος, (νομίζω σέ ἀρθρο της στό Λονδίνο στά 1953) μέ τόν Γκρέκο καί ὑποστήριξε ὅτι εἶναι ἐβραϊκῆς καταγωγῆς, χωρίς ὅμως ἀποδεικτικά στοιχεῖα.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Judaica Ἱερουσαλήμ, ἐκδ. 1978, τ.3, στήλες 387 καί 1243.
2. Ὁ.π. τ.8, στήλες 1368, 1381 καί 1382.
3. Manuel Cossio, *Lo Que No Se Sabe De La Vida Del Greco*, Madrid, 1914, σ. 48, 49, 93 ἐπ. — Francesco De Borja Y Fernandez De San Roman, *El Greco En Toledo O Nuevas Investigaciones Acerca De La Vida Y Obras De Dominico Theotocopuli*, Madrid, 1910, σ. 93 ἐπ. 100 - 101, 108 - 109 — Πρεβελάκης Παντελῆς, *Τά βιογραφικά*, Ἀθήνα, 1942, σ. 109 -115.
4. Ὁ.π. τ. 1, Index.
5. San Roman ὁ.π., *De La Vida Del Greco*, σ. 5 — Emilio Villar, *El Greco En Espana*, Madrid, 1927, σ.10.
6. Ἀναφορά Ρεβ. Μαυρομιχάλη, Ὁ Γκρέκο καί τό Τολέδο, Ἀθήνα 1975, σ. 140. San Roman ὁ.π., 1910, σ. 20 - 21 καί 1927, ὁ.π., σ. 31.
7. F. Willumsen, *La Jeunesse Du Peintre El greco*, Paris, 1927.
8. Cossio, ὁ.π. σ. 55.
9. Raul Lefort, *Histoire Des Peintres*, Paris, 1893, σ. 8.
10. Hannah Lynch, "Toledo, The Story of an Old Capital", London 1898, μετάφρ. Κίμ. Μιχαηλίδη στό περ. «Παναθήναια» τεύχος 15.6.1903, σ. 518 — Πρεβελάκης ὁ.π., σ. 65.
11. Willumsen, ὁ.π. σ. 582 — Πρεβελάκης, ὁ.π. σ. 68, ἀναφέρονται στό χρονικό τοῦ Χοσέ Σιγκουέντσα σελ. 17.
12. Ματθ. 27, 29 Μάρκ. 15,17. Προηγείται ὁ γνωστός «Διαμερισμός τῶν ἱματίων».
13. Ἀναφορά Zarco Del Valle, *Documentos Ineditos Para La Historia De Las Bellas Artes en Espana*, ἀπό *Colection De Documentos Ineditos*, t. IV. (1870), σ. 604 - 605. Πάντως στό δικαστήριο καί ὁ μάρτυρας Ντιέγκο ντέ Ὁρτένσε βεβαιώνει ὡς γνωστό στό Τολέδο ὅτι ἡ παραγγελία τῶν πινάκων τοῦ Σάντο Ντομίνγκο ὑπῆρξε ἡ συμπτωματική ἀφορμή γιά νά ἐρθεῖ ὁ Γκρέκο στήν Ἰσπανία — Σάν Ρομάν ὁ.π., 1910, σ. 27.
14. Ἐφ. Ἑλευθέριον Βῆμα, 1.8.1931 καί «Ἰσπανία» ἐκδ. ἄ, 1954.
15. Γίγαντες τοῦ πνεύματος, τ.2, 1968, ἐκδ. Μιχ. Σταφυλᾶ, σ. 67 - 90. Αὐτά γύρω ἀπό τόν ESPOLIO.

Τό ἀτελιέ τοῦ Ζωγράφου στό σπίτι του, στό Τολέδο

16. Ρεβ. Μαυρομιχάλη, ὁ.π., σ. 125.
17. Ματθ. 22, 30.
18. *El Arte De La Pintura*, Σεβίλλη, 1649.
19. Dominico Theotocopoulos, London, 1954, σ. 113.
20. Ὁ καθηγητής Μαν. Χατζηδάκης, πού ρώτησα σχετικά μέ τηλεφώνημά μου στίς 19.10.1983, μέ πληροφόρησε ὅτι αὐτό δέν ἔχει βυζαντινὴ προέλευση καί ὅτι ὁ Γκρέκο θέλησε μ' αὐτό νά δώσει κομψότητα στό χέρι.
21. E. Muller, *Histoire De La Mystique Juive*, μετ. M. Davy, Paris, 1950.
22. Περ. Ἀθηνᾶ, τ. 38 (1926) σ. 131 - 135.
23. Ant. Campo, *El Divino Greco*, Madrid, 1974, σ. 25 - 26 — San Roman, ὁ.π. 1910 σ. 203 - 209 — Ρεβ. Μαυρομιχάλη ὁ.π., σ. 111 - 139, ὑποστηρίζει τήν ἀνέκδοτην ὀρθοδόξη Γκρ. χωρίς ἀποδεικτικά στοιχεῖα, θετικά ἢ ἀρνητικά, πρὸς ἀντίκρουση ἀντιθέτων ἀπόψεων — Κ. Καλοκύρης, Θεοτοκόπουλος ὁ Γκρέκο, Ἀθήνα 1964 σ. 21 γράφει ὅτι ἀπό πούθεν δέν βγαίνει προῦπαρξη ὀρθοδόξιας.
24. San Roman, ὁ.π., 1910, σ. 185, 189 — Cossio, ὁ.π., 1914, σ. 77.
25. San Roman, ὁ.π., 1910, σ. 113, 179, 183 — Τοῦ ἴδιου: *El Sepulcro De Los Theotocopouli En San Torquato De Toledo* στό *Archivo De Investigaciones Historicas*, Madrid, 1912, σ. 5 - 31.
26. San Roman, ὁ.π. 1910, σ. 212 καί 181.

Οἱ Ἑβραῖοι καί ἡ ὀργάνωση

«ΟΡΘΟΔΟΞΟΣ ΤΥΠΟΣ»

Από ἐτῶν κυκλοφοροῦν διάφορα φυλλάδια πού προ-
σπαθοῦν — χωρίς ἐπιτυχία — νά συνταυτίσουν τήν
αἵρεση τῶν «Μαρτύρων τοῦ Ἰεχωβά» μέ τήν Ἰουδαϊ-
κή θρησκεία ἢ τόν Σιωνισμό. Τά φυλλάδια αὐτά προέρχον-
ται ἀπό παραεκκλησιαστικές θρησκευτικές ὁργανώσεις
(κυρίως ἀπό μία πού δρᾷ μέ διαφορετικές ὀνομασίες). Ἡ
ἐπίσημη Ἑλληνική Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία, ἔχοντας συναί-
σθηση τῆς θρησκευτικῆς πραγματικότητος καί τῶν δογ-
ματικῶν ἀληθειῶν, δέν ἀσπάζεται αὐτό τόν ἐξωπραγματι-
κό μύθο, ἀλλά δραστηριοποιεῖται στήν ἀντιμετώπιση τοῦ
Χιλιασμοῦ μέ τά δικά της ἐπιχειρήματα. (Πρόσφατο παρά-
δειγμα τό ἄρθρο «Πόσο ἐπικίνδυνοι εἶναι οἱ Χιλιαστές»
στή «Φωνή τοῦ Κυρίου», ἀρ. φ. 48, 25 Νοεμβρίου 1984).

Μεταξύ αὐτῶν τῶν ἀντισημιτικῶν φυλλαδίων εἶναι καί ἐ-
κεῖνο τοῦ Ἀρχ. Χ. Βασιλόπουλου, μέ τόν πομπώδη ὅσο καί
ἐξωφρενικό τίτλο «Ἐξω οἱ Ἰεχωβάδες, εἶναι πολιτική ὁρ-
γάνωση τῶν Ἑβραίων» (Ἔκδοση «Ὀρθόδοξος Τύπος»).

Στό φυλλάδιο αὐτό ὁ συγγραφέας τοῦ θεωρεῖ σάν ἀπο-
δεδειγμένα θέσφατα τά ὅσα φαντάζεται ἡ ἀρέσκειται νά ὑ-
ποστηρίζει (βάσει τῆς ἀρχῆς ὅτι **ἀφοῦ αὐτός ἔτσι θεωρεῖ
τά πράγματα, ἔτσι καί πρέπει νά εἶναι (!)**, ὁπότε οἱ σκέψεις
ἡ οἱ πόθοι του μεταβάλλονται μέ τό ἔτσι θέλω σέ πραγμα-
τικά «γεγονότα»), ὑπάρχουν καί συνθήματα (ὅπως «Ἐξω
ἀπό τή γῆ μας τό ἐβραϊκό φίδι»... «πίσω ἀπό τή μεγάλη συμ-
φορά τῆς μαρτυρικῆς Κύπρου μας κρύβεται ὁ σκοτεινός ἐ-
βραϊσμός») πού εἶναι καί νομικῶς ἀκόμη κολάσιμα.

Ὅπως κατ' ἐπανάληψιν ἔχει δοθεῖ ἡ εὐκαιρία στό Κεν-
τρικό Ἰσραηλιτικό Συμβούλιο Ἑλλάδος (ΚΙΣ) νά διευκρί-
νῇ, δέν μᾶς ενδιαφέρει καί δέν μᾶς ἀφορᾷ ἡ ὁποία πο-
λεμική κατά τῶν «Μαρτύρων τοῦ Ἰεχωβά». Ὁ καθένας
μπορεῖ καί πρέπει νά ὑποστηρίζει τή θρησκεία του. Ὅχι ὁ-
μως αὐτό νά γίνεται μέ συκοφαντίες καί διαβολές κατά
τῶν πιστῶν ἄλλων θρησκειῶν!... Οἱ Χιλιαστές, ὅπως εἶναι
παγκοσμίως γνωστό καί παραδεκτό, δέν ἔχουν καμιά ἀπο-
λύτως σχέση οὔτε μέ τόν Ἰουδαϊσμό, οὔτε μέ τό Σιωνισμό.
Μόνο στήν Ἑλλάδα μερικοί, γιά τούς δικούς τους σκο-
πούς, ὑποστηρίζουν αὐτή τήν ἡλελημένη συκοφαντία.

Ὅπως πρόσφατα γράφει καί ὁ κ. Ι.Μ. Χατζηφώτης, σύμ-
βουλος Τύπου τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀθηνῶν, «ὁ ἰδρυτής
τῆς Βιβλικῆς καί Φυλλαδικῆς Ἑταιρείας «Σκοπιά» Τσάρλς
Ταζή Ράσελ (1852 - 1916) ἀνῆκε στήν αἵρεση τῶν ἀντβεντι-
στῶν καί ὁ διάδοχός του στήν προεδρία τῆς Ἑταιρείας
Τζόζεφ Φράνκλιν Ράδεφορντ (1869 - 1914) στήν αἵρεση
τῶν βαπτιστῶν». (Περιοδικό «Ἱστορία», Νοέμβριος 1984).
Καί οἱ ἴδιοι ὅμως, οἱ Χιλιαστές ἀναφέρουν κατηγορηματι-
κά:

«Οἱ Μάρτυρες τοῦ Ἰεχωβά τονίζουν ἐπίσης μέ τόν πιό ἐντονο
καί κατηγορηματικό τρόπο ὅτι ὡς Χριστιανοί ἀφιερωμένοι στόν
Θεό καί Πατέρα διά τοῦ Λυτρωτοῦ καί Σωτήρος Ἰησοῦ Χριστοῦ,
δέν ἔχουν καμιά ἀπολύτως σχέση μέ τούς ἀνευ Χριστοῦ Ἰου-
δαίους ἢ Ἰουδαϊζόντας ἢ Σιωνιστάς ἢ ἄλλους θρησκευτικούς,
πολιτικούς ἢ κοινωνικούς ὁμίλους. Εἶναι μόνον Χριστιανοί καί ἡ

θρησκεία τήν ὁποίαν πρεσβεύουν εἶναι ἡ Χριστιανική θρησκεία
καί αὐτήν ἀποδέχονται καί ὁμολογοῦν ὡς τή μόνη ὁδὸ τῆς ἐν
Χριστῷ σωτηρίας. Ἀντίθετες ἀπόψεις πού ἐπιδιώκουν νά πα-
ρουσιάσουν τούς Μάρτυρες τοῦ Ἰεχωβά ὅτι ἔχουν πολιτικές ἐ-
πιδιώξεις καί μάλιστα κοσμοκρατορικές, ἐάν δέν εἶναι ἀφελεῖς
ἐπινοήσεις ἀλληγορητικῶν μισαλλοδόξων ἀνθρώπων, εἶναι
πάντως καθολοκληρίαν ψευδεῖς καί κακόβουλοι καί δέν ἔχουν
καμιά ἀπολύτως σχέση μέ τήν κρυσταλλίνης διαυγείας καί κα-
θαρότητος Χριστιανική θέσιν πού ἔχουν στόν κόσμο οἱ διάκονοι
τοῦ Εὐαγγελίου τοῦ Χριστοῦ, οἱ Χριστιανοί Μάρτυρες τοῦ Ἰεχω-
βά».

(Περιοδικό «Σκοπιά», 1973, σελ. 15)

Αὐτά ὅλα ὁ ΚΙΣ τά ἔχει φέρεи στήν ἐπιφάνεια ἀπό χρό-
νια. Δέν παραλείπει μάλιστα καμιά εὐκαιρία γιά νά τά ἐπα-
ναλάβει πρὸς ὅλες τίς κατευθύνσεις καί σ' ὅλους τούς τό-
πους.

Ἐπειδὴ, λοιπόν, τό φυλλάδιο τοῦ Αρχ. Βασιλόπουλου,
μέ τὰ ἄκριτα ἀντισημιτικά συνθήματα πού προτρέπουν σέ
διωγμούς κατὰ τῶν Ἑβραίων (διωγμούς πού τόσο τούς
πλήρως ἡ ἀνθρωπότητα καί στό παρελθόν ἀλλά καί πρό-
σφατα) ἐξακολουθεῖ νά κυκλοφορεῖ καί νά δηλητηριάζει
τίς ψυχές ἀνυποψίαστων κι ἀθῶων ἀνθρώπων, τό ΚΙΣ ζή-
τησε ἀπὸ τήν ὀργάνωση «Ὀρθόδοξος Τύπος» νά τό ἀπο-
σύρει ἀπὸ τήν κυκλοφορία.

*

«Ἡ ὀργάνωση «Ὀρθόδοξος Τύπος», μέ ἐξώδικη ἀπάν-
τηση πού ὑπογράφει ὁ πληρεξούσιος δικηγόρος τῆς κ.
Ἀθ. Σακαρέλλος, γνώρισε στό ΚΙΣ ὅσα ἀκολοθοῦν. Καί ἡ
ἀπάντηση αὐτή περιέχει ἀντισημιτικές νύξεις, ὅπως ἐπί-
σης, κατὰ τό γνωστό σύστημα, ἀποφαίνεται μέ κατηγορη-
ματικότητα γιά τή δολοφονία τοῦ μοναχοῦ Φιλομένου
Χασάπη «ἀπό μεμονωμένους Ἑβραίους πολίτες», ὅπως
γράφει. Ὁ «Ὀρθόδοξος Τύπος» δηλαδή ἐγίνε ἀνακριτής,
εἰσαγγελέας καί δικαστής κι ἐβγαλε τήν τελεσίδικη ἀπό-
φαση γιά τὸ ποιοὶ δολοφόνησαν τόν μοναχὸ Φιλομένο.
Ἐκεῖνο πού ἀπέτυχαν νά ἐντοπίσουν οἱ ἀνακριτικές ἀρ-
χές τοῦ Ἰσραήλ καί τό ἴδιο τό Χριστιανικὸ Πατριαρχεῖο
τῶν Ἱεροσολύμων, τό βρῆκε (κι ἐξέδωσε μάλιστα καί κα-
ταδικαστική ἀπόφαση!) ὁ «Ὀρθόδοξος Τύπος» ἀπὸ τήν
πλατεία Κάνιγγος τῶν Ἀθηνῶν. Ἀγία ἀθωότητα, ἀλλά κι
ἀστείότητα ἡ μήπως ἐνσυνείδητη ἀντισημιτικὴ προπαγάν-
δα;

Ἐκεῖνο, πάντως, πού σημειώνουμε στήν ἀπάντηση τῆς
ὀργανώσεως «Ὀρθόδοξος Τύπος» εἶναι ὅτι:

1. Παραδέχεται τήν ἀναγκαιότητα ἀναδιατυπώσεως
τῶν σχετικῶν ἀπόψεων σέ περίπτωσιν τυχόν ἐπανεκδόσε-
ως τοῦ φυλλαδίου, καί
2. Τήν κατηγορηματικὴ διαβεβαίωση ὅτι τό ἐπιλήψιμο
αὐτό φυλλάδιο «δέν κυκλοφορεῖ πλέον διότι ἔχει ἐξαν-
τληθεῖ πρό ὀκταετίας».

Αὐτά τὰ δύο σημεία, τό ΚΙΣ εἶναι ἀποφασισμένο νά τά
παρακολουθεῖ μέ κάθε νόμιμο μέσο.

* Τό κείμενο τῆς ἀπαντήσεως:

«Εἰς ἀπάντησιν τοῦ ἀπὸ 8.11.84 καί κοινοποιηθέντος ἡ-
μῖν τῆν 15.11.84 ὑμετέρου Ἐξωδίκου, ἔχομεν τήν τιμὴν νά
σᾶς πληροφορήσωμεν ὅτι τό μνημονευόμενον φυλλάδιον
«Ἐξω οἱ Ἰεχωβάδες...» ἔργον τοῦ ἐπειρημένου ἀρχιμ. Χα-
ραλάμπους Βασιλοπούλου, δέν κυκλοφορεῖ πλέον, διότι
ἔχει ἐξαντληθεῖ πρό ὀκταετίας. Εἰς περίπτωσιν τυχόν ἐ-
πανεκδόσεώς του καί ἐπειδὴ δέν εὐρίσκεται ἐν ζωῇ ὁ συγ-
γραφεὺς του, θά ἐξετάσωμεν τό περιεχόμενον του, διὰ νά
ἴδωμεν ἐάν τοῦτο ἐμπίπτει ἢ ὄχι εἰς ἀπαγορευτικὰς δια-
τάξεις τῆς ἰσχυροῦς νομοθεσίας τῆς Ἑλλάδος.

Προσέτι διαβεβαιούμεν ὅτι δέν θέλομε νά θίξουμε κα-
νέναν λαόν, ἰδιαιτέρως τὸν ἐβραϊκόν, ὁποῖος ἄλλωστε
δέν μπορεῖ νά εὐθύνεται διὰ μεμονωμένας ἐνεργείας πο-
λιτῶν του, ὅπως διὰ τήν συγγεράν δολοφονίαν τοῦ μάρτυ-
ρος ἀρχιμ. Φιλομένου Χασάπη ἢ ἄλλων σιωνιστικῶν ἐνε-
ργειῶν».

«Έλληνοεβραία»

ΤΗΣ ΒΙΚΤΩΡΙΑΣ ΝΤΑΓΚΟΥΝΑΚΗ

Μιά έφημερίδα, πού περηφανεύεται νά «ἀποκαλύπτει» σκάνδαλα, ἔγραψε ἕνα σχόλιο γιά τή Μαρία Ρεζάν. Ὅχι. Δέν πρόκειται νά μιλήσω γιά τή Μαρία. Στό σχόλιο θά σταθῶ. Κι ὄχι σ' ὄλο. Διότι τά «ἀπόκρυφα» πού φέρνει στό φῶς, δέν τά γνωρίζω καί δέν μπορῶ νά πάρω θέση. Σέ μιά λέξη μόνον θά μείνω. Σέ μιά λέξη, πού μέ τρώμαξε...

Ἐγραφε ἡ έφημερίδα: «Ἡ γνωστή ΕΛΛΗΝΟΕΒΡΑΙΑ δημοσιογράφος». Ἔτσι τό ἔγραφε. Μέ κεφαλαῖα. Μέ ἐπισήμανση. Μέ νόημα. Σάν νά μᾶς παρουσιάζει τό μεγάλο «μυστικό». Τό «κλειδί» τῆς ὑπόθεσης. Τήν αἰτία τῆς «συνωμοσίας» τῆς Μαρίας.

Ἐλληνοεβραία... Μέ τό ἴδιο πνεῦμα, σάν νά λέμε «φόνισσα», «πρακτόρισα», «ἐπικίνδυνη», τέλος πάντων Ἐλληνοεβραία... Σάν νά πρόκειται γιά βρισιά... Σάν νά ἔπρεπε νά ντρέπεται κανεῖς γι' αὐτό. Νά ντρέπεται γιά τό θρησκευτικό του «πιστεύω»... Στό ἔτος 2.000...

Γι' αὐτό τρώμαξα. Γιατί θυμήθηκα τό αἷμα πού ἔχει χυθεῖ ἀπό τέτοιους διαχωρισμούς καί συνάμα τέτοιες ὁμαδοποιήσεις: Αὐτός εἶναι Γερμανός. Καί οἱ Γερμανοί ΚΑΠΟΤΕ ἤθελαν νά κυριεύσουν τόν κόσμο. Ἀπομονώστε τον. Αὐτός εἶναι Νέγρος. Καί οἱ Νέγροι ἔχουν ἄλλο χρῶμα δέρματος ἀπό τό δικό μας. Σκοτώστε τον. Αὐτός εἶναι Ἰσραηλῆτης. Καί τό Ἰσραήλ πολεμᾷ τούς Παλαιστίνιους. Κυνηγῆστε τον. Αὐτός εἶναι Θεσσαλονικιός. Καί κάποτε, ἕνας Θεσσαλονικιός μᾶς φέρεθηκε ἄσχημα. Ἄρα κι αὐτός εἶναι κακός. Ὅλοι οἱ Κρητικοί εἶναι ἐκδικητικοί. Ὅλοι οἱ Λευκαδίτες τρελλοί. Ὅλοι οἱ... Ὅλοι οἱ...

Ἐλληνοεβραία... Γι' αὐτό τρώμαξα. Γιατί θυμήθηκα πῶς τοῦτο τό δεύτερο συνθετικό τῆς λέξης, στάθηκε ἀφορμή νά δολοφονηθοῦν 6.000.000 ἄνθρωποι. Καί ἡ ντροπή, ἀκόμη μᾶς κυνηγᾷ.

Ἐλληνοεβραία... Γι' αὐτό τρώμαξα. Γιατί, ὅσο κι ἂν ἔψαξα, δέν κατάφερα νά βρῶ τό τρομερό «μυστικό» πού κρύβεται πίσω ἀπ' αὐτή τή λέξη. Ἐλληνοεβραία. Καί λοιπόν; Τί σημαίνει αὐτό; Ἀν οἱ Ἑβραῖοι κάποιοι — κάποιοι Ἑβραῖοι — ἔκαναν ἕνα λάθος, σημαίνει ὅτι ἐπυθύνονται ὅλοι οἱ Ἑβραῖοι σέ κάθε γωνιά τῆς Γῆς; Ἀν ἕνας Ἑβραῖος, εἶναι «πράκτορας», κακός, ἡ κεφαλαιοκράτης, ἡ δεξιὸν (ἂν τό θεωρήσουμε κι αὐτό κακό), ση-

μαίνει ὅτι ὅλοι παντοῦ εἶναι τό ἴδιο; Κι ἄλλωστε μοναχά αὐτοὶ κάνουν κακό; Κανεῖς ἄλλος, κανένας λαός, κανένα σύστημα, καμιὰ κυβέρνηση, κανεῖς, ἀπ' τὰ δισηκατομμύρια τῶν ἀνθρώπων δέν μᾶς ἐνοχλεῖ καί σπεύδουμε νά μιλάμε συνέχεια γιά τούς Ἑβραίους; Ἔτσι. Μέ περιφρόνηση καί «ρετςινιά»; «Αὐτός εἶναι Ἑβραῖος...».

Ἐλληνοεβραία... Γι' αὐτό τρώμαξα. Γιατί θυμήθηκα τούς ἀγκυλωτούς σταυρούς πού ἔχουν ζωγραφίσει κάποιοι στίς γωνιές καί στούς δρόμους. Γιατί θυμήθηκα κάποιες «παράξενες» προκηρύξεις πού κυκλοφοροῦν ἀπό πόρτα καί μᾶς προτρέπουν νά... σκοτώσουμε τούς Ἑβραίους. Γι' αὐτό τρώμαξα. Γιατί — στό ὄνομα τοῦ Θεοῦ — φτάνει πιά τό μίσος, ἡ διαστροφή, τό ὁμαδικό ἀνάθεμα σέ λαούς καί πίστεις. Φτάνει πιά νά πατάμε στά ἴδια λάθη. Φτάνει πιά, νά στρώνουμε «κόκκινο χαλί» γιά τήν ὑποδοχή τῶν ὁπιοῦν ἐπίδοξων... «Χίτλερ».

Ἐλληνοεβραία... Τρώμαξα γιατί, μέ τοῦτα καί μέ τ' ἄλλα, εἶναι ἀλήθεια πῶς πολλοὶ Ἑβραῖοι φοβοῦνται, ναι, ἀκόμη φοβοῦνται, νά ποῦν ὅτι εἶναι Ἑβραῖοι. Σήμε-ρα. Στίς μέρες μας. Στό ἔτος 2000...

Ἐλληνοεβραία. Γι' αὐτό τρώμαξα. Διότι, ὅταν τίς προάλλες, μιά ὁμάδα φασιστῶν πῆγε μόνη τῆς νά γιορτάσει τήν ἐπέτειο τοῦ Μακρυγιάννη, μέ μπότες, πέτσινο καί χιτλερικούς χαιρετισμούς, ὅταν φώναξαν τὰ συνθήματα: «Ἑβραῖοι γουρούνια θά γίνονται σαπούνια», ἔπεσαν ὅλες οἱ... σοσιαλιστικές έφημερίδες νά τούς φᾶνε. Τούς τά ἔσουραν καί ΠΟΛΥ ΚΑΛΑ ΕΚΑΝΑΝ. Ὁμως, τώρα μιά... σοσιαλιστική, ἐπίσης, έφημερίδα, κρατᾷ τήν ἴδια θέση. Γράφει τό «ὑβριστικό», ἡ... Ἐλληνοεβραία. Καί κανεῖς δέν ἐνοχλήθηκε. Ἀντίθετα. Ὑπάρχουν ἄνθρωποι πού τήν διαβάζουν, δεῖγμα ὅτι πολλοὶ εἶναι οἱ... συνυπεύθυνοι.

Γι' αὐτό τρώμαξα. Γιατί ράβουμε καί κόβουμε τόν φασισμό στά μέτρα μας. Γιατί φασίστας εἶναι πάντα ὁ ἄλλος. Γιατί, ὄχι. Δέν μᾶς πειράζει ὁ φασισμός. Μᾶς πειράζει μόνο ἕνα συγκεκριμένο εἶδος φασισμού, πού δέν συμπίπτει μέ τὰ δικά μας συμφέροντα.

Ναί. Γι' αὐτό τρώμαξα. Γι' αὐτό...

(Δημοσιεύθηκε στήν «Ἀκρόπολη» 13.12.1984. Ἡ έφημερίδα πού ἀναφέρεται στό κείμενο εἶναι ἡ ἀντισημιτική «Αὐριανή»).

BIBLIA

«Τό "Αουσβιτς μέ τὰ μάτια τῶν ES-ES»

*«Τό "Αουσβιτς μέ τὰ μάτια τῶν ΕΣ-ΕΣ» (Ἑκδ. Γνώση) εἶναι μιά διαφορετική μαρτυρία.

Γνωστοὶ βασανιστές τοῦ χιτλερικοῦ ὁλοκληρωτισμοῦ διηγοῦνται τήν πιό ἀπάνθρωπη ἱστορία τῶν στρατοπέδων συγκεντρώσεως καί τῶν «μοντέρνων» μεθόδων ἐξόντωσης ἑκατομμυρίων ἀθῶνων ἀνθρώπων.

Δίνω ἕνα ἀπόσπασμα τοῦ βιβλίου καί ἰδιαίτερα ἀπό τήν «διαδικασία θανατώσεως» μέ τό παρασκεῦασμα τοῦ κυανυδρικοῦ ὀξέως «κυκλώνιο Β» πού ἔφερε σίγουρο καί γρήγορο θάνατο.

«Ἡ διαδικασία θανατώσεως γινόταν στό "Αουσβιτς μέ τόν ἑξῆς τρόπο: Οἱ Ἑβραῖοι πού προορίζονταν νά πεθάνουν, βάδιζαν πρὸς τὰ κρεματόρια χωριστά οἱ ἄνδρες ἀ-

πό τίς γυναῖκες καί κατὰ τό δυνατόν ἀθροῦβως. Εἰς τὰ ἀποδυτήρια οἱ κρατούμενοι - μέλη τοῦ εἰδικοῦ τμήματος τούς ἔλεγαν στήν ἴδια τή γλώσσα πῶς εἶχαν ἔλθει γιά νά πλυθοῦν καί νά ἀπολυμανθοῦν. Τούς συνιστοῦσαν νά τακτοποιήσουν ὁμορφα τὰ ρούχα τους καί κυρίως νά θυμοῦνται τή θέση τους, ὥστε νά μπορέσουν νά τὰ βροῦν γρήγορα μέ τήν ἀπολύμανση. Τούς κρατουμένους τοῦ εἰδικοῦ τμήματος τούς συνέφερε περισσότερο νά γίνεῖ ὅλη ἡ ἐπιχειρήσις ταχέως καί ἀπροσκόπτως. Ἀμέσως μετὰ τό γδύσιμο, οἱ Ἑβραῖοι ἔμπαιναν στό θάλαμο ἀερίων πού ἦτο ἐξοπλισμένος μέ καταωνιστῆρες καί σωληνες νεροῦ, ὥστε νά δίδει πλήρως τήν ἐντύπωση λουτροῦ. Οἱ γυναῖκες ἔμπαιναν πρῶτες μαζί μέ τὰ παιδιά τους. Ἀκο-

ΔΡΑΣΗ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΠΑΝΑΣΥΜΦΙΛΙΩΣΗ

ΑΜΒΟΥΡΓΟ: Τό 1960 ιδρύθηκε στη Δυτική Γερμανία η όργάνωση με την επωνυμία: «Δράση γιά τήν επανασυμφιλίωση καί ύπηρεσία υπέρ τής Ειρήνης». Τά μέλη τής οργάνωσης έχουν σάν στόχο τήν εξιλέωση τών αμαρτημάτων πού διαπράχθηκαν έδω καί 40 χρόνια από τή Γερμανία, μέσω τής προσφοράς έθελοντικής εργασίας. Νέοι από τή Γερμανία πού συμμετέχουν στά προγράμματα, έθελοντικής προσφοράς τής οργάνωσης εργάζονται επί 18 μήνες στό 'Ισραήλ, τήν 'Ολλανδία, τό Βέλγιο ή τή Γαλλία, πού επίσης υπέφεραν από τή θηριωδία του πολέμου.

Από τής συστάσεως τής ή «Δράση γιά τήν επανασυμφιλίωση» δραστηριοποιήθηκε στό 'Ισραήλ, όπου νέοι Γερμανοί προσέφεραν εργασία σέ οποιοδήποτε τομέα τούς ζητούσαν. Σήμερα, τά προγράμματα έθελοντικής εργασίας άφορούν κυρίως κοινωνικούς τομείς, καί πολλοί Γερμανοί έθελοντές εργάζονται μέ ηλικιωμένα άτομα καί άναπήρους. Πολλοί είναι επίσης έκείνοι πού προτιμούν νά εργασθούν γιά τό Γιαντ - Βασέμ, τό ίδρυμα πού είναι αφιερωμένο στό τμήμα τών 6 εκατομμυρίων θυμάτων, σέ προγράμματα έρευνας γιά τίς 'Εβραϊκές κοινότητες στή Γερμανία πού κατεστράφησαν κατά τή διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου.

Πολλοί από τούς νέους έχουν τή δυνατότητα νά συναντήσουν καί νά συνομιλήσουν μέ διασωθέντες από τό 'Όλοκαύτωμα, ακούγοντας έτσι από πρώτο χέρι τί ακριβώς συνέβη στή διάρκεια του πολέμου στόν Ευρωπαϊκό 'Εβραϊσμό. «Είναι σημαντικό γιά μās — λέει ένας από τούς έθελοντές — νά γνωρίσουμε τί πέρασαν αυτοί οί άνθρωποι, καί είναι επίσης

σημαντικό γι' αυτούς νά γνωρίσουν άν ή Γερμανία έχει αλλάξει».

Γιά πολλούς από τούς νέους ή έμπειρία αυτή είναι ή πρώτη επαφή πού έχουν ποτέ μέ τούς 'Εβραίους, καθόσον ό 'Εβραϊκός πληθυσμός σήμερα στή Γερμανία είναι συγκριτικά μικρός. Υπάρχουν 30.000 περίπου 'Εβραίοι, μέσα σ' έναν πληθυσμό 70 εκατομμυρίων.

(«Τζούις Γουήκ» — 2.11.1984)

Η Κ. ΣΑΝΤΑΤ ΓΙΑ ΤΗ ΣΥΝΘΗΚΗ ΕΙΡΗΝΗΣ ΜΕ ΤΟ ΙΣΡΑΗΛ

ΓΕΝΕΥΗ: «Είμαι έτοιμη νά πληρώσω άκόμη καί μέ τή ζωή μου γιά τή διαφύλαξη τής ειρήνης μέ τό 'Ισραήλ, όπως έκανε καί ό σύζυγός μου». 'Η παραπάνω δήλωση συμπεριλαμβάνεται σέ πρόσφατη συνέντευξη τής κ. Τζιχάν Σαντάτ, χήρας του δολοφονηθέντος προέδρου τής Αιγύπτου 'Ανουάρ Σαντάτ, πρός τό 'Ελβετικό γυναικείο περιοδικό «Μπουκέτ».

Η κ. Σαντάτ ανέφερε επίσης: «Τή μέρα πού σκοτώθηκε ό άνδρας μου, έχασα ό,τι πολυτιμότερο είχα στόν κόσμο. Συμφωνώ, όμως, μέ τή θυσία του υπέρ τής ειρήνης...».

Ός γνωστόν ό πρόεδρος Σαντάτ δολοφονήθηκε στίς 6 'Οκτωβρίου 1981.

(«Νιούς Σέρβις» — 21.11.1984)

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ ΠΕΡΙ ΕΒΡΑΪΣΜΟΥ

Τό Κεντρικό 'Ισραηλιτικό Συμβούλιο ανέλαβε τήν προσπάθεια συντάξεως καταλόγου βιβλίων σέ ελληνική γλώσσα, πού αναφέρονται στους 'Εβραίους καί σέ έβραϊκά θέματα.

“Όποιος θά ήθελε νά βοηθήσει στήν προσπάθεια αυτή, παρακαλούμε νά απευθυνθεί στό Κ.Ι.Σ. γιά νά του δοθούν περισσότερα στοιχεία.

Εύχαριστούμε

ΤΟ ΕΒΡΑΪΚΟ ΜΟΥΣΕΙΟ ΕΛΛΑΔΟΣ

Τό 'Εβραϊκό Μουσείο 'Ελλάδος στεγάζεται στή Λεωφ. Βασιλίσσης 'Αμαλίας 36, τηλ. 3231.577 κι είναι άνοιχτό γιά τό κοινό κάθε μέρα 9 - 13, έκτός Σαββάτου.

ΧΡΟΝΙΚΑ

ΟΡΓΑΝΟ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΙΚΟΥ ΙΣΡΑΗΛΙΤΙΚΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Σουρμελή 2-104 39 ΑΘΗΝΑ

τηλ.: 88.39.951

Υπεύθυνος σύμφωνα μέ τό Νόμο:

Ό Πρόεδρος του Κ.Ι.Σ. 'Ιωσήφ Λόβιγγερ

Σουρμελή 2

ΔΙΑΝΕΜΕΤΑΙ ΔΩΡΕΑΝ

Συνέχεια από τή σελ. 30

λουθοῦσαν οί πάντοτε ολιγότεροι άνδρες. Αυτό γινόταν κάθε σχεδόν φορά ήρέμωας, γιατί οί κρατούμενοι του ειδικού τμήματος καθισούχαζαν όσους φοβόντουσαν ή άμφέβαλλαν διά τήν τύχη των. Άλλωστε, οί κρατούμενοι αυτοί καί ένας ΕΣ - ΕΣ έμεναν πάντοτε μέχρι τήν τελευταία στιγμήν στό θάλαμο.

“Υστερα έκλειναν καί βίδωναν τήν πόρτα άστραπιαίως. Οί «άπολυμναι», έτοιμοι ήδη, έριχναν από τούς φεγγίτες τής όροφής τό κυκλώνιο πού έφθανε μέχρι κάτω. Χάρης στίς σωληνώσεις, τά άέρια εξαπλώνοντο άμέσως. Άπό τό παραθυράκι τής πόρτας μπορούσε κανείς νά δει πώς όσοι βρίσκονταν πλησιέστερον των σωλήνων καθόδου τών αερίων έπεφταν άμέσως νεκροί. Μπορούμε νά πούμε μέ βεβαιότητα γιά τό 1/3 τών ύποψηφίων ό θάνατος ήταν άκαριαίος. Οί άλλοι τρέκλιζαν, φώναζαν, ζητούσαν άέρα. Οί κραυγές των γρήγορα μεταβάλλονταν σέ ρόγχο καί μετά από όλίγα λεπτά ήσαν όλοι πεσμένοι στό πάτωμα. Μετά από 20 τό πολύ λεπτά δέν κουνιόταν πλέον κανένας.

Τό άέριο επιδροῦσε σέ 5-10 λεπτά. Αυτό έξαρτιόταν από τόν καιρό, άν δηλαδή ήτο ύγρός ή ξηρός, ζεστός ή κρύος, από τήν σύνθεση του αερίου πού δέν ήτο πάντα ή ίδια, από τήν σύνθεση τής άποστολής, άν δηλαδή περιελάμβανε περισσότερους ή ολιγότερους άρρώστους ή ύγιεις, ενήλικες ή παιδιά. Οί άνθρωποι έχαναν τίς αισθήσεις μέ τήν άπόστασιν πού τούς χώριζε από τόν σωλήνα καθόδου του αερίου. Οί γέροντες, οί άρρωστοι, οί άδύναμοι, τά παιδιά καί όσοι φώναζαν, έπεφταν γρηγορότερον των ύγιων ατόμων καί των νέων.

Μισήν ώρα μετά τήν διοχέτευσιν του αερίου, ή πόρτα άνοιγε καί έμπαινε σέ λειτουργία ό έξαεριστήρας. Αρχίζε άμέσως ή έξαγωγή τών πτωμάτων.

(Απομνημονεύματα Ρούντολφ “Ες)

Κώστας Κοβάνης

Πολιτικά Θέματα 14.12.84

עץ חיים היא

Δένδρον ζωῆς εἶναι ἡ Τορά...
(Παροιμ. 3:18)